Felsefe dergisi

ANATOLE KOPP / RAYMOND BAYER /
LUCIEN GOLDMANN / GYÖRGY LUKACS /
WOLFGANG ABENDORTH / HANS HEINZ HOLZ /
DAVID HUME

SANAT VE EDEBİYAT BÖLÜMÜ:

AFŞAR TİMUÇİN / ÖMER ATEŞ KIZILTUĞ /
AHMET ADA / ADNAN AZAR /
ALİ ALKAN İNAL / ERTUĞRUL KOÇAK /
KEMAL BEKİR

9

EKİM / KASIM / ARALIK 1979

Felsefe dergisi

9

Ekim / Kasım / Aralık 1979

FELSEFE DERGİSİ / *Üç ayda bir çıkar; sahibi ve sorumlu yönetmeni:* Afşar Timuçin; Nuruosmaniye caddesi, Ata işhanı, 34-203, Cağaloğlu-İstanbul; yazışma ve havale adresi: Afşar Timuçin, P.K. 1381, Sirkeci-İstanbul; basılmayan yazılar geri gönderilmez; dergide yayımlanan yazılardan kaynak göstererek alıntı yapılabilir; yıllık abonesi 200 lira; tek isteklerde posta pulu gönderilmelidir, toplu isteklerde yüzde 25 indirim yapılır.

Dizildiği ve basıldığı yer:
Kent Basımevi, Alayköşkü caddesi, Küçük sokak, Gürdere han, kat 1, Cağaloğlu - İstanbul.
Ekim 1979
Fiyatı 50 liradır.

Anatole Kopp

ESKİ YAŞAMDAN YENİ YAŞAMA

Pek çok rusça sözcük gibi «byt» sözcüğü de Fransızcaya çevrilemez, hiç olmazsa tek bir sözcükle çevrilemez.

Bununla birlikte inceleme alanımız içinde önemli bir yeri vardır bu sözcüğün; mimarlık, kentçilik, bayındırlık, yaşam ortamı, çevre sorunlarıyla ilgili konularda sürekli olarak karşımıza çıkar.

Devrimin yıkmayı görev bildiği ve yerine toplumcu toplum ülkülerine uygun olarak başka bir şeyi koymayı görev bildiği şey, bu atadan kalma, ilkel ve nicedir gündelik gerçekliğe işlemiş olan rus «byt»idir.

Biz bu terimi, hem ortak yaşamı, bu yaşamın kurallarını ve alışkanlıklarını, hem de bireysel davranışı içine aldığı için yaşam biçimi diye çevirmeyi uygun gördük, çünkü byt sözcüğü beslenme düzenini, cinsel yaşamı, inceliği, görgü kurallarını, sofrayla ilgili davranış kurallarını, vb.'ni de kapsayan bir sözcüktür. Ama konuyla ilgili olarak daha çok yaşam biçiminin ortak yanlarıyla ilgileneceğimiz kesindir.

N A. Semaşko[1] kurulması gereken yeni yaşam biçimine değinirken bu sözcüğü tanımlamakla işe başlar: «Yeni byt için girişeceğimiz mücadeleden söz açmadan önce, byt sözcüğünden ne anladığımızı ortaya koyalım. Genellikle bu sözcük bir insanın ya da toplumsal bir topluluğun alışkanlıklarını, gelenek ve göreneklerini inançlarını, görüşlerini topluca anlatmak için kullanır[2].»

Devrim ve yaşam biçimi

Sözünü ettiğimiz «byt» kavramı, yaşam biçimi kavramı Rus devriminin amaçlarını, yeni bir toplumun kuruluşunu, bu toplumun kuruluşu için gerekli çevrenin yaratılışını kavramamız açısından çok önemlidir.

Gerçekte devrimin geleceğiyle ilgilenen tüm insanlar, yani siyaset adamları, sendika ve kitle örgütü yöneticileri, Bolşeviklerin uzun süredir bulunduğu büyük fabrikaların devrimci prole-

taryası, köylü kitlesinin aydınlanmış kesimi, aydınlar, bunların tümü şu noktada fikir birliği içindeler: «Devrim henüz sona ermedi. Ekim zaferinden bu yana bu kesimler üstlendikleri görevlerden çok daha karmaşık görevlerle karşı karşıya geldiler. Ülkenin karşısına ülkedeki tüm iktisadi yaşamı «devrimleştirme» görevleri dikiliverdi. İş bununla da kalmadı: devrimin karşısına bir ülkenin ve bu ülkedeki milyonlarca insanın tüm yaşam biçimini ve tüm davranışlarını yeniden kurmak sorunu çıktı (3).»

«Tüm yaşam biçimlerinin yeniden kurulması» Sovyetlerde 1920 yılının temel sorunu oldu, iktisat alanında olsun, siyaset alanında olsun, kültür alanında olsun, büyük sorunlarda olduğu kadar gündelik yaşamın basit görünümlü yüzlerinde de, mimarlıkda ve *kentçilikde de ancak bu kavramdan, resmi biçimde ortaya* konmuş bu amaçtan giderek o dönemin sovyet gerçekliğiyle ilgili değişik görünümlerini anlayabiliriz.

Sosyalizm üretim araçlarının ve değiştokuş araçlarının ortak mülkiyetini gerçekleştirmekle, özel toprak mülkiyetine son vermekle yetinebilir mi?

Sosyalizm sermayeci yönetimin iktisadi düzeninden değişik olan bir iktisadi düzenin dar sınırları içinde —bunlar zorunlu sınırlar da olsa— kavranılabilir mi? Üretici güçlerin ortaklaştırılması, işçi demokrasisinin kurulması (başlangıçtan beri bunlar hangi sınırlara ulaşmış olurlarsa olsunlar) başlı başına bir amaç olamaz. Kimse ulusal iktisadi yaşam başka kurallara göre işlesin diye, ya da iktidarı önceki iktidar sahipleri değil de başkaları elde tutsun diye yaşamını tehlikeye atmaz, seve seve özveride bulunmaz. Amacın bu olmadığı, bu yollardan giderek başka amaçlara varılmak istendiği kesindir: bunlar arasında en önemlileri, en ivedi olanları, daha büyük bir toplumsal adalete, zenginliklerin daha adaletli bir biçimde dağılmasına, emekçilerin yaşam düzeylerinin iyileşmesine bağlı olan amaçlardır. Ama bu saydıklarımız ilk yapılacak şeyler yalnızca. Yıkılan sermayeci düzenin en belirgin özelliği, yani insanın insanı sömürmesi ortadan kalkınca, hem çalışma yaşamında hem de gündelik yaşamda sömürünün yerini insani ilişkiler almalıdır: Marx'a göre «sosyalizmin toplumculuğa doğru evrimi, toplumculuğu yeni bir insancılık olarak ortaya koyacaktır:

«Bu, insan doğasının insan için insan eliyle yetkinleştirilmesi, yani insanın toplumsal varlık olarak, bir başka deyişle insanı varlık olarak kendine tam anlamında dönüşüdür. Böylesi bir tam dönüş tam bir bilinçle ve eski gelişimin tüm zenginliğini koruyarak gerçekleştirilir(4).»

Marx, sonraki yıllarda Paris Komünü gibi somut bir örneği incelerken, toplumculuğa yönelen tarihsel devinimin özüne, gerçek amacına, gerçek boyutuna açıklık getirecek olan bu fikri şöyle ortaya koyar: «İşçi sınıfı Komün'den mucize beklemiyor. Halkın buyrultularıyla gerçekleştirilecek ölçülü biçili Ütopyaları yok onun. İşçi sınıfı, kendi kurtuluşunu ve onunla birlikte bu yaşam biçimini gerçekleştirmek için bugünkü toplumun, iktisadi gelişiminin gereği olarak önüne geçilmez biçimde yöneldiği bu daha yüksek *yaşam biçimini* gerçekleştirmek için uzun kavgalardan, insanları ve koşulları köklü bir biçimde dönüştürecek olan bir tarihsel süreçler dizisinden geçmek zorunda olduğunu biliyor(5).»

Gerçek bir insani varlık durumuna gelen bu insan, işçi sınıfının kurtuluşuyla ortaya çıkan bu yeni yaşam biçimi, toplumsal insanın hem benzerlerine hem de çevresine karşı bu yeni tutumu, Paris Komünü'nden kırk sekiz yıl sonra Komün'e sahip çıkan Rus Bolşeviklerinin novy byt, yani *yeni yaşam biçimi* terimiyle belirledikleri şeydir; yeni bir insanın yeni bir toplumdaki yaşamıdır bu.

Yeni bir yaşama, yeni bir yaşam biçimine duyulan bilinçli özlemin, aydınlanmış bir azınlığın konusu olduğunu, kendi fikirlerini, «kitlelerden kopmuş» ve «gerçeklikle hiçbir bağı olmayan» kendi Ütopya'cı düşlerini izleyen siyasal yöneticilerin, öncü işçilerin, devrimci aydınların konusu olduğunu, birtakım metinlere dayanarak göstermek elbette çok kolaydır. O dönemdeki Rusya'nın her alanda kendini duyuran yoksulluğunda, halkın çok büyük bir bölümü için başlıca uğraşın en basitinden varlığını sürdürmek olduğunu göstermek de kolaydır. Yirmi yıllarındaki edebiyatın bir bölümü doğrusu «yeni yaşam»la çok az ilişkisi olan bir «yaşama biçimi»ni anlatır: sahte devrimcilerin ölçüsüz palavrası altına gizlenmiş küçük düzenbazlıklar, karaborsa ve dolandırıcılıklar(6).

Söylenenle gerçekten varolan arasında, öngörülen yeni gündelik yaşam için zorunlu gereçlerle devrimin ilk yıllarında ortaya konulan gereçler arasında, yeni fikirlerle kitlelerin bilincinde yer etmiş yüzyıllık önyargılar arasında göze çarpan tam uyumsuzluğa da parmak basılabilir ve buradan giderek «yaşam biçiminin yeniden kurulması» diye adlandırılan şeyin gerçeklikten haberi olmayan bazı hayalcilerin Ütopyacı bakışından başka bir şey olmadığı, yani «bayraklaşan yarınlar» adına yoksulluğu ve özveriyi kabul ettirmeyi amaçlayan bir ideoloji ve propaganda örtüsü olduğu gösterilebilir»(7).

Geçmişin, eski yaşam biçiminin ve eski önyargıların ezici varlığı 1920'lerin sovyet gerçekliğinde kendini duyursa bile, sözünü ettiğimiz yaklaşım en önemli noktayı gözden kaçırmaktadır, bu nokta, *birazdan göreceğimiz gibi, o dönemde nitel olarak* pek önemli olmasa da.

Yeni bir yaşam biçimi arayışının somut belirtileri ne kadar önemsiz olursa olsun, burada soyut kuramsallaştırmalardan ya da propaganda konularından değil, o zamanki Rusya'nın eski yapısında kendini gösteren yeni davranışların ve yeni kurumların ortaya çıkışından söz edildiği açıktır(8). Bu konuda yayımlanmış metinler, somut deneylere getirilen katkı, (çok zaman çekinik de olsa gene de gerçek olan katkı), Konsomol Kongrelerinden birinde bu sorunlara parmak basılmış olması, bütün bunlar, birçok toplumcuya, —bu toplumcuların «aşırılık» dedikleri şeyler kendilerine çok zaman zorluk çıkarmış olsa da— göz önünde tutulması gereken yaygın bir olgunun sözkonusu olduğunu gösteriyordu; öğretileri gereği, toplumsal tabakaları etkilemek için toplumcuların «yozlaşmakta ve yok olmakta olana değil, doğmakta ve gelişmekte olana» dayanmaları gerekiyordu(9).

1920'lerde «yaşam biçiminin yeniden kurulması» konusunda ortaya konulan çeşitli deneyler, toplumun yeniden düzenlenmesine yönelik geniş bir «toplumsal tasarı»nın tohumlarını meydana getiriyordu elbette, sosyalizmin bu doğrultuda gelişeceği (bu yöneliş yadsınsa ya da kuşkuyla karşılansa bile) düşünülüyordu, toplumsal bir «örnek», bir ilk örnek toplum yaratmayı amaçlayan, yetersiz, beceriksiz, çabucak başarısızlığa uğramış, ama gerçek bir girişim söz konusuydu ve buradan giderek bu örneğe uyarlı bir uygulama alanı kazandırmaya yönelik mimarlık ve şe-

hircilik önerileri varolan şemalardan kökten ayrılan sosyalist bir çevre araştırmasına gidiyorlardı.

«Ne yapmalı?»

Sermayeci toplumun eleştirisi Marx'cılar tarafından yapılmıştı, ama Ekim Devrimi'nin uygulama düzeyinde hemen düşünülüp gerçekleşmeye zorladığı bu «toplumsal tasarı» tutarlı ve uygulanabilir bir biçimden yoksundu.

Biliyoruz, Marx'cılar gelecekteki toplumun yapılarını düşünmekten sürekli kaçınmışlar ve toplumculuğun ortaya koyacağı toplumsal ilişkileri tanıtlamak konusunda isteyerek felsefe düzeyinde kalmışlardı. 1920'li yılların, ideolojik düzeyde yarım yüzyıldır yerilen kişilerin, yani Ütopyacı sosyalistlerin fikirlerinden büyük ölçüde etkilenmesinin bir nedeni de budur, bu fikirlere resmi olarak hiçbir biçimde baş vurulmamış olsa da[10].

Sosyalist bir toplumun kuruluşunu uygulama alanında üstlenen ilk devleti birdenbire böylesi bir Ütopya selinin basması sanırım açıklığa kavuşturulabilir.

Hemen bir örneğe gerek duyulması ya da hiç olmazsa gündelik yaşama, toplumun düzenlenmesine, Ekim Devrimi sonrasında ortaya çıkan sözünü ettiğimiz «yaşam biçiminin yeniden kurulması»na uygulanabilecek olan (ya da uygulanabilecek gibi gözüken) birtakım fikirlere gerek duyulması kuşkusuz bu durumu açıklayabilir. Yöneticilerin olduğu kadar halk kitlelerinin de «bekleyecek zamanları yoktu»[11].

Sosyalizmi gündelik kaygılar düzeyinde anlaşılır kılacak, onu yalnızca toplumun iktisadi yaşamına yön vermenin bir yolu değil, aynı zamanda yeni bir toplumsal varoluş biçimi durumuna getirecek eylemler ve düzenleme biçimleri düşünmek gerekiyordu hemen.

Ütopya'cılar iktidara geçmenin siyasi yolları üzerinde pek az durmuşlardı. Düşsel toplumların renkli tanıtlamalarıyla kurulacak inanç iktidarıyla ilgili öğretilerinin yaratacağı çekiciliği göz önünde tutuyorlardı daha çok. Bunların hepsi de öncellerinin ard arda, yüzyıllar boyunca ortaya koyduğu Ütopyaların bazı yanlarını almışlar, böylece Platon'dan bu yana, insanlara «toplum-dışı» örnekler öneren Ütopya'cıların büyük çabasından yararlanmışlardır.

Bu Ütopyaların çoğunda ortak çizgiler vardır: geleneksel aile ilişkilerinin yerine bu engellerden kurtulmuş yeni ilişkilerin konması, özel kurumlarda yetiştirilmiş çocuklar, ortak boş zamanlari temel alan yoğun bir toplu yaşam, kurullar, toplu olarak yenen yemekler, üretim etkinliklerini sırayla yerine getirerek işbölümünün bütünüyle ya da bir ölçüde kaldırılması, yerleşme ya da iş *toplulukları oluşturan «yeterli»* sayıda insanın uygun nüfus öbeklerinde toplanması, birçok kişinin Fourier'nin öğretisine uygun olarak bir Falanster'de yaşaması gibi. Ütopyaların konumuzla ilgili bir başka yanı da, Ütopya'cıların yalnızca toplum örnekleri önermekle kalmamış olmalarıdır. Ütopya'cılar konut, kent, yerleşme düzeninde değişiklik örnekleri de önermişlerdir, bunların hem toplumun görüntüsünü hem de toplumun gelişimi için zorunlu yapı düzenini meydana getirdiğini savunmuşlardır.

Çağdaş mimarlık ve şehircilik yazılarının gitgide daha büyük bir yer verdiği bu değişik Ütopyaları anlatmak istemiyoruz burada([12]). Bunlardan ancak, kaynaklarını bütünüyle batıdan da almış olsalar, Rusya'yı kavradıkları ölçüde söz edeceğiz. Bu kavrayışın, Ütopyanın ruslaştırılması anlamında en önemli uygulayıcısı, rus halkseverlerinden biri olan Nikolay Çernişevski'dir (1828 - 1889),([13]). Rus halkseverliği hiçbir zaman sözcüğün dar anlamında siyasi bir parti ortaya koymadı. Hiçbir zaman tutarlı bir ideolojiye sahip olmadı. Herzen'le Bakunin, Çernişevski'yle Dobrolyubov arasındaki ayrılıklar belki de ortak noktalardan daha çoktur. XIX. yüzyıl boyunca geliştirdikleri siyasi düzenlemelerin tasarısı için de aynı şeyi söyleyebiliriz. Ama bu ayrılıklara rağmen, bütün bu devinimlerde bir takım ortak fikirler vardır, özellikle de halka ve onun doğuştan erdemlerine neredeyse sınırsız bir inanç vardır. Halkseverliği meydana getiren değişik fikirleri, bu fikirler bütününü kuşbakışı da olsa gözden geçirmeye kalkışmak, çizdiğimiz sınırlar içinde olanaksız bir şeydir, bildiğimiz gibi halkseverlik, Rusya'da XIX. yüzyılın ortalarına doğru gelişti ve Aleksandr II'nin 1881'de «Halkın İstemi» (Volia Naroda) adlı topluluğun eylemci komitesi tarafından öldürülmesiyle ortadan kalktı. Böylesi bir kuşbakışı bize pek az yarar getirir, çünkü Rus halkseverliği kendisini izleyecek olan devrimci devinimlerde, yani devrimci sosyalistlerin, sosyal-demokratların, sonra da Bolşeviklerin devinimlerinde ideolojik olarak erimişti.

Gene de halkseverliğin bazı belirleyici yanlarını kendi bakış açımızdan, yani yaşam biçimi ve yerleşme biçimi açısından değerlendirmek ilgi çekici olacaktır; bu halkseverliğin anısı, uzak yakın izleri 1917 devrimcilerinden en Ütopyacı olanlarının bazı bakış açılarında kendini duyurur.

Halkseverler Rusya'da sermayeci evrenin atlanabileceğini, tarım Rusya'sından, yarı-feodal Rusya'dan doğrudan doğruya sosyalist bir Rusya'ya geçilebileceğini düşünüyorlardı, bu elbette Proudhon'cu anlamda, Fourier'ci anlamda bir sosyalizmdi ve halkseverlerin tezlerinde en önemli noktalardan biriydi. Bu sosyalizm sanayiye dayanmıyordu, öncülüğü, Marx'cıların söylediklerine aykırı olarak, şehir proletaryası yapmıyordu, temel olarak o dönemdeki Rusya'nın dev çoğunluğuna, köylülere dayanıyordu. Halkseverler bazı tarım kurumlarını (opştina'yı, mir'i) önemsiyorlardı, bunlar Rusya'da yaşarlığı olan, oysa Avrupa'nın hiçbir yerinde izine raslanmayan biçimlerdi, kırsal yapıya ait eski ortaklaşma biçimleriydi. Halkseverler kafalarındaki Rusya'ya uygun düşen gelecekteki toplumun tohumunu, ortak kullanıma açık toprakları belirleyen ve bunları devirli bir biçimde dağıtan bu «ortaklaşmacı» kurumlarda görüyorlardı. Oysa bu kurumlara karşılık olan bir yaşam biçimi vardı, elbette bu, sözcüğün geleneksel anlamında ortaklaşmacı olmayan, ataerkil olan bir yaşama biçimiydi ve 1920'li yılların ilerde ortaya çıkacak olan «ortaklaşma»sının tohumu belki de bu dev ataerkil ailede görülebilir; bu fikrin özü şuydu: yaşam en dar anlamında alınmış ailenin dar çemberi dışında da düzenlenebilirdi, ortak bir çalışma ve ortak yerleşme üzerine temellenmiş bir topluluk yaşamı, ortak bir yaşam olanaklıydı.

Rus halkseverliğinin değişik fikirlerini ve değişik akımlarını hemen incelemeye girişmek yararsız olsa da, bu devinime katılmış bir kişinin üzerinde durmamız gerekir; bu kişi Nikolay Çernişevski'dir (1828 - 1889), hemen bütün yaşamı boyunca başta yazar ve daha sonra sorumlu yönetici olarak güdümlü *Sovremienik* (Çağdaş) dergisinde çalışmıştır, Çernişevski o dönemdeki çeşitli toplulukların eylemlerine katıldı ve bu nedenle uzun yıllar Sibirya'da sürgün kaldı.

Onu yazar yapan yeteneği değil gerekliliklerdir. Kişiliğindeki bu ikiyanlılığı kavrayabilmek için Rusya'nın XIX. yüzyıl or-

talarındaki durumunu göz önünde tutmak gerekir; bu dönemde her türlü düşünce, devletin siyasetiyle ve çıkarlarıyla ilgili hangi konuda olursa olsun, ister iktisat, tarım, ister toplumbilim, felsefe, tarih konusunda olsun, ideolojiyi gözlerden uzak tutmak için kesinlikle sansür edilmiş, yasaklanmıştı, bu yüzden dışa açılamıyordu. Rusya'da o dönemde edebiyata düşen görevin önemi, yazarın kendini yükümlü duyduğu görevin önemi, başka koşullarda doğrudan doğruya bir takım siyasi etkinliklere katılabilecek insanların edebiyat etkinliğini seçmeleri buradan gelir. Onlar için edebiyat, birtakım fikirleri, elbette binbir sakınıklıkla, anlatmanın tek yoluydu. Çernişevski de her şeyden önce siyasal ve toplumsal fikirlerini anlatmak için yazar ve daha sonra göreceğimiz gibi romancı olacaktır.

Çernişevski edebiyatı toplumsal eleştirinin silahı olarak kullanacaktır, ama ondan geleceği tasarlamak için de yararlanacaktır. *Ne yapmalı?* adlı romanı da böyle yazılmıştır, romanın edebiyat açısından değeri az çok tartışma götürse de, o dönemde siyasal önemi çok büyük olmuştur([14]).

Vera Pavlovna'nın düşü

Ne yapmalı? bir yanıyla da bir gün insanlar arasında kurulacak olan, özellikle de erkeklerle kadınlar arasında kurulacak olan ilişkilerin tanıtlanmasına ayrılmıştır([15]). Bu fikirler kitapta romansı bir biçimde geliştirilir. Bunlarda birtakım imgesel kişilikler ortaya konmuştur, bazılarında halkseverlik devinimine katılmaya olanak veren ipuçları vardır. Bu kişilikler bazen de bilinçli olarak dönüştürdükleri ve yeni gereksinmelerine uyarladıkları bir ortamda evrimleşirler. Bu Ütopyacı roman sansürün getirdiği zorlukları ağırlaştırmayacak biçimde, içinde bulunduğu döneme yöneliktir, ama doğal olarak gelecekten tüm açıklığıyla söz eder. Roman bütün bir rus aydınları kuşağında hayranlık uyandırmıştır, Çernişevski'nin kadın kahramanı Vera Pavlovna'yı örnek alarak Moskova'da ve Saint-Petersburg'da *Ne yapmalı'da* çizilen imgedekine benzer günlük çalışma toplulukları kurmaya çalışmışlardır. Bildiğimiz gibi Lenin de *Ne yapmalı'yı* son derece önemli bir kitap olarak değerlendirmişti. Hatta haklı olarak şunu da düşünebiliriz, Çernişevski'nin kitabı olmasa

yaşam biçiminin yeniden kurulması, kültür devrimi ve özellikle de toplu ve ortaklaşa yaşam kavramları, 1920'ler Rusya'sında kazandıkları anlamı kazanamazlardı.

Bize göre bu yapıt Ütopyacı sosyalistlerle 1920'ler Rusya'sının düşünürlerini, mimarlarını ve şehircilerini birbirine bağlayan halkalardan biridir, bu insanlar dayanacak hiçbir örneğin bulunmadığı bir ortamda, Çerişevski tarafından ruslaştırılmış olan Ütopyacılara yöneldiler, belki bilinçli belki bilinçsiz olarak([16]).

Vera Pavlovna, iş yapmak zorunda olmamanın, eğitimli kişiler de olsak yetmediğini ve ancak kamu görevlerine ve üretici görevlere katılmakla «yeni insanlar»a yaraşır bir etkinliğimiz olabileceğini anlamıştır; Çernişevski'nin kişileri bu yeni insanların en yetkin örnekleridir. Vera Pavlovna bir dikiş işliği kurar, fikir doğrudan doğruya Fourier'den ya da Considérant'dan alınmıştır. Ama bu yalnızca bir başlangıçtır:

«Ay sonu gelince, Vera Pavlovna işliğe bir hesap defteri getirdi, *işçilerden işlerini bırakıp söyleyeceği şeyleri dinlemelerini* istedi. (...) İşçilerin alışılmıştan daha çok kazanabilecekleri dikim işlikleri kurulabilir deniyor. Bugün ücretinizi aldınız, şimdi ücretlerinizi ve tüm giderleri düştükten sonra bana kalan parayı göstereceğim, görüyorsunuz elimde epey bir para kaldı. Ben bu parayı ne yapayım? İşliği elde ettiğimiz kâr işçilere dönsün diye kurdum, kâr onların emeğiyle ortaya çıktı. Bu yüzden bu parayı da sizlere dağıtacağım (...)».

Vera Pavlovna «artık-değer» kuramını kendine göre böylece özetledikten sonra kişisel gerekçelerini açıklamaya çalışır:

— Şimdi de sizlere söylenmesi en güç şeyi söylemeliyim. Niçin bu parayı kendime saklamadım?

— Bilirsiniz herkesin tutkusu başkadır. Benim tutkum da sizlerle birlikte yapmaya çalıştığım şeyi gerçekleştirmek. Nereden geldi bu tutku bana? Dünyada herkesin rahat etmesi için nasıl bir yaşama biçimi olmak gerekir, iyi niyetli ve onurlu insanlar bu konuda pek çok kitap yazmışlar; bunu gerçekleştirebilmek için, en önemli şey, yeni bir anlayışla ilişkiler kurmaktır demişler.

Çernişevski böylece doğrudan doğruya Fourier'nin ve Owen'ın yazılarına dayanır ve kahramanını basit kooperatiften ortaklaşma düzenine uzanan evreleri atlamaya zorlar. Kısa bir süre sonra:

«Bir toplualım hizmeti gerçekleştirildi: işçiler çayı, kahveyi, şekeri, ayakkabıyı ve daha pek çok başka şeyi işlik aracılığıyla satın almayı daha uygun buldular (...) Bir süre sonra iş daha da ilerledi: ekmek alımını ve öbür yedeklik yiyecekleri de, her zaman olduğu gibi günü gününe değil de, bu yolla karşılamak daha yararlı görüldü (...). Bunun için birlikte yaşamak gerekiyordu. O zaman birçok kişi birleşip, işliğe olabildiğince yakın bir apartman kiraladılar. O günden sonra işliğin fırıncı ve bakkalla konuşup anlaşmak üzere bir bürosu oldu. Aradan on sekiz ay geçtiğinde işçilerin hemen tümü aynı yerde, geniş bir apartmanda kalmaya başlamışlardı, aynı sofrada yiyorlar, azıkları büyük evlerdeki gibi sağlıyorlardı. Ailesi olan kızlar da ortak apartmanda oturuyorlardı. Onlar ikişerli üçerli olarak odalarda kalırken, anaları ve babaları da kendilerine göre ayrı yerlerde kalıyorlardı. Oğlan çocukları için bir kız çocukları içinse iki oda vardı (...) Daha ilk günden Vera Pavlovna kitaplar getirdi (...), onlar işlerine dalıp gidinceye kadar yarım saat bir saat yüksek sesle okuyordu. O sırada işçilerin dinlenme zamanı geliyordu, okumaya ara veriyorlardı ve bu böylece sürüp gidiyordu».

Ne yapmalı?'dan aktardığımız bu alıntılardan sonra, Çernişevski'nin geliştirdiği fikirlerle batılı sosyalist Ütopyacıların fikirleri arasındaki benzerliklere daha çok değinmekte bir yarar yok. Elbette Vera Pavlovna'nın işliği, çalışmaya, barınmaya, kültüre, vb.'ne ayrılmış bölümleriyle Fourier'nin Falansterinin basit bir biçimidir. Fourier'nin fikirleriyle, kesin ve titiz tasarılarıyla karşılaştırılınca, Vera Pavlovna'nın imgesel Falansteri o kadar önemli değildir kuşkusuz. Ama daha sonraları yeni bir yaşama biçimi, yeni bir yerleşme biçimi düşünmek gerekince, ülkenin her yerinde konutlar yapmak, bu konutları inşa etmek gibi bir sorun tüm güçlükleriyle kendini gösterince daha çok Çernişevski'ye baş vurulduğu kesindir.

Vera Pavlovna düşünde daha da ileriyi görür; Çernişevski de hemen gerçekleştirilebilecek şeyler olarak tanıtır bize bunları. Vera Pavlovna düşünde gelecekteki toplumun sarayını görür; bu saray geleceğin mimarlığının ilk örneğidir, XIX. yüzyılın öncü tekniklerinden esinlenmiştir ve bütünüyle dönüştürülmüş doğal ve yapay bir çevreye yerleşmiştir; 1920'lerde ülkenin düzenlenmesi konusunda getirilen savları önceler gibidir:

«Örneklerine ancak çok büyük kentlerde raslanabilecek bir yapı, dev bir yapı. Tarlalar ve yeşil alanlar, bahçeler ve koruluklar arasında yükselen bir yapı. Tarlalar buğdaylarla doldu, bizdeki buğdaylara benzemez bunlar, bu buğdaylar son derece dolgun, son derece bereketlidir. Gerçekten buğday mıdır bu[18]. Böyle başaklar görülmüş şey midir? Böyle tanelerle böyle başaklar ancak sıcak bir serada yetiştirilebilir. Bu tarlalar da bizim tarlalarımız, ama bizde bu çiçekleri ancak bahçe çiçekliklerinde görürsünüz. Bahçelerde, portakal ve limon ağaçları, şeftali ve kayısı ağaçları var, nasıl oluyor da açık havada büyüyebiliyorlar? Gerçekte bunların dört bir yanları çevrili, bunlar yazın açılan seralardır. Ormanlar bizdeki ormanlara benzer, ama o kadar iyi bakılmışlardır ki hasta tek bir ağaç bile bulamazsınız, yalnız bu ormanlar oldukları gibi kalmışlardır. Ya yapı, o ne oluyor? Hangi mimarlık anlayışına göre yapılmış? Bugün buna benzer yapılar görülmüyor, yok ama var. Böylesi bir mimariyi haber veren bir örnek var: Swydenham tepesine inşa edilmiş olan demirden ve camdan saray bu. Hayır, bu kadar da değil, sözünü ettiğimiz yalnızca yapının dışı, içerde gerçek bir ev var, dev bir ev: ev tıpkı her katında geniş koridorlar meydana getiren bir mücevher çekmecesi gibi bu demirden ve camdan yapıyla sarılmış. İçteki evin mimarisi ne kadar hafif, pencereler arasındaki uzaklıklar ne kadar az, pencereler nasıl da yer tutuyor, katı yukardan aşağı kaplıyorlar! Taştan yapılmış duvarlar koridorlara açılan pencereleri çevreleyerek dirsekler meydana getiriyor. Tavanlar ve döşemeler neden yapılmış? Ya kapılar ya pencere çerçeveleri? Nedir bu? Gümüş mü? Platin mi? Mobilyalar da azçok bunlara benziyor: ağaçtan mobilyalar sanki laf olsun diye, değişiklik olsun diye konmuş, peki öyleyse öbür mobilyalarla döşemeler ve tavanlar neden yapılmış?

Bu madeni mobilyalar bizim ceviz mobilyalarımızdan daha hafif (...) Her yerde aliminyum var, pencereler arasındaki boşluklar da büyük camlarla doldurulmuş. Döşemeler nasıl örtülmüş? Bu salonda döşemenin yarısı görünüyor, yer de aliminyumdan.»

Vera Pavlovna'nın düşünde gördüğü bu Falanster'de, Fourier'nin Falanster'inde olduğu gibi tarımla ve sanayiyle uğraşan erkek ve kadın işçiler vardır; elbette bu işleri severek, hayran-

lık duyarak yaparlar. Vera Pavlovna'nın Saint-Petersburg'da gerçekleştirdiği küçük ortak işlikte de, 1920'lerde gerçekleştirilen komünlerde de özel alanlarla kamusal alanlar arasında sürekli olarak ayrım yapılır, yemeklerse elbette toplu olarak yenir: «Yemeğe kaç kişi gelecek? Bin kişi belki de daha çok: «Hepsi birden gelmeyebilir, isteyenler yemeklerini evlerinde yerler».

«Her şey aliminyumdan ve kristaldendir; tabaklar arasına çiçek vazoları konmuştur. Çalışanlar içeri girerler, herkes, yani çalışanlar ve yemekleri hazırlayanlar yerini alır, peki kim hizmet edecek? Yemekte mi? Hiç kimse. Yemek salonunun beş altı girişi vardır yalnızca; sıcak yemek konmuş kaplar soğumayacak biçimde yerleştirilmiştir: görüyorsun şu boşluklarda sıcak su dolu kaplar var([20]).»

Bu alıntıları daha da çoğaltabiliriz. Yalnız şunu anımsayalım, bu düşte Vera Pavlovna için söz konusu olan değişmesiz bir dünyada mutlu küçük bir ada değildir. Her şey dönüşüme uğramıştır: doga, iklim, mevsimler, görünüm. Büyük Kuzeyin eskiden buz tutmuş olan toprakları şimdi ekilebilir durumdadır, tıpkı Orta Asya'nın eskiden çölsü bir görünümü olan stepleri gibi. Ülkenin tüm kentsel yapısı da alt-üst olmuştur; bu değişikliğin getirdiği ilkeler bir ölçüde daha sonraki yıllarda yeniden kendini gösterecektir; bu ilkeleri savunanlar kendilerine «kentsizleşmeciler» diyorlardı, onlara göre varolduğu biçimiyle kent sosyalist topluma yatkın olmayan bir yerleşme biçimiydi.

«Demek ki kentler kent sevenlere kaldı. Pek kalabalık yoktur bu kentlerde, bu yüzden de eskiye göre daha az kent var, gerçekte kentler en iyi limanların kıyılarında yer alan iletişim ve aktarma merkezleri olmaktan çıkmışlardır, eski kentlerden daha büyük, daha güzeldirler: insan eğlenmek için oraya birkaç günlüğüne gidebilir, oturanların çoğu sürekli olarak değişir; insanlar kısa süre için şuraya buraya giderler»

Kültür yaşamı da değişikliğe uğramıştır:

«Orkestra ve koro sanatçıları sürekli olarak değişir: bazıları ayrılıp gider, başkaları onların yerlerini alır, bazıları dansa gider, bazıları danstan gelir. Falanster'in tümü de bu etkinliklere katılır: her yerde onları görebilirsiniz: çoğu tiyatrodadır; bazıları güldürü sanatçısı olur, bazıları müzikçi, kalanlar da seyirci olur,

herkes isteğine göre seçimini yapar. Ötekiler açıkhava tiyatrolarını, müzeleri, kitaplıkları doldururlar. Bazıları bahçe yollarında gezinirken, bazıları da evlerinde kalıp ya dinlenir ya da çocuklarıyla zaman geçirirler[21].»

1928 yılında, o dönemin en yetenekli mimarlarından biri, Ivan Leodinov, «Yeni yaşam biçimi kulübü» adını taşıyan bir tasarı sundu, yeni yaşam biçimi kulübü bir tasarıydı yalnızca, hatta tasarı bile değil, daha çok bir taslaktı ve pek çok yanıyla Vera Pavlovna'nın düşünde gördüğü gelecekteki kültür yaşamını anımsatıyordu[22].

1920'lerin yenilikçilerini şu ya da bu biçimde esinleyen şey masalımsı bir geleceği haber veren bu imgedir; onlar yalnızca toplumun iktisadi temellerini değil, o ünlü ideolojik üstyapıları da dönüştürebileceklerini sanmışlardı; Stalin ideolojik üstyapıların çok daha sonra, maddi temeller kurulduktan sonra değişeceğini söyleyecektir. Yenilikçiler bunların kendi ülkelerinde de, yani o dönemin geri kalmış, az gelişmiş ve büyük ölçüde kırsal Rusya'sında da gerçekleştirilebileceğini düşünmüşlerdi. Bunu Çernişevski de ummuş ve Ne yapmalı?'da belirtmişti.

«Bunun bizim ülkemizde gerçekleşmesi olacak şey mi? Bu bizim toprağımız olabilir mi? Bizden bir şarkı duydum, kesinlikle bizdendi, şarkıcı rusca söylüyordu (...) Herkes böyle mi yaşayacak? Herkes sonsuz baharı ve yazı yaşayacak.»

Rus halkseverliğinin devrimci devinimin gelişimine ve 1920'lerde toplumu ve çevreyi dönüştürme çabasına katkısı, Çernişevski'nin yapıtının bir bölümünden anladığımız kadarıyla, budur.

Elbette iktidardaki Rus devrimcileri Vera Pavlovna'nın düşlerini, yakın bir gelecekte gerçekleştirilebilecek örnekler olarak bilinçli bir biçimde görmüşlerdir diyemeyiz, ama Çernişevski'nin Ütopyasıyla Ekim Devrimi sonrasındaki ilk yıllarda geçirilen deneyler arasında o kadar çok ortak yan vardır ki bunları yalnız rastlantıya bağlamak olanaksızdır.

1917 yılının yakılıp yıkılmış ve geç kalmış Rusya'sında iktidarı alan ve bu dev toplumsal dönüşüm tasarısını, yani sosyalizmi uygulamaya koyan erkekler ve kadınlar ne düş peşinde koşan ne de sorumsuz insanlardı. Bu insanlar yenmek zorunda ol-

dukları güçlükleri, Rus toplumunu, ülkenin iktisadi geriliğini, alışkanlıkların güçlülüğünü, baştan aşağı yıkmak zorunda oldukları «kültür örneği»ni başkalarından daha iyi biliyorlardı. Ama onların marşı Enternasyonal'di: «eskiyi kökünden kazıyalım». Bu insanlar devrimci eylemin özgürleştirdiği bir toprakta Marx'cıların gelişini önceden haber verdikleri ve iktidara ulaştıran ideolojik silahları sağladıkları yeni dünyayı kurabileceklerini düşünüyorlardı. Yalnızca Ütopya'cılar ve özellikle de Çernişevski gelecekteki toplumun kuruluş tasarılarını çizmişti. Eleştirdikleri şeyden esinlendilerse bunda şaşacak ne var? İktidar ele geçirilmişti. Geriye eski yaşama biçimini yok edip yerine bir yenisini kurmak kalıyordu. Belki de siyasal iktidarın ele geçirilmesinden çok daha güç bir göreve, «piristroika byta» görevine, «yaşam biçiminin yeniden kurulması» görevine istekle sarılmak gerekiyordu.

Kuramdan, bazen de toplumsal Ütopya'dan uygulamaya geçmek gerekiyordu.

Çevirenler:
AFŞAR TİMUÇİN-MEHMET SERT

(1) *N. Semaşko, devrim sonrası hükümetinde Kamu sağlığından sorumlu halk birinci komiseri.*

(2) *N.A. Semaşko,* Yaşam biçimi ve cinsel ilişkiler, Moskova, 1926.

(3) *M. Ianovski,* Yeni bir insan için, Leningrad, 1928.

(4) *K. Marx,* 1944 elyazmaları, G.A. 1, 3, s. 110.

(5) *K. Marx,* Kugelmann'a mektup, 17-4-1871, A.B., s. 254.

(6) *Örnek: Ilf ve Petrov'un* on iki sandalye *adlı romanının kahramanı.*

(7) *Özellikle Stalin döneminde bu eleştiriler 1920'lerin öncü mimarlarını hedef alıyordu. Öbürleri arasında bakınız: Tzapenko,* Sovyet *mimarlığının gerçekçi temelleri üstüne.*

(8) *Yeni yaşam konusundaki girişimlerin ertelenmesi (ya da bırakılması) resmi olarak kararlaştırıldıktan sonra bile —bu karar Parti Merkez Komitesi'nin «yaşam biçiminin yeniden kurulması»ndan geçmesiyle belirtilecektir (1930)— bu fikirle-*

rin kitlelerde geçici de olsa yeniden filizlenmesi bu duruma kanıttır: «Parti organları bu devinime yardım için ellerinden gelen her şeyi yapmalıdır (...) Yaşam biçiminin dönüştürülmesi konusunda emekçilerin tüm girişimlerine büyük önem verilmelidir, bunun için yeni önerileri özenle incelemeli ve gerçekleştirilmeleri için elindeki bütün gücü kullanmalıdır.

(9) *J.V. Stalin, Lenin*'ciliğin *ilkeleri.*

(10) Ütopyacı sosyalizm ve bilimsel sosyalizm.

(11) *Isak Babel bunu küçük bir öyküde anlatır, küçük ama gerçekliği yansıtan bir öyküdür bu; ihtiyar musevi Arie Leib, Odesa ikinci musevi mezarlığının düşkünler yurdunda kalmaktadır; yurt müdürü sovyet iktidarınca görevlendirilmiş biridir, Arie Leib'e niçin tayına bağlandıklarını açıklar: «Tatar Cumhuriyeti'nden gelen telgrafları oku, pek çok tatar açlıktan delirecek durumda... Piter proleterlerinin çağrısını oku, açlığa rağmen tezgahlarının başındalar ve bekliyorlar..» «Benim bekleyecek zamanım yok, diye sözünü keser Arie Lieb, zamanım yok.»*
Isak Babel, Odesa Öyküleri, Moskova 1929 (Piter Saint-Pe*tersburg'un kısaltılmışıdır, yani bugünkü Leningrad).*

(12) *Anımsatmak için şu kitapları analım: Jean Servier,* Ütopyanın tarihi; *G.S. Cherry,* Town Planning in it's Social Context, *Londra, 1970; sovyet yazar Gradov'un* Kent ve yaşam biçimi *adlı kitabı, Moskova; bu kitap «Ortak Ev»i Ütopyacıların şemalarına bağlamaktadır. Bir de Guize (Aisne) «Falanster»ini anımsayalım; sanayici Godin bu Falansteri 1963'te işçileri için kurmuştu, bugün toplumsal yönelimleri olan tüm mimarlık tarihlerinde bu kurumdan söz edilir.*

(13) *Genel olarak halkseverlik konusunda profesör Franco Venturi'nin geniş çalışmasına bakınız,* II Populismo russo *(1952), kitap ingilizceye* Roots of Revolution *(Grosset and Dunlop, New York, 1966), Fransızcaya da: les Intellectuels, le peuple et la révolution (Gallimard, Paris, 1972, 2 cilt) adıyla çevrilmiştir.*

(14) *N.G. Çernişevski,* Ne yapmalı? *(toplumsal öngörü romanı). 1865'lerde yazılmıştır. Parçalar 1967'de Moskova'da yayımlanan fransızca baskıdan alınmıştır.*

(15) Ne yapmalı? *gelecekteki toplumun toplumsal ilişkilerini de ele alır.*

(16) *Bundan sonraki parçalar bu romandan alınmıştır.*

(17) *Fourier'ci sanayici Godin işçileri için Guize'de (Aisne) bir «Falanster» kurdu; kendine örnek olarak Fourier'nin Falansterini aldı; burda gördüğümüz ortak hizmetler ve her türlü donanım bugün «toplumsal-kültürel» hizmetler diye adlandırılmaktadır. Daha çok bilgi için* Fransa'da toplumsal konutun kökenleri *adlı kitaba bakınız, H. Guerrand (Editions Ouvrières).*

(18) *Bu dolgun ve son derece bol buğdaylar, bu olağanüstü başaklar, bu eşsiz taneler, bunlar, daha sonra, sözde bilgin Trofim Lisenko'nun Stalin'e söz vereceği meyvalardır, toprağın olağanüstü meyvalarıdır. Stalin tarımı iyileştirmek ve düşük verimi yükseltmek için Lisenko'ya, yalnızca ona güvendi. Lisenko'nun görüşlerini paylaşmayan tüm meslektaşlarını tutuklattı, hapsetti, sürgüne gönderttì, baskı altında tuttu, onları «Keşiş Mendel»in kuyrukçuları olarak belirledi, ama Vera Pavlovna'nın düşündeki buğdaylar, taneler, başaklar hiçbir zaman gerçekleşmedi.*

(19) *Burada sözü edilen Londra'daki Cristal Palace'dır, 1851'de açılan evrensel sergi nedeniyle mimar Paxton tarafından yapılmıştır ve gerek yapımında yeni malzemeler kullanıldığı için gerek öncü tekniklerden yararlanıldığı için ve ayrıca çok kısa bir sürede gerçekleştirildiği için mimarlık tarihinde önemli bir yeri vardır. Bu yapıt daha sonra bir yangında yıkıma uğradı.*

(20) *Daha sonra da göreceğimiz gibi, toplu beslenme sorunu yaşam biçiminin yeniden kurulması·tasarısının temel sorunlarından biri olacaktır. Büyük «fabrika-mutfaklar» düşünüldü, bu merkezler yeni yerleşmeleri oluşturan çeşitli ortakevlere konmuş ara mutfaklara hizmet götürüyordu. 1920'lerde buna benzer örnekler İsviçre'de vardı ve Krupskaya sosyalist kenti incelemeye ayrılan iki günlük toplantıda bunlardan söz etti. Kendi kendine hizmeti de birlikte getiren Kafeterya sistemi Amerika'da çoktandır vardı ve başarılı bir*

biçimde uygulanıyordu. Bununla birlikte 1929'da mimar M. Bartch ve V. Vladimirov tarafından sunulan Ortak-ev tasarısında gördüğümüz döner halı, tabakları doğrudan mutfaktan alıp yiyecek olanların masalarına getiren halı bütünüyle Vera Pavlovna'nın düşünden çıkmış gibidir. (Kentler ve Devrim, *şek. 806, s. 179) adlı kitaba bakınız.*

(21) *Lise Fontaine'in, Profesör Claude Frioux'nun denetiminde hazırlayıp Vincennes fakültesine sunduğu* sanatın mesleksizleştirilmesi *adlı çalışmaya bakınız; bu çalışmada Lise Fontaine Proletkult'un savlarını açıklamaktadır; bu anlayışa göre sanat (proleter sanatı) tüm proleterlerin yapıtı durumuna gelebilmek için uzmanların yetkisinden kurtulmalıydı. Proletaryaya özgü bir kültür yaratılmasını savunan bu sav, Proletkult'un kuramcısı Bogdanov tarafından ortaya atılmış ve Lenin'in sert eleştirisine uğramıştır.*

(22) *Ivan Leodinov (1902-1960): bu konu için* Kent ve devrim adlı *kitabın 197. sayfasına bakınız, orada şöyle yazmıştım: «Yalnızca biçimsel anlatımda değil, yansıttığı dünya görüşüyle de özgün olan Leodinov'un yapıtı yankı uyandıracaktır, çünkü her mimar, her meslek ya da kültür topluluğu şu ya da bu anda kendini bu yapıta göre belirleyecektir. Ayrıca Leodinov'un kişiliği de, yaşamının bir trajedi oluşuyla, yaşamına anlam veren mimari ve toplumsal yaratıdan ayrılamaz.»*

Raymond Bayer

SANAT VE YAŞAM

Özellikle doğal güzellik açısından sanat ve yaşam çoğu kez karşı karşıya konur. Ama bu konuda Aristoteles'in *mimesis* kuramını gözden geçirmek gerekir. Sanat kesinlikle bir kopya değildir, hele doğal güzellik hiç değildir. Her durumda yapıt vardır, ve yapıt olarak sanatın tüm kuramları vardır. Bu Bergson'un göremediği şeydir: estetik ne olumsuz bir tanrıbilim ne de arı bir gözlemdir. Her zaman etkin bir öge vardır. Hintlilerin kuşku savı tutulabilir bir sav değildir: estetikte nirvana yoktur. Üstgözlem diye bir şey yoktur; tüm estetik bir etkinliktir, çünkü her zaman yapılacak bir edim vardır.

Charles Lalo sanatın yaşamla değişik ilişkilerini tam olarak gösterdi. «Sanat ve yaşamı her zaman birbirinden ayırmak da onları her zaman birleştirmek kadar aşırılıktır» diye yazar Lalo; yaşamdan sanata birşeyler geçer.

Sanat yaşamı açıklar mı? Sanat sanıldığı gibi bir oyun mudur? Oyunsa neden ciddi bir oyundur? Sanat insanlığımızla doldurulmuştur, ama bununla birlikte Kant'ın söylediği gibi, yalnızca biçim açısından erekliliktir. Sanatın gerçekçilikle ülkücülük arasındaki devinimi, kurguya yönelen yaşamla yaşama yönelen kurgu arasındaki ikili devinimi de bunu gösterir. Öyle ki sanatçı hiç bir zaman yapıtıyla özdeşleşmez ve bununla birlikte kesinlikle hiç bir zaman ondan soyutlanamaz. Oyun, diyordu Henri Delacroix, varoluştan kurtulur ve yokedilmiş varoluşa bağlanır; sanat da kurguyu varoluştan kurtarır, sonra varoluşu kurguya hapseder.

Gerçekte ruhlarımızın oyunla ilgili buyrultusunu ilk olarak ortaya koyan Basch oldu. Oyuncunun ikiyanlılığı var, diyordu. «bir çeşit doğrulanmış ikileşmişliği» var. Ama hangi ikiyanlılık, bu ikiyanlılığın türleri yok mu? Bu yeni bir bilimin, ruhsal-estetiğin çıkış noktası olabilir. Örneğin iki tip oyuncu vardır, Talma

ve Mille Mars, biri her zaman kendi kendini yöneten, öbürü de Esther'in tükenişine kadar kendini yönetilmeye bırakan. Doğrudan doğruya sezinleme olguları var, örneğin Madam de Sévigné Madam de Gringan'a şöyle diyordu: «Gönlünüzdeki acıyı gönlümde duyuyorum.» Oyuncunun ikiyanlılığı var, Diderot'nun güldürü oyuncusu olmadan tutarsız oluş kavrayışıyla Dussane'ın tutarsızlık olmadan güldürü oyuncusu oluş kavrayışı gibi. Rimbaud'nun eşsiz serüveni çevrenin anlayışsızlığı karşısında sessizliğe gömülmüştü: başkalarının onu anlamasını beklemeye zamanı olmayan ozan sabırsız bir ozandır. Rimbaud'yu öbür tepelerin karşılıksız bıraktığı bir ateş gibi hiç değilse yirmi yıl suskunluğa iten de budur.

Jules de Gaultier ve Charles Lalo Bovary'cilikten ve onun kopuşundan sözettiler, «yaşamın yoksanması» olan sanat bu kopuşta insanlara «olmadıkları biçimde bambaşka oluşun inancını» veriyordu: bu ruhsal-estetik kopuşun en sık rastlanan durumlarından biridir. Ne olursa olsun bu kopuşlar, öncelikle açıklamayı ve kabullenmeyi gerektiren şu üç soruna bağlıdır: bilinçli yaşamla bilinçsizliğin ayrımı, yüzeysel yaşamla derin gerçekliğin ayrımı, bireysel yaşamla toplumsal topluluğun ayrımı.

Öncelikle Victor Basch'ın tiyatro adamını ikiye bölmesinde incelediği gibi, ben'in hastalıklı bölünmesinin estetik görünümlerini inceleyelim. Bölünme hastalıklı olduğunda bir «patografi» dir Bu bilinçaltı ya da bilinçdışı kavramına iş varsayımı olarak bir çağrıdır (bk von Hartmann). Siklotimide ya da «gizli sara» da dahiliğin ve deliliğin kavuşma noktaları, örneğin İtalyan Lambroso'nun başarıyla bulduğu kavuşma noktaları gösterilir. Bununla birlikte bu gibi uyarı evrelerinin dehadaki çok karmaşık yetenekleri sağladığı kesin değildir. Lange-Eichbaum geniş bir araştırma yaparak zihin hastalıklarının deha karşısında mide hastalıklarından daha da belirleyici olmadığını ortaya koydu. Mario Pilo'nun alt duyuları üst duyulardan ayırışı, bazılarını sunucu sayıp bazılarını saymayışı buradan gelir.

Bir sanat psikiyatrisinden sözedebileceğimiz gibi, bir sanat pskianalizinden de sözedebiliyoruz. Bu yüzden Freud libidodan, Adler de güçlülük işgüdüsünden sözeder. Daha genel bir biçimde, Jung buradan giderek, yaşamın gerçek bir ruhbilimsel güdüleni-

mini bastırma olgularıyla ya da cinsel olgularla, güç istemi olgularıyla ya da aşağılık karmaşığı olgularıyla ortaya koydu. Kısacası sanatın psikanalizi sanatla yaşam ilişkilerini içeren bir yorum denemesinden başka bir şey değildir, bir ruhsal güdülenme denemesinden başka bir şey değildir. Hazza bağlılık, tutku, aylaklık, iç yaşam için birer tehlikedir. Dante'yi cehennemlere götüren Vergilius örneğinde sanatta ve şiirde olduğu gibi «bilinçaltını dindirmek üzere bilinçaltına işleyen» bilinç vardır. Kısacası, her sanat yapıtı «sanatçının ve toplumunun gizli ya da bastırılmış isteklerinin imgesel doyumudur». Dindışı yaşamla sanatın ilişkileri bastırmanın ve sansürün evrensel işleyişinin en doğal sonucudur. Bir tür üstben ya da ben'in ülküsü girer yapıta: bu ben'in ülküsü çocuksu ben'in kendi kendine yettiği kendine hayranlığın kalıtçısıdır. Olmak istediğine yani ülküsüne öykünür insan. Sanat toplumsal sansürü yanıltma yollarından biridir. Sanat kazanılmış bir dengeden çok işle, evrimle ilgili karmaşıkları, askıda kalmış eğilimleri dile getirir. Sanat yücedir oysa düş ve çılgınlıklar değersiz gizlemelerdir. Bu bilinçdışının yöntemli ve verimli bir biçimde araştırılmasıdır. Ama derindeki ben gerçek ben midir? Bu özgürlüğü olmayan bir ben'dir. Çağrışımları deha özellikleri olarak belirlemek gerçeküstücülük kuramının tehlikelerinden biridir. Çağrışımı yan yana gelişler olarak anlamak ve benzerliklerden giderek çağrışımlar yapmaktır bu. Bu simgeciliğin karşıtıdır, bir anlamda Gongora'nın da. Bundan başka, «estetik düşüncede de o ölçüde bilinçdışı vardır, ama daha büyük ölçüde değil» der Lalo. Burada ölçünün belirginliğini kanıtlayacak bir şey yok bence.

Yüzeysel yaşam ve derin gerçeklikler Bergson'un *Dolaysız veriler* adlı kitabının üçüncü bölümünün konusudur (özgürlükle ilgili bölümü). Yaşamla, ama derin yaşamla ilgili bu sanat konusunu birçok yazar, özellikle Broder Christiansen ele aldı. Platon'un *Timaios*'unda ve onun *Kozmogoni*'sinde aracılıkla ilgili bir sav vardır. Maritain *Bilgelik ve bilim* adlı kitabında bu savı yeniden ele aldı. Eskiçağ'a özgü bir ülkü savı geliştirdi. Bu ülküye göre güzel duyumlarüstü fikirlerle orantılıdır. Ona göre güzellik bir araya gelmiş tüm aşkınların görkemidir. Burada örneklemeyle ele alınan mutlak üzerine bir bakış açısı vardır, aynını Wencolins'de de bulunuz. Claudel'in animus ve anima ayrımın-

da da buna benzer şeyler vardır. Claudel bu iki terimi *erkek* yanın dişi yanla karşıtlaşması olarak koyar. Anima her zaman kendini şarkı söyleyerek tanıtırken animus tersine yalın durumda *yürekliliği simgeler. Bu antik olgunun en çağdaş* anlatımını bu Claudel'ci belirlemede buluyoruz, Yunanlılar «katarsis» diye adlandırıyorlardı bu olguyu ve burada yüzey çalkantısı derin ben' in dingin yalınlığını bulur birden. Sanat bizde animanın karşılığıdır. Ruh denilen «bu şaşkın» baskıcı eşinden yani düşünceden kurtulur, evinde yalnız kalır, bu yüzden eşsiz şarkılar söyler. Abbé Brémond'un söylediği gibi öz ben tıpkı bir dua gibi şiirin üstünde yükselir. Daudet'nin Hérédo'sunda parçalı *ben*'le tek parça *ben* arasında bir ayrım vardır. Özellikle kuramının belirleyicisi olarak Balzac'ı örnek alır. Balzac da tam Hérédo gibi bölümlerden ve parçalardan kurulmuştur. Böylelikle çeşitlilikleri içinde bir çizgi izleyen romanlar yazmıştır. «Ben karmaşık bir giysidir. İçten tek bir argacın değilse de tek bir parçanın kumaşıdır.» Demek oluyor ki Scheler'in duygudaşlık biçimleriyle ilgili kuramını müzikte de buluyoruz: «Müziksel ses duyulur duruma gelen şeylerin özünü oluşturur.» Ama bu yazarların tümünde pek çok ayrılıklar ya da daha doğrusu karşıtlıklar vardır: fikirler, yaşam, özgürlük, sezgi, Tanrı. Derin yaşam, eskilerin deyişiyle gerçek doğa, akademiklerde ve klasiklerde bulunur: örneğin *Büyük üslup* Reynolds'da görülebilir. Platon'cularda öz, tüm *sumbebekos'un* (birlik) karmaşıklığı içinde rastlantısal olanla tersleşir. Çağdaşlarda Bergson'a ve Scheler'e özgü duygudaşlık kuramı özgürlüğe karşı ortak bir saygıda birleşir (bk Bergson'un *Ruhsal enerji, Düşünce ve devingen* adlı yapıtları). Kısaca açık deneyimin ve simgenin kuramına varılır. Ama aynı zamanda gerçekleştirmenin, kestirilemezin, iç uyumun özgürlüğüdür, teknik yaşamın tam bir özgürlüğüdür bu. Paul Valéry'nin *Öldürülen şeylerin alayı*'nda belirttiği gibi, «şairlerin büyüklüğü zihinlerinde şöyle bir görünen şeyi sözcükleriyle adamakıllı yakalamalarından gelir. Öyleyse esin boş inançtır, peygamberlik ve Tanrı esini gibi (bk Spinoza). Böylece özcülükten ya da ülkücülükten başka bir şey olmayan aşkın bir gerçekçilik olmalıdır.

Toplumsal yaşam bireysel yaşama karşıt değildir. İkisinin de kökeni birdir. Özgün yaratıcı toplumla karşıtlaşmadığı gibi, yaratıcılığı ve özgünlüğü de bu toplumun işlevidir. Duyguculuk ça-

ğında bile bireyci olmak demek ortak düşüncenin bireycilikte var-olması demekti. Deha, toplumunu en çok toplumuyla uyuşmazlığa düştüğü zaman anlar. Anlaşılmış bir dehaya deha demediler hiç. Ötekiler başarısız, güçsüz ya da çılgındırlar. Yalnızca bildirilmiş değer vardır. «Anlaşılmamış deha» deyimi terimlerde bir çelişkiye düşmedir, «anlaşılmış deha» deyimi de bir söz uzatımıdır. Değer «yazarın ve halkın ortak edimidir». Deha geçmiş karşısında dehadır, dostlarından topluma kadar uzayan çizgi üstünde izleyicilerini elde eder. Yapıtın değerinde bir etkileşim vardır, bireysel ve toplumsal güçlerin çizgileri vardır.

Aşk'ın yazınsal anlatımı modanın işidir. «Bu değişiklikler her şeyden önce kurumsaldır» (bk. Paul Lacombe). Deha sürükleyen olduğu kadar sürüklenendir de en azından. Örneğin kişi, Taine' nin dediği gibi yalnızca sunumsal bir tiptir ve ruhbilimde bile değişik özyapılardan çok yalnızca ortak özyapılarıyla varolan bir tiptir. Bu durumda sanat yaşamıyla doğal yaşam arasında uygunluk mu vardır yoksa ayrılık mı? Sanatın toplumsal-estetik bir işlevi vardır: «Çünkü toplumun hiç ilgisini çekmeyen yazınsal bir yapıt, Charles Lalo'nun dediği gibi, kısaca beyaz üzerinde kara gibidir» Sanat yaşamın ne eşi ne de karşıtıdır. «Bizim için önemli olan, diyor Evreinoff, kendi kendimiz olmamaktır: ruhlarımızın oyuncu buyurucusudur bu»

Gerçekten Charles Lalo'nun sanat ve yaşam üzerine yaptığı çeşitli çalışmalarda ortaya koyduğu birbirinden çok ayrı ruhsal-estetik tiplerin sayısı beşi geçer. «Sanat, diyordu Lalo, ne tüm bir yaşam, ne yaşamdan başka bir şeydir ama ondan bir şeylerdir.» Bu durumda beş karmaşık vardı, bu karmaşıklıklarda sanat ve yaşam ilişkisi değişik görünür:

Tekniğin karmaşıkları: tam anlamıyla sanat sanat içindir ve sanat meslek içindir. Yapıt, hiç bir iç soyutlama yapılmaksızın gerçekte olduğu gibi alınır ama yapıta her hangi bir estetik dışı işlev, ahlâkî ya da erotik, siyasal ya da dinsel bir işlev katılmasına karşı çıkılır; sanatçıya bir başka yaşamı veren özgül ya da kendiliğinden bir etkinlik vardır burada.

Kaçış karmaşıkları: sanatla oyun, kaçma ya da öbür dünya gerçekleştirilir. Bu kimi kez sevilen bir yaşamın lüksüdür, kimi kez düşmanca yaşama karşı bir sığınaktır, kimi kez de dinsel yaşamın yerini tutan bir şeydir.

Tutumluluk karmaşıkları: zihinsel, koruyucu ya da onarıcı bir çeşit iyileştiricilik; gerçek dışı ya da eylemden, tutkudan, yetkinlikten indirgenmiş bir çalışmadır bu. Çekilmez bir durumun yatıştırılmasıdır. Bir yeteneksizlik gelgeç bir istekle örtbas edilir. En küçük bir çabayla yaşam yüceltilir.

İki karmaşık tersine sanatçıyı ve halkın ilgisini yaşama yaklaştırır.

Zihinsel açıdan hastalığın hastalıkla iyileştirilmesi karmaşığı, burada hastalığı kendisiyle iyileştirmek girişimleriyle karşı karşıyayızdır. Tutumluluk karmaşıklarında olduğu gibi hastalığı hastalığa karşıt etkilerle iyileştirmeye dayanmayan koruyucu ya da iyileştirici bir tutum vardır burada. Bu kimi kez bağışıklık kazanmaktır, kimi kez de günah çıkarmayla yaşamın suçsuz görülmesidir. Yapıt unutma için, unutma yaşamsal atılım içindir. Bu tam tamına ortaya dökülmüş ve yarı yarıya bağışlanmış ama ne olursa olsun dinginleştirilmiş bir yaşamdır.

Benlikçilik karmaşıkları. Yapıt burada yaşama benzer hatta onunla özdeştir. İsteklerin pekiştirilmesi ben'in işlenmesi vardır burada; sanatla yaşam bütünleştirilir.

Bu başka başka ruhbilimsel tipler, estetik tarihinde oldukça tanınmış birçok öğretiyi açıklıyor: oyunun biçimci ya da devrimci öğretisi, Platon'cu ülkücülük, doğalcılığın canlılıkçı kuramı, Aristoteles'in arındırması ya da psikanalizin katarsis'i.

Tüm bunlar «her yaratıcının ya da amatörün bağlandığı ruhsal-estetik tipe göre» doğru ya da yanlıştır.

Charles Lalo'nun üçlemesinin *(Sanatta yaşamın anlatımı, Yaşamın uzağında sanat, Yaşamın yakınında sanat)* ana konusu temelde bir anlatım felsefesidir. Sanatta yaşamla ilgili olarak ne anlatılır? Anlatılan niçin anlatılır? Birinci kitap eleştirici bir çaba, bir anlamda çürütücü bir çaba ortaya koyarken, *Yaşamın uzağında sanat* çeşitli ruhsal-estetik tipleri belirlemesiyle yapıcı bir çalışma, bir bileşim oluşturur. «Sanat yaşamı açıklar mı?» sorusuna, Charles Lalo'ya göre canlılıkçı yanıt, estetlerin yanıtı, dışavurumcuların yanıtı bile onları mutlak içinde alanlar için yanlış, ama olayların ayrılığını belirleyen ve tiplerin özgüllüğünü bilen için doğrudur. Charles Lalo'nun toplumbilimsel göreciliğine göre, sanat ve yaşam birbirinden ayrılır: birbirlerine karışmadan her defasında değişen bir ilişkiyi sürdürürler. Canlılıkçı-

lar için tek gerçek sanat, yaşamın kendisidir. Havacılık mesleğini ya da başka mesleği yoğun bir biçimde yaşamak sanatçı olmaktır. Estetler için ufkun öbür ucunda sanatın yapay deneyi, üst düzeyde özgür oyunu kendine yeter. Dünyanın tüm havacılığı havacılık üzerine güzel bir şiir içindir, denir. Bu karşıtlar arasında daha somut ve ayrıntılı bir başka sav vardır: sanat ne yaşamdır ne yaşamdan başka bir şeydir, yaşamla ilgili bir şeyleri açıklar: Charles Lalo felsefesinin göreciliği buradadır işte. İşin doğrusu, gerçeğin ayrıştırılması, yani gerçeğin ince ince ele alınmasıdır, gerçeğin bir bütün olarak belirlenmesi ya da biryapılı sayılması değil.

Çevirenler:

AFŞAR TİMUÇİN - MERAL DEMİREL

Lucien Goldmann

KANT FELSEFESİNE GİRİŞ

İKİNCİ BÖLÜM

- geçen sayıdan -

KANT'CI DÜŞÜNCEDE VE GENEL OLARAK FELSEFEDE BÜTÜNSELLİK KATEGORİSİ

— I —

Son yıllarda yöntem üzerine yapılan tartışmaların en belirgin sonucu, her bilimsel çalışmada ya da her felsefi çalışmada yazarın artık mantıksal olarak temellendirmeye kalkmadığı öncüllerin varoluşunun gösterilmesi olmuştur. Bu böyle olunca, düşünürün birinci görevi çok zaman yapıldığı gibi kendi öncüllerini içsel ve gücül durumda bırakmak değil, onları dışlaştırmaya çalışmaktır. Bizi buraya kadar izlemiş olan okur, *bütünsellik*'in başlıca iki biçimde alındığını görmüştür: birincisi, *evren* ya da *insan topluluğu* hem bilgi kuramı alanında hem ahlak ve estetik alanında bizim için en önemli felsefi kategoriyi meydana getirir; ikincisi, György Lukacs gibi biz de, bu bütünsellikte varoluşla ya da veriyle ilgili bir yan bulmuyoruz, ama eylemle varılabilecek olan ve yalnızca insan topluluğunu, *Biz*'i ve Evren'in bütününü, *Cosmos*'u yaratabilecek olan bir amaç buluyoruz.

Descartes'dan Kant'a kadar uzanan gözlemlemeci *Ben* felsefelerine, genç Fichte'nin etkin *Ben* felsefesine, çağdaş bunaltı ve umutsuzluk felsefesine karşı, gözlemleme ve eylem, birey ve topluluk karşıtlığını aşabilecek olan bir topluluk felsefesini, bir *Biz* felsefesini çıkarabiliriz.

Çağdaş felsefe sistemlerinden çoğunun kendilerine (ya da kendilerinin seçmeci bir karışımına) indirgendiği üç tip temel felsefi tutum belirleyebiliriz sanırım:

1. Bireyci ve *atomcu* felsefeler. Bu felsefelerin başlıca kategorileri ahlak düzeyinde *birey* ve *özgürlük,* kozmoloji düzeyinde *atom* ya da *monad,* psikoloji düzeyinde *duyum* ve *imge*'dir. Bunların başlıca biçimleri *akılcılık* ve daha az köktenci bir biçimde de *deneycilik*'tir (Lask bu iki görüş açısı arasındaki yakınlığı daha önce ortaya koydu.)

Bu dünya görüşleri içinde bütün'ün olasılığı, Kant'ın deyişiyle dersek, «parçaların uyumu, gene de bu uyumun dışında düşünülebilecek olan parçalar'ın uyumu»([18]) üzerine kurulmuştur.

Burada, «toplum», olsa olsa özerk bireylerin karşılıklı etkisi anlamına gelir; evren de, bir atomlar ya da monadlar bütünü anlamına. Bireyciliğe rağmen bireyler arasında bir enaz ilişki sağlamak gerektiği ölçüde, bu enaz ilişki bir *tanrısal müdahale* biçimi (Malebranche'da raslamacılık, Leibniz'de öncesel uyum), bir *evrensel geçerlilik* biçimi ya da deneycilerde basit anlamda bir *olgu durumu* biçimi (alışkanlık, çağrışım vb.) alır.

Bu dünya görüşünün başlıca temsilcileri arasında Descartes'ı, Leibniz'i, Locke'u, Hume'u, bir ölçüde Fichte'yi, çağdaş felsefede yeni-Kant'çıları (bu arada Lask'ı, Max Adler gibi sosyalistleri), deneyci akım içinde de Viyana okulunu sayabiliriz.

Bu felsefelerle ilgili derinlenmesine bir felsefi araştırmayı Lask'da, toplumsal araştırmayı da György Lukacs'da buluruz.

Bu dünya görüşünün tam tamına bireysel atomculuktan yola çıkan ve bireysel atomculuğun sınırlarında kalan, bu sınırlarda trajik ve yetersiz olanı sezen ve tanıyan filozof ve şairlerde aldığı biçimleri de bu arada saymak gerekir([19]).

Felsefe ve klasik sanat onlarla doruğuna varmıştır. Okurlar Goethe'yi, Racine'i, Pascal'i ve Kant'ı hatırlayacaktır.

Bu düşünürler ve bu şairler için insan yaşamının anlamı, mutlak'a doğru, bütünselliğe doğru gitme eğilimindedir. Ama dördü de insanı yalıtılmış birey olarak anlar ve bu bireyin mutlak'a ulaşamayacağını açık açık koyar. İnsanın *takılmak* zorunda olduğu bir sınır vardır orada, hiç bir zaman *aşamayacağı* bir sınır. Trajedi bu yüzden klasik sanatın en yüce biçimi olmuştur: insanın kendini yokolarak bulduğu Racine trajedisi ve insanın bütünselliğe somut ve gerçek gerçeklikte değil de öznel görünüş-

te ulaştığı Kant'ın *Yargı gücünün eleştirisi* trajedisiyle Geothe' nin *Faust* trajedisi.

2 *Bütünleştirici* dünya görüşleri. Bunların temel kategorileri bütün'dür, *evren*'dir, toplumsal düzeyde *ortaklaşma*'dır. Bunların herbiri bireysel felsefelerle karşıtlaşırlar. Ahlakla ilgili başlıca kategorileri çok zaman çeşitli görünümleriyle *duygu*'dur, açınım, sezgi, heyecan vb'dir. Fiziksel kategorileri en değişik biçimleriyle «canlılık ilkesi»dir, evren ruhu, canlı atılım vb'dir.

Başlıca biçimleri, Jacob Böhme'den başlayıp Jacobi'den, Schelling'den, romantiklerden geçerek Bergson, Scheler, Heidegger vb'e uzanan gizemci duygu ve sezgi felsefesidir (bunların daha az önemli biçimleri organcılık, canlılıkcılık vb'dir). Bu dünya görüşlerine göre, parça yalnızca bütünün varoluşu için zorunlu araç olarak vardır. İnsan her özerklikten vazgeçmeli, tümüyle Tanrı'da, ölümde, devlette, ulusta, sınıfta vb. erimelidir. İnsanın özerk ben'i özgürlüğü, ancak sistemin tutarsızlığıyla benimsenebilir ve genellikle olmaz bu. (Scheler'in ülküsü kendini «bir duymak»tır).

Bireyde belli bir gerçekliğin varlığını kabul etmekten kaçınılmadığı ölçüde, birey ayrıcalı, kahraman, başkan, örnek, serüvenci durumuna geliyor.

Bu dünya görüşü avrupa düşüncesinde otuz yıldan beri egemendir ama, bugüne kadar hemen hemen hiç anlaşılmamış ve incelenmemiştir. Bildiğimiz kadarıyla, bu konuda en iyi inceleme Kant'ın Jacobi'ye verdiği açık ve kesin karışılıktır. *Düşünceye yönelmek ne demektir* başlıklı bu yazıda Kant, peygamberce bir tutumla, duygu felsefesinin düşünce özgürlüğü ve genel olarak özgürlük karşısındaki tehlikeli durumunu ortaya koyar. Ayrıca, bu dünya görüşlerinin eleştirisi konusunda Kant, Goethe ve Schiller'den Nietzsche'ye ve günümüzün Karl Kraus'una kadar bütün alman insancılarının yapıtlarından çoğunu saymak gerekir.

3. Son olarak, evreni ve insan topluluğunu bir bütün sayan dünya görüşü gelir. Kant'ın deyişiyle, bütünün «parçaları, varoluşları olası olduğu zaman bile, bütün içinde bir birlik oluştururlar». Burada parçaların *özerklik*'iyle bütünün *gerçeklik*'i uyuşmuş olmakla kalmazlar, aynı zamanda karşılıklı koşullar oluştururlar.

Onda bireyin *ya da* topluluğun parçalı ve tekyanlı çözümleri, yerlerini tek bütünsel çözüme, *kişi ve insan topluluğu çözümüne* bıkakırlar.

Bugün bu felsefelerin tutarlı bir temsilcisini göstermek çok zordur, çünkü bu felsefe henüz oluşum dönemindedir. Kant'ın, Hegel'in, Marx'ın, günümüzde György Lukacs'ın yapıtlarıyla büyük bir yol alınmıştır. Modern düşüncenin başlıca çabası bu felsefenin geliştirilmesine yönelmiştir diyebiliriz.

— II —

Kant düşüncesi üzerine tam anlamında bir ayrıştırmaya geçmeden, daha önce sözünü ettiğimiz iki yazarın, Emil Lask ve György Lukacs'ın Kant'la ilgili yorumları karşısında kendi durumumuzu belirtmek istiyoruz.

Gerçekte, Lukacs, genel olarak klasik felsefeden sözetmekten çok Kant'dan sözediyor, özellikle yeni-Kant'çılardan sözediyor. Yeni-Kant'çılık üzerine eleştirisi elbette temelli bir eleştiridir, çünkü yeni-Kant'çılar Kant'daki bütünsellik, insan topluluğu, evren fikirlerinin önemini görmezden geldiler. Buna karşılık Lukacs bunu azçok anlamıştı (ama ne olursa olsun, tam bir açıklıkla ortaya koymadı), yeni-Kant'çıları eleştirirken, sonraki kuşağın üçlü yorumuna karşı, doğrudan doğruya Kant'ın düşüncelerini —hiç değilse basit biçimleriyle— gösterdi. Öte yandan, yeni-Kant'çılar üzerine yaptığı eleştirinin etkisiyle, hatta Kant'dan sözederken, kendisini Kant'dan ayıran şeye, Kant'da insanın bütünselliği gerçekleştirmesinin olanaksızlığına sık sık parmak bastı (bu durum XVIII. yüzyıl Almanya'sının toplumsal durumuyla açıklanabilir rahatça) ve en azından bunun kadar önemli bir şeyi, bütünselliğe varmak ve bütünselliği gerçekleştirmek gereğinin Kant düşüncesinde çıkış noktasını ve orta noktayı oluşturduğunu önemsemedi.

Lask'da sorun çok karmaşıktır. Bize kalırsa, hiçbir yeni Kant'çı, *Kant'ın bilgi kuramı*'nı, bugün unutulmuş olan bu düşünür kadar açıklıkla sezmemiştir. Onu önemli kılan, Kant'ın metinlerini iyi anlamış olması değildir yalnızca; eleştirili felsefenin bütün bir bölümünü oluşturan anlayış (salt aklın eleştirisindeki

mantık, aşkın estetik, analitik) ancak onun Fichte üzerine yazdığı yapıtında Kant'a ayırdığı birkaç sayfada yaptığı kadar güzel açıklanabilir.

Yaptığı ayrıştırmaları tartışabilmek için, onun getirdiği ve bizim de bundan böyle kullanacağımız iki önemli kavramı belirlemek zorundayız. Burada *türel mantık*'la *analitik mantık* arasında bir ayrım sözkonusudur.

1. *Türel* mantık, Lask'a göre, *bütün*'ü evreni, insan topluluğunu zorunlu olarak önceleyen bilgiden giderek, sınırlı ve parçalı olan her şeyi içeren mantıktır. Lask, —bütünsellik kendi dışında bir şey bırakmayacağına göre-her yetkin türel mantığın neden bir *içerik* mantığı olabileceğini, neden içerikle biçim arasında hiçbir ayrılık tanımayacağını pek güzel göstermiştir.

Bununla birlikte, Lask, (bu noktada Lukacs da tam tamına ondan yanadır) *her* türel mantığın doğa bilimleri düzeyinde zorunlu olarak kurgusal bir metafiziğe açılacağına, oysa toplum ve tarih bilimleri düzeyinde olumsal olarak (Lukacs zorunlu olarak der haklı olarak) tam anlamında diyalektik bir yönteme açılabileceğine inanmıştır.

Bu önerilerden doğal bilimlerle ilgili olan birincisi bu noktada bize açık ve kesin görünmüyor. Ama bu sorunu tartışmak bu kitabın çerçevesini aşar.

2. *Analitik* mantık. Bunu atomcu mantık diye de adlandırabiliriz. Buna göre, bireyler tek gerçek gerçekliği oluştururlar. Genel kavramlar soyutlamayla kurulmuşlardır ve bazı ortak özellikler ortaya koyan birey sınıflarını belirlerler yalnızca. Bilim, azçok genel olan bilimsel yasalar koymakta yararlanır bu birey sınıflarından. Bilimsel yasalar bireye azçok yaklaşırlar ama, hiç bir zaman ona tam olarak ulaşamazlar. Birey sonsuza kadar akıldışı bir öge olarak kalır, düşünce bu akıldışı ögeyle her zaman savaşmalıdır, onu hiç bir zaman altedemeden.

Felsefe, bu durumda, *a priori* bir bilgi, boş bir bilgi olur, ancak bireysel ve somut «veri» sayesinde bir içeriğe sahip olabilen biçimsel bir mantık olur.

(Burada gene bir belirleme yapmak gerekir: Lask, *her* analitik mantığın biçimle içerik arasında bilinçli bir ayrıma açılması gerektiğini kabul eder gibidir. Özellikle Kant sözkonusu ol-

duğunda genel olarak doğrudur bu. Ama mutlak bir zorunluluk ortaya koymaz, örneğin Descartes örneği düşünülürse.)

Lask, Heidelberg ve Murburg(21) yeni-Kant'çı okulları arasındaki bilgi kuramı tartışmalarına bakarak (bu okullardan birincisi, töz konusundaki atomcu ve bireyci kavrayışıyla daha çok analitik mantığa ağırlık veriyor, ikincisi matematikten yana çıkarak her şeyden önce işlevsel kavramlara parmak basıyor ve ve türel nitelikli —tam anlamda «bilimsel» ve gözlemci— bir mantığa yöneliyordu), her iki kesimin de Kant'çı olduğunu(22) ileri sürebileceğini, çünkü Kant düşüncesinde matematikle ilişkili mantığın (uzam ve zaman) maddeyle ilişkili mantığa taban tabana karşıt olduğunu gördü. Birincisi türel mantıktı, ikincisi analitik.

Lask eleştirili felsefede fizik bilimlerle ilgili analitik mantığın en önemli bölümü oluşturduğunu, matematiğin arka planda ikincil bir önem taşıdığını (23) söylerken tarihsel ve felsefi görüş açısından haklıdır elbet.

Ancak bugün bu sıradüzenini korumak istediği yerde biz onun görüşüne katılmayacağız, neden denirse Kant için ancak ikincil bir önem taşıyan türel mantık — o zamanlar, sonraki felsefi evrime *kapı açıyordu* tümüyle-bugün bize birincil bir felsefi önem kazanmış görünmektedir.

Gene de bizim ona yöneltceğimiz başlıca eleştiri, tüm yeni-Kant'cılar gibi onun da eleştirili felsefede, özellikle mantığı, aşkın estetiği ve aşkın analitiği buluyor olması, diyalektiğin önemini ikinci plana atmasıdır; bu da onu Kant düşüncesi üzerinde yanlış görüşlere götürmüştür(24).

Bu konuya daha sonra döneceğiz.

Bundan başka, Lask'ın Kant'cı tarih felsefesi üzerine yaptığı ayrıştırma da tartışılabilir. Lask bu felsefeyi tam anlamında akılcı ve atomcu diye yorumlar. Ona göre bütünsellik kategorisi ilk olarak Hegel'de kendini göstermiştir. Bu durumda, o, *Kozmopolit eğilimli bir evrensel tarih için fikirler*'e hiç değilse tasarı olarak egemen olan bütünsel bir tarih kavrayışı taslağını pek önemsemez.

Gerçekte Kant'cı tarih felsefesi de iki kategorinin, akılcı ve atomcu *evrensellik* kategorisiyle somut *bütünsellik* kategorisinin uzlaştırılması yolunda bir denemedir.

Hegel'de olduğu gibi Kant'da da, doğa felsefesiyle tarih felsefesine egemen olan mantık aynı mantıktır. Bu yüzden Lask'ın Kant felsefesinde fizikle ilgili analitik mantığı Hegel'in türel tarih felsefesiyle birleştirme tasarısı bize onun kitabındaki en zayıf ve dolayısıyla üzerinde en çok durulması gereken yer olarak görünüyor.

Gerçekten, kitabın üçüncü bölümünde Lask bu soruyu yeni baştan ele alır ve Kant'da toplumbilim düzeyinde bütünsellik kategorisi açısından bir gelişim olduğunu kabul eder. Bununla birlikte bunu Fiche'nin son dönemiyle karşılaştırarak, Kant'a iki eleştiri yöneltir; bu eleştiriler, tersine, Kant'ın üstünlüğünü ve Fichte'nin geri kalışını belirler gibi görünmektedir. Laks'ın bu iki eleştirisi şunlardır:

1. Kant'da bireyin değeri topluluğun değerine eşit olarak gösterilmiş, bireyin gelişimi toplumun *temel amacı* sayılmıştır. Her «insan topluluğu, Kant'a göre, sonunda, ancak bireylerin ahlaklılığını sağlayacak bir araçtır ve bireylerin üstünde yükselen bir bütünden zorunlu olarak gelen kültür çabalarının gelişimi anlamını taşımamaktadır»(26).

2. Kant'da topluluk fikri, *tüm insanlık*'ı kucaklar, Fichte'de olduğu gibi bütün bir ulusu kucaklamaz. Bu da «soyut» bir fikirdir.

Buna karşılık, Lask'ın Kant düşüncesindeki zaman, uzam, insan topluluğu kavramları arasındaki yakınlık üzerine belirlemeleri —bu kavramlar Kant sisteminde bütünsellik kategorisinin üç ayrı anlatımından başka bir şey değildirler— bize tam tamına uygun görünmektedir.

Ayrıca, biz, Heidegger'in dünyasıyla Kant'ın dünyası arasındaki büyük ayrılığın, Heidegger için dünyanın *verilmiş* bir şey, Kant içinse *gerçekleştirilmesi gereken bir çaba* olmasından gelir.

Heidegger'in ağzıyla konuşmaya kalkarsak, Heidegger için *dünyada olmak* durumunun varoluşla ilgili temel kategorilerden birini oluşturduğunu, oysa Kant'da, tersine, *bir dünya yaratma çabası* olduğunu söyleyebiliriz.

Şimdi, bu uzun girişin ardından, Kant'ın yapıtlarıyla ilgili incelemeye yönelmenin vaktidir.

Çeviren:
AFŞAR TİMUÇİN

([18]) Bütün yapıtları, *cilt I, XVII, no: 3789.*

([19]) *Yazık ki burada şematik kalmak durumundayız. Bununla birlikte, György Lukacs'ın «Trajedinin metafiziği» adı makalesini analım. Bu makale Logos dergisinde yayımlanmıştır(cilt XVII, s. 190). Ayrıca* Denemeler'*ine («Die Seele und die Formen») alınmıştır (Berlin, 1910). Bu makale doğrudan doğruya ve apaçık bir biçimde Kant'ı ele almamakla birlikte, bize kalırsa, Kant felsefesinin temel içeriğine en tutarlı yöneliştir.*

([20]) Bütün yapıtları, *cilt VIII. Bunaltı felsefesinin insancılığa karşı niteliği, Heidegger'de,* insan *sözcüğünün kullanılmayışıyla, onun yerine çok daha soyut «varoluş» sözcüğünün kullanılışıyla belirgindir. Üslubun eleştirilmesi de felsefede arka plandaki bazı etkinlikleri ortaya çıkarabilir. Düşünce toplumbilimi için en önemli çaba, çağdaş duygu, bunaltı, sezgi felsefelerinde toplumsal nedenlerin ve sonuçların ayrıştırılması olmalıdır.*

([21]) *Özellikle bk. Rickert:* Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung *ve E. Cassier:* Substanzbegriff und Funktionsbegriff in der Philosophie.

([22]) *Kant'ın matematik ve geometri için bir türel mantık kabul* ettiğini, ama buna yeterince önem vermediğini daha önce *Rickert belirtmiştir.*

([23]) *Daha ileride göstereceğimiz gibi, eleştiri öncesi dönemde aynı ölçüde değildir bu.*

([24]) *Kitabının giriş bölümüne ve son bölümüne bakınız.*

([25]) *Bu iki kavram arasındaki karşıtlık, en açık biçimde, somut tarih sorunları karşısındaki tam tamına* karşıt *iki tutumda kendini gösterir. Bu sorunlardan biri örneğin devrim sorunudur. Bu kitapta 267. sayfaya bakınız.*

([26]) *Lask,* anılan yapıt, *s. 248.*

György Lukacs - Wolfgang Abendorth
Hans Heinz Holz

GENEL DEĞERLENDİRME

- geçen sayıdan -

ABENDORTH—Elbette. Ancak burada bir başka etken kendini gösteriyor: üretim sürecinin toplumsallaşması üretimin koşulu olan doğal ögeyi geriletiyor.

LUKACS—Ben yalnızca şuna inanıyorum, bazı şeyler ayrıştırılabilseydi, diyelim bronz döneminden demir dönemine geçiş ayrıştırılabilseydi sonunda iktisadi etkenin baskın etken olduğu görülürdü. Bununla birlikte, niceliksel olarak artan bir ölçü içinde bu konuda ben de sizin gibi düşünüyorum baştan sona. İdeoloji alanında da pek güzel açıklayabileceğimiz bir şey var: bu alanda da doğal engel yavaş yavaş geriliyor. Bazı filozofların dünya küçüldü, zaman kısaldı dediği şey bu. Bu sürecin tam anlamında ideolojik yorumundan başka bir şey değil bu. Şuna geleceğim şimdi, bu karşı konulmaz süreç, olgular dünyasında, bakışımlı olmayan bir biçimde oluşuyor. Bu noktada, toplumsallaşma sürecinin ardından, bu iktisadi temel üzerine giderek daha büyüyen bir üstyapı yerleşiyor. Bir küçük insan topluluğunun yalnızca ürettiğini tüketmesini anlamak kolaydır bence, bu durumda ideolojik düzeyde gelenekle, eskilerin anılarıyla falan yetinip gidebilir insan. Ama bir mal alışverişi başlar başlamaz —bu durum basit bir niceliksel artıştan sonra zorunlu olarak kendini gösterir— bu alışveriş, önce küçük topluluklar arasında, sonra bu toplulukların içinde bir yasa düzeni ortaya koyar. Zorunlu olarak bu üç ilkeden kaynaklanan bu olgular dünyasının karmaşıklığı üstyapıyı da etkiler, böylece, dinginlik durumundaki bu varlığın üstünde, Hegel gibi konuşursak gerçekte varlığın çok açık bir deviniminden başka bir şey olmayan dinginlik durumundaki bu varlığın üstünde çok karmaşık, çok değişik, çok çeşitli bir sunumlar dünyası kurulur, onda değişik ereksel seçimler el-

bette kesin değildir ama çok büyük bir rol oynar. Demek ki, iktisadi açıdan kesinlikle zorunlu olan bir şey var: üretici güçlerin gelişimiyle köle kendi yerini feodal sınıf düzenine bıraktı. Ama serflik çeşitli ülkelerde hangi biçimleri aldı, bu sorun sözkonusu insanların çeşitli etkinlik biçimleriyle ilgilidir, bu konuda ayrıntılara girmeyeceğim. Çünkü öyle bir çeşitlilik çıkıyor ki karşımıza, Marx'ın insanlar tarihlerini kendileri yaparlar belirlemesine ulaşıyoruz o zaman, ne var ki insanlar tarihi kendi seçtikleri koşullarda yapmıyorlar, bu iktisadi temelin, yukarıda sözünü ettiğim bu iktisadi varlığın da katıldığı seçim dışı koşullarda yapıyorlar. Öyle ki, toplumun gelişimi içinde, bir kutup üzerinde bir büyük aşama gerçekleştiriyoruz, kaçınılmaz olan temel toplumsal gelişimi gerçekleştiriyoruz. Çeşitli halklar çok değişik biçimler ortaya koyabilirler. Güney Afrika'daki bir «apartheid»ı anlayabiliriz. Ama bir gün gelecek, tüm insanlık bütünleşecek, kesin bu. Kesin olmayan bir şey var, şimdi o belirleyici soruna geliyorum, o da bu bütünleşmenin ne biçim alacağıdır. Bence Marx'cılığın anlaşılabilmesi için çok belirleyici olan o sorun kendini koyuyor burada: sosyalizmi varlığın tam tamına kesin bir sonucu olarak mı belirliyoruz, yoksa temel gelişim sosyalizme iktisadi olasılığını kazandıran temel eğilimleri yaratmaktan öteye geçemez diye mi düşünüyoruz? Bu konuda Marx'ı doğru yorumladığımı sanıyorum siyaset yazılarında da, *Komünist manifesto*'da da sınıflar savaşımının çıkış noktası her zaman bir seçenek olarak ortaya konmuştur. Sonuç olarak, bence, iktisadi koşullar sosyalizmin zaferi için gerekli koşulları gerçekleştiriyor yalnızca. Marx'da bu konuda yalnızca *Komünist manifesto'daki* değinmeyi bulmuyoruz, kesin olarak söyleyebiliriz ki *Gotha programının* eleştirisi'nde de Marx toplumculuğun koşullarından biri emeğin bir zorlama olmaktan çıkıp ilk yaşamsal gereksinmelerden biri durumuna gelmesidir der. Emeğin tam anlamında nesnel gelişimi elbette zorunlu emeğin giderek zayıflayan bir enaz ölçüsünü yaratır, ama emeğin yaşamsal bir gereksinmeye dönüşmesi durumu bu varlıkbilimde yer almaz.

HOLZ—Bu arada, *Sermaye*'nin üçüncü cildinde bir bölüm var...

LUKACS—Evet, orada da...

HOLZ—... orada da zorlama ögesi emekte kaçınılmaz olarak belirlenmiştir...

LUKACS—Bakın, Marx bunu daha somut bir biçimde ortaya koyar. Der ki sosyalizmin görevi emeği insana her gün biraz daha yaraşır kılmaktır, ama emek insana yaraşır duruma kendi kendine gelmez, onu insana yaraşır duruma getirenler insanlardır.

ABENDORTH—Öte yandan, o bölümde Marx çok açık bir biçimde ve tam tamına somut bir biçimde iş zamanının indirgenmesi, toplumsal açıdan zorunlu bir şey olarak, emeğin insana yaraşır kılınmasının koşuludur der.

LUKACS—Elbette... Ama iş zamanının indirgenmesi kendiliğinden bir süreçtir.

ABENDORTH—Ama bu geriye dönüşlerle olur sayın Lukacs, çünkü burada Marx'ın kavrayışı var, buna göre eğer bu gibi süreçlerde, her şeyden önce de sınıf savaşımlarının mutsuz sonuçlarının ardından, baskı altındaki ilerleyen sınıfların uğradığı bozgunun ardından, bütünsel sürecin özüyle ilgili gelişimin karşıt eğilimleri koyuluyorsa, toplumsal açıdan zorunlu bir şey olan iş zamanının tutarlı bir biçimde azaltılması sürecinin oluşumu ve gelişimi engellenmiş olur, bu durumda uygarlık çeşitli ölçülerde gerileyebilir.

LUKACS—Olmaz denemez buna. Sanırım, bu seçilemezlik çok uzun dönemlere karşılıktır; bu konuda şunu bir kere daha belirteyim: toplum toplumsal olduğu ölçüde zorlama güçlüdür. Bağışlayın, ben de Marx'cı bir geleneğe uyuyorum, gerçeklikten sözettiğim zaman Balzac örneğine başvuruyorum. Balzac, Restorasyon döneminin büyük tarihçisi olarak, halk yaşamında soylu sınıfının nasıl yönetici güç durumuna geldiğini göstermiştir. Aynı zamanda Balzac, bu soylu sınıfının baştan sona sermayeci durumuna geldiğini de gösterdi, başlıca soyluluk temsilcilerinin o dönemde Restorasyon'dan ençok yarar sağlayan sermayeci çiftçiler olduğunu da gösterdi. Elbette Balzac'da eski düzenin bazı kişileri, bu arada eski feodal beyler, sürgünden dönmüş ve feodal özelliklerini korumuş olan eski feodal beyler tepeden tırnağa Don Kişot'tular, Restorasyon döneminin gülünç tipleriydiler. Burada 1789 Fransa'sını onarmak istemekteki çelişki ortaya çıkıyor, o yüzden bunu konu ediyorum. Ama bu eğilimin başlıca temsilcileri

gülünç kişiler oldular. Bence Balzac çok büyük bir tarihçidir, Marx'la en küçük bir düşünsel bağı olmadan işin iki yanını da görebildi; bu yanlardan biri iktisadi gelişimin insan istemiyle de karşıtlaşan direnilmez gücüdür, öbürü de insanların bu gelişimi sağlayan arzusu ve düşüncesidir. Bütün bunlar Balzac'da çok iyi konmuştur. Ayrıca, sanırım, tarihte her zaman bu tür görünümler buluruz; onda birkaç on yıllık gerileme dönemlerini bu konuda her zaman ele alabiliriz. Tarihte birkaç belirli noktayı soyut olarak ele alırsak, elbette baştan sona karşılıksız düşüncelere ulaşırız. Sanırım özellikle burada ortaya çıkıyor bu tarih sorunu, yani büyük evrim yasalarının ortaya koyduğu somut marjın içinde olasıdır bu seçimler. Mutlak anlamda bir özgürlüğün varolabileceği diye bir sorun yoktur sonuç olarak. Bence mutlak bir özgürlük profesörlerin kafasına yaraşır bir fikirdir, başka bir şey değildir, çünkü böyle bir özgürlük hiçbir zaman varolmadı. Özgürlük daha çok şu anlamda vardır: yaşam insana somut seçenekler sunar. Bence, bu deyimi daha önce de kullanmıştım ya, her insan kendi özgürlüğünden sorumlu bir varlıktır, onun özgürlüğü birçok olasılık arasından seçim yapabilmesine dayanır. Buna şimdi şunu eklemek isterim, insanlık evriminin karmaşık özyapısı nedeniyle insan bazı koşullarda çok uzak ve çok örtülü bir seçeneği, ancak bilincine varılışıyla çok sonraları gerçek bir seçenek durumuna girecek olan bir seçeneği benimseyebilir. Buna örnek olarak Stoa'cı ve Epikuros'cu felsefelerin Eskiçağ sonlarındaki gelişimler karşısındaki çok ilginç tutumlarını gösterebilirim; burada onların istediği şey o çağdaki yaşamın gerçek seçenekleri değildi, insanlık evriminin seçenekleriydi, bu da genel olarak, çok yeni zamanlara kadar, Fransız Devrimi'ne ve daha sonrasına kadar Stoa'cı fikirlerin etkin olarak kalışının nedenini açıklar.

HOLZ—Bu seçenekle ilgili görünümün gerçekçi bir tarih felsefesinde aldığı düzenli yeri konu etmek isterim burada. İyi anladımsa, bir seçeneğin olasılığı, seçeneği insanın bilinçli seçiminin konusu durumuna getiren bir seçenek olasılığı, ereksel seçimler tarihsel süreçler üzerine kuruldukları, nesnel olarak zorunlu bir biçimde gerçekleştikleri, buna bağlı olarak tarihsel süreci de etkileyebildikleri zaman ortaya çıkıyor. Ama bu öyle bir biçimde oluyor ki, ereksel bir seçimin dönüş durumundaki etkisi de yeni

bir nesnel koşullayıcı ilişki ortaya koyuyor. Bu da koşullayıcı ilişkilerin giderek karmaşıklaştırılması olacaktır. Bunun anlamı da şudur: koşullayıcı ilişkilerin niceliksel anlamda bir artışı, herhangi bir anlamda niteliksel bir sıçramayı olasılaştıran bir yıkılış anını yaratacaktır.

LUKACS—*Bu konuda yalnızca şunu söylemek isterim:* Engels mektuplarından birinde bu evrimin elbette toplumsal bir evrim olacağını yazdı, ama bireysel etkeni sıfıra eşit saymak bir yanılgı olur. İzin verirseniz basit bir örneklemeye gireceğim. Bir yerde bir toplantı yapılıyor. Konuşmacı sözünü söylemekte. Toplantıda bulunan kişiler konuşmacının önerdiği çözümler karşısında tepki tutumları alıyorlar, bu çözümleri yadsıyorlar. Ama toplantı dingin bir toplantıdır, ne ıslıklayan var ne yuh çeken... insanlar kuzu kuzu oturuyorlar. Bununla birlikte konuşmacı insanları inandıramadığını anlıyor. Bu herkesin başına gelebilecek bir deneydir. Bir sanatçı konserde, bir güldürü oyuncusu tiyatroda bu gibi durumlarla her gün karşılaşabilir, yani' yaptığı iş tutuluyor mu tutulmuyor mu anlayabilir. «*Mass media*»nın en büyük zayıflığı, onunla ilgili doğrudan doğruya bir tepkinin varolmamasından gelir. Bununla bireyin özgür seçişinin sıfıra eşit olmadığını göstermek istiyorum size. Bir etkinlikte açıklanacak ölçüde olmasa da toplumun çok karmaşık evrimi şu durumu gösterir açık açık: bireysel kararlar tam bir güçlülükte olmasalar da sıfıra eşit değildirler ve bu bireysel kararların bütünleştiği anlar toplumda son derece değişkendir. Diyebiliriz ki, Fransız Devrimi'nin başlarındaki hoşnutsuzluk halk arasında çok büyük bir hoşnutsuzluktu ve bir gün insanlar Bastille'i yıkmaya karar verdiler. Camille Desmoulins efsanesi doğru olsa da olmasa da pek önemli değil, gün geldi bireysel seçimler toplumsal açıdan çok önemli bir konuda bütünleşiverdiler.

HOLZ—Bir gün insanlar karar verdiler... bu söz korkunç bir biçimde varoluşçu bir söz...

LUKACS—Bakın, şunu söyleyeyim, elbet varoluşçulukta da bir doğruluk payı vardır. Varoluşçuluğa karşı kaleme aldığım broşürlerde de bulursunuz: biz Marx'cılar Engels'in belirlemelerine karşın bireysel kararların önemini görmezden gelmekle yanlışa düşüyoruz. Bir örnek vermiştim, bilmem anımsayacak mısınız: bir girişimde işçiler grev yapmaya karar verdiklerinde

40 000 bireysel karar sözkonusudur. Elbette 40 000 insanın kararı değildir bu, 40 000 insanın aldığı karar tek bir kararda, bütün kişilerin bir tek kararında bütünleşmiştir. Bu yüzden Engels bireysel karar sıfıra eşit değildir derken çok haklıdır. Bu karar öylesine az sayıda olabilir ki hiç bir önemi olmaz, ama varlıkbilimsel açıdan apaçık bir şeydir. Anlıyor musunuz?

Çeviren:
AFŞAR TİMUÇİN

David Hume

ANLIK ÜZERİNE

- geçen sayıdan -

SOYUT FİKİRLER

Soyut ya da *genel* fikirler konusunda ortaya çok önemli bir soru çıktı: *zihin bu fikirleri kavrarken bunlar genel midirler, yoksa özel* mi? Büyük bir filozof[1] bu konuda benimsenen fikri yadsıdı ve tüm genel fikirler, kendilerine daha geniş bir anlam kazandıran ve gerektiğinde benzer tekil fikirleri anımsatmalarını sağlayan belli bir terime bitişik özel fikirlerden başka bir şey değildirler savını öne sürdü. Bu, bana göre yakın zamanlarda düşünce alanında yapılan en dikkate değer ve en büyük buluşlardan biridir, bu nedenle onu her türlü kuşku ve tartışmanın dışına çıkaracağını umduğum birkaç kanıtla doğrulamayı deneyeceğim burada.

Genel fikirlerimizin tümünü değilse bile çoğunu oluştururken nicelik ve nitelikle ilgili hiçbir derece ayrımını göz önünde bulundurmayız, ve bir nesne uzamında, zamanında ve öbür özelliklerinde küçük bir değişiklik oldu diye özel bir türe ait olmaktan çıkmaz. Öyleyse filozoflara onca kurgu sağlayan soyut fikirlerin doğası konusunda apaçık kesin bir ikilemin var olduğu düşünülebilir. Soyut insan fikri her boyda ve her nitelikte insanları temsil eder; soyut insan fikri bunu ancak olası tüm boyları ve nitelikleri birden temsil ederek yapabilir ya da özel olarak hiçbirini temsil etmeyerek yapabilir, diyorlar. Oysa ilk önermeyi savunmak saçmadır, çünkü o, zihnin sonsuz bir yeteneğe sahip olmasını gerektirir diye düşünüyorlar, bu yüzden ikinci önermeyi savundular genellikle; soyut fikirlerimizin nicelik ve nitelikle ilgili özel hiçbir derece ayrımını temsil etmediği kabul edildi. Ben bu sonucun yanlışlığını göstermeye çalışacağım, önce herhangi bir niceliği ya da niteliği, dereceleri-

nin kesin bir kavramını oluşturmadan tasarlamanın kesinlikle olanaksız olduğunu kanıtlayacağım, sonra da şunu göstereceğim: zihnin yeteneği sonsuz olmasa da, biz, nicelik ve niteliğe ilişkin olası tüm derecelerin bir kavramını bir anda oluşturabiliriz, öyle ki, yetersizliğine karşın bu kavram hiç olmazsa düşünmenin ve akılda tutmanın bütün amaçlarına hizmet edebilsin.

İlk önermeden başlayalım, *zihin, derecelerinin kesin bir kavramını oluşturmadan hiçbir nicelik ve nitelik kavramını oluşturamaz,* bu önermeyi şu üç kanıtla doğrulayabiliriz. Önce, birbirinden farklı tüm nesneler ayırdedilebilir ve ayırdedilebilir olan tüm nesneler düşünceyle ve imgelemle birbirinden ayrılabilir, bunu gördük. Burada şunu ekleyebiliriz: bu önermeler karşıt durum için de doğrudur, birbirinden ayrılabilen tüm nesneler birbirinden ayırdedilebilir ve birbirinden ayırdedilebilen tüm nesneler de birbirinden farklıdır. Yoksa başka türlü, ayırdedilebilir olmayanı nasıl ayırabilirdik ya da farklı olmayanı nasıl ayırdedebilirdik? Öyleyse soyutlamanın bir ayırmayı içerip içermediğini öğrenmek için soyutlamayı bu açıdan ele almalıyız, ve genel fikirlerimizde göz önünde bulundurmadığımız özellikler bu fikirlerin temel parçaları olarak aldığımız özelliklerden ayırdedilebilir ve bunlardan farklı mıdır, bunu incelemeliyiz. Oysa, bir çizginin kesin uzunluğu bu çizgiden ayrı değildir, ve uzunluk çizginin kendisinden ayırdedilemez, ne de bir niteliğin kesin derecesi bu niteliğin kendisinden ayırdedilebilir. Bu fikirleri ayrı ayrı düşünmek onları ayırdetmek ya da farklılıklarını görmek kadar kolay değildir. Sonuç olarak, bunlar kavramda birbirlerine birleştirilmiştir; ve genel çizgi fikri, tüm soyutlamalarımıza ve tüm ayıklamalarımıza karşın, zihinde göründüğü zaman kesin bir nicelik ve nitelik derecesine sahiptir; yine de bu fikrin nicelik ve nitelik bakımından farklı dereceleri olan başka çizgileri temsil ettiği kabul edilebilir.

Ayrıca, hiçbir nesne duyularda görünemez ya da, başka bir deyişle, hiçbir izlenim kendi nicelik ve nitelik dereceleri belirlenmeden zihinde bulunamaz. İzlenimleri zaman zaman saran bulanıklık yalnızca izlenimlerin zayıflığından ve sallantılılığından gelir. Zihnin gerçek yapısında hiçbir özel derecelenme ya da hiçbir özel ölçü ortaya koymayan bir izlenimi almaktaki yetersizliğinden gelmez. Bu, terimlerde bir çelişkidir, hatta bu, çelişkile-

rın en belirginini içerir, şöyle ki, aynı şey için aynı anda olmak ve olmamak olanaklıdır.

Oysa tüm fikirler izlenimlerden türemiştir ve onların kopyalarından ve sunumlarından başka bir şey değildir, öyleyse izlenimler için doğru olan her şeyin fikirler için de doğru olması gerekir İzlenimlerle fikirler birbirlerinden yalnızca güçlülük ve canlılıklarına göre ayrırlar. Bu sonuç özel bir canlılık derecesiyle sınırlanmaz. Öyleyse canlılık düzeyindeki hiçbir değişiklik onu etkilemez. Fikir daha zayıf bir izlenimdir; ve güçlü bir izlenim belirli bir nicelik ve niteliğe sahip olmak gerektiğinden kopyası ve sunumu da belirli bir nicelik ve niteliğe sahip olmalıdır.

Bir de, felsefede genellikle şu ilke benimsenir: doğada her şey bireyseldir, ve açılarıyla kenarları kesin oranlara sahip olmayan bir üçgenin ülküselliğini kabul etmek tam bir saçmalıktır Öyleyse bu, olguda ve gerçeklikte saçmaysa fikirde de saçma olmalıdır; çünkü aydınlık ve açıkseçik bir fikrini oluşturabildiğimiz her şey ne saçmadır ne de olanaksız. Oysa bir nesnenin fikrini oluşturmakla bir fikir uydurmak aynı şeydir; fikri bir nesneye bağlama, gerçekte, dıştan yapılan bir adlandırmadır, ve adlandırma kendinde nesnenin ne izini ne de özelliğini taşır. Oysa nicelik ve niteliğe bunların kesin bir derecesine sahip olmaksızın sahip olan bir nesnenin fikrini oluşturamayacağımızdan nicelik ve nitelik bakımından sınırlanmamış ya da belirlenmemiş bir fikir oluşturmak da olanaksızdır. Demek ki, soyut fikirler kendilerinde bireyseldir, temsil ettikleri şey nedeniyle genel olabilseler de. İmge, zihinde ancak özel bir nesnenin imgesidir, usavurmalarımızda bu imgeyi evrenselmiş gibi kullansak da

Fikirlerin bu kullanımı, doğalarını aşan bu kullanım, bizim, fikirlerin olanaklı tüm nicelik ve nitelik derecelerini yetkin olmayan bir biçimde, ama yaşamın bütün amaçlarına hizmet edebilecek bir biçimde derlememizden gelir, bu, açıklamayı deneyeceğim ikinci önermedir. Sık sık karşılaştığımız birçok nesne arasında bir benzerlik(²) bulduğumuz zaman bu nesnelerin tümüne aynı adı veririz, bunların nicelik ya da nitelik derecelerinde ayrılıklar görsek de, bunlar arasında başka ayrılıklar ortaya çıksa da. Bu alışkanlığı bir kez edindik miydi bu adı duymamız bu nesnelerden birinin fikrini uyandırır ve imgelemi bu nesneyi tüm özel koşulları ve boyutları içinde kavramaya götürür. Oysa di-

yorlar, aynı sözcük o anda zihne dolaysız olarak sunulan fikirden birçok yanı ile ayrılan başka bireysel nesneler için de sık sık kullanılır; böylece tüm bu bireysel nesnelerin fikirlerini uyandıramayan sözcük, böyle konuşmakta benimle uyuşulursa, yalnızca ruhu ilgilendirir ve bu fikirleri incelemekte edindiğimiz alışkanlığı uyandırır. Bu fikirler gerçek olarak da somut olarak da zihne sunulmuş değildir, yalnızca gücül olarak sunulmuşturlar; ve biz onların tümünü imgelemde ayrı ayrı açıklamayız; ama o andaki tasarının ya da zorunluluğun bizi sürüklemesine göre, aralarından herhangi birini alıp inceleyebiliriz Sözcük, bireysel bir fikir ve yanısıra belli bir alışkanlık çıkarır ortaya; bu alışknlık bize yararlı olabilecek her türlü bireysel fikri yaratır. Ama adın kendileri için kullanılabileceği tüm fikirlerin üretimi çoğu durumda olanaksızdır, bu yüzden araştırmamızı sınırlayarak bu işi kısaltırız; ve usavurmamız için pek az sakınca çıkar bu kısaltmadan.

Çünkü bu durumda, yani zihin, üzerinde düşündüğümüz bir bireysel fikir üretince, soyut ya da genel sözcüğün uyandırdığı bitişik alışkanlığın hemen bir başka bireysel fikri esindirmesi alışılmadık bir durumdur, bu fikirle uyuşmayan bir usavurma yapıyorsak elbette. Böylece üçgen sözcüğünü anıp ona uydurmak için özel bir eşkenar üçgenin fikrini oluşturursak ve sonra da bundan *bir üçgenin üç açısı da birbirine eşittir* sonucunu çıkarırsak, dah önce ihmal ettiğimiz çeşitkenar üçgen ve ikizkenar üçgenle ilgili bireysel fikirler hemen kendilerini bize duyurur ve bu önermenin yanlışlığını gösterir, bu önerme daha önce oluşturduğumuz fikir için doğru olsa bile. Zihin her an bu fikirleri gerekli zamanda uyandıramıyorsa, bu, zihnin yetilerindeki eksikliliğin bir sonucudur; bunlar düşünce yanılgılarına sofistliklere yol açarlar Ama bu özellikle çapraşık ve karmaşık fikirlerde ortaya çıkar, öteki durumlarda alışkanlık daha tamdır ve böyle yanılgılara daha az düşeriz.

Evet, alışkanlık öylesine tamdır ki, aynı fikir değişik birçok sözcüğe bağlı olabilir ve yanılma korkusu olmadan değişik usavurmalarda kullanılabilir. Böylece, bir baş parmak yüksekliğinde bir eşkenar üçgenin fikri bir şekilden, dik bir şekilden, düzenli bir şekilden, bir üçgenden ve eşkenar bir üçgenden söz etmemize yarayabilir. Öyleyse bu örnekte tüm bu terimler aynı

fikirle birlikte gelir; ama onları azçok geniş bir alanda kullanmaya alıştığımız için onlar kendi öz alışkanlıklarını uyandırır ve böylece zihnin genellikle kendileri olmadan kavranmış fikirlere ters bir sonuca varmasını önlerler.

Bu alışkanlıklar tam anlamıyla yetkinleşmeden önce de zihin tek bir bireysel nesnenin fikrini oluşturmakla yetinmeyebilir elbette, ve kendi niyetini ve genel terimle açıklamak istediği fikirler topluluğunun uzanımını anlamak için birçok fikri görmezden gelebilir Şekil sözcüğünün anlamını saptamak için değişik çaplarda daire, kare, koşutkenar, üçgen fikirlerini zihnimizden geçirebilir ve tek bir imgeyle ya da fikirle kendimizi sınırlamayabiliriz. Ne olursa olsun biz genel bir terim kullandığımız zaman bireysel varlıklardan fikir oluştururuz; bu bireysel varlıkların dışına pek az çıkabiliriz, ya da hiç çıkamayız; ve geri kalanlar bu alışkanlıkla temsil edilirler, bu alışkanlık an'ın koşulları gerektirdiğinde onları anımsamamıza izin verir. Demek ki, soyut fikirlerimizin ve genel terimlerimizin doğası böyledir; önceki paradoksu, *fikirler doğaları gereği özeldir ve temsil ettikleri şey yüzünden geneldir* paradoksunu bu yolla açıklarız. Özel bir fikir genel bir terime, yani alışılagelen bağlaşma yüzünden başka birçok özel fikirle ilişkisi olan ve onları imgelemede çabucak anımsattıran bir terime birleştirilince genelleşir.

Bu noktada kalabilecek tek güçlük, gereksinebileceğimiz her türlü özel fikri hemencecik anımsatan ve bu fikri kolayca birleştirdiğimiz her sözcüğü ya da sesi uyandıran bu alışkanlığın yanıbaşında bulunmalı Bence, zihnin bu edimine doyurucu bir açıklama getirmek için en uygun yöntem, bu edime benzeyen başka örnekler ve zihnin işlemini kolaylaştıran başka ilkeler meydana getirmektir. Zihinsel etkinliklerimizin son nedenlerini açıklamaya gelince, bu olanaksızdır. Zihinsel etkinliklerimizin son nedenlerini deneye dayanarak ve benzeştirme yoluyla açıklayabilsek yeter.

Öyleyse ilkin şunu belirtiyorum: büyük bir sayıyı, örneğin bin sayısını söylediğimiz zaman, zihin bu sayının tamuyar bir fikrine genellikle sahip değildir, o, bu fikri, sayının içerilmiş olduğu ondalık dizgeden edindiği tamuyar fikirden giderek meydana getirme gücüne sahiptir yalnızca. Bununla birlikte, fikirlerimizin bu eksikliği usavurmalarımızda hiçbir zaman sezilme-

miştir; bu, öyle görünüyor ki, evrensel fikirlerin durumuna benzer bir durumdur.

İkincisi, bir tek sözcüğün uyandırabileceği alışkanlıklarla ilgili birçok örneğimiz var; böylece, bir konuşmadan bazı cümleleri ya da birkaç dizeyi iyi bilen biri, başlangıçtaki tek sözcüğün ya da deyimin yardımıyla daha önce bir türlü aklına gelmeyen bütünün anısını yeniden bulacaktır.

Üçüncüsü, biri, uslamlama yaparken zihninin durumunu incelesin; inanıyorum ki, tam ve açıkseçik fikirleri, kullandığımız her terime birleştirmediğimiz konusunda benimle aynı kanıya varacaktır; *hükümetten, kiliseden, ticaretten, fetihten* söz ederken, bu karmaşık fikirleri meydana getiren tüm basit fikirleri zihnimizde nadiren açıklarız. Bununla birlikte, bu yetersizliğe karşın, bu konularda saçmalamaktan kaçınabileceğimiz ve fikirler arasındaki çelişkileri sezebileceğimiz, hatta bu fikirlerin içeriğini tam anlamıyla bildiğimiz zamanki kadar iyi sezebileceğimiz belirtilebilir. Böylece, *savaşta en zayıflar her zaman görüşmelere başvururlar* demek yerine *fetihlere başvururlar* dersek, daha önce edindiğimiz alışkanlık, fikirlere belli ilişkiler yükleme alışkanlığı, her zaman sözcüklere eşlik eder ve bu önermenin yanlışlığını bize gösterir; tıpkı bir fikrin, aralarında ne kadar fark olursa olsun, başka fikirler arasında uslamlama yapmamıza hizmet edebilmesi gibi.

Dördüncüsü, bireysel fikirler kümelendirilmiş olduklarına ve kendi aralarında gösterdikleri benzerlik göz önünde tutularak genel bir terim altına yerleştirilmiş olduklarına göre, bu benzerlik fikirlerin imgelemde ortaya çıkışlarını kolaylaştırır ve durum elverirse daha kolayca çağrıştırılmalarını sağlar. Ve kuşkusuz, gerek düşünme'de gerekse söyleşide, düşüncenin alışılmış gidişini inceleyecek olursak, bu konuda bizi rahatlatacak güçlü kanıtlar buluruz. Hiçbir şey, imgelemin kendi fikirlerini çağrıştırma ve zorunlu ya da yararlı oldukları an onları sunma hızından daha şaşırtıcı olamaz. İmgelem, bir özneye ait olan fikirleri toplamak için evrenin bir ucundan öbür ucuna koşar. Öyle ki, insan, fikirlerin tüm düşünsel dünyasının bir anda amacımıza boyun eğdiğini ve bizim, amacımıza en uygun olan fikirleri çekip almaktan başka yapacak şeyimizin olmadığını sanır. Bununla birlikte, ruhun bir tür büyülü yetisinin bu şekilde topla-

dıklarından başka etkin olan fikir yoktur; en büyük dehalarda her zaman çok yetkin olmasına ve tam da deha denilen şey olmasına karşın, bu yeti, insan anlığının sonsuz çabalarına karşın yine de açıklanamaz olarak kalmaktadır.

Belki de bu dört belirleme, şimdiye dek felsefede savunulan varsayıma karşıt olarak ileri sürdüğüm varsayımı tüm güçlüklerden kurtarmaya hizmet edebilecektir. Genel fikirlerin onları açıklamakta genellikle kullandığımız yönteme göre olanaksız olduklarını daha önce göstermiştim, ben de doğrusu buna güveniyorum. Bu konuyla ilgili olarak yeni bir dizge aramak zorundayız ve benim önerdiğimden başka dizge olmadığı da açıkça görülüyor. Fikirler, doğaları gereği özel iseler ve aynı zamanda sayıları sınırlıysa, bu, onların, temsil ettikleri şeyle genel olabilmeleri alışkanlığından ve altlarında sonsuz sayıda başka fikirlerin olmasından gelir yalnızca.

Bu konuyu kapamadan önce, şu *neden ayrımı*'nı açıklamak için aynı ilkelerden yararlanacağım; okullarda çok sözü edilir bunun ve de o ölçüde az anlaşılır. Şekil ile şekil verilmiş cisim arasındaki ayrım bu türdendir; devinim ile devinen cisim arasındaki ayrım da. Bu ayrımı açıklamaktaki güçlük, yukarda açıklanan ilkeden doğar: *tüm farklı fikirler birbirlerinden ayrılabilirler.* Çünkü, buradan şu sonuç çıkar: şekil, biçimden farklıysa, bunların fikirleri ayırdedilebilir oldukları kadar ayrılabilir de olmalıdır; yok, farklı değillerse, fikirleri ne ayrılabilir ne de ayırdedilebilir. Ne anlıyoruz öyleyse neden ayrımı'ndan, bu ayrım farkı da ayırmayı da içermediğine göre?

Bu güçlükten kurtulmak için, soyut fikirlerin önceki açıklamasına başvurmalıyız Açıktır ki, zihin, şekli şekil verilmiş cisimden ayırdetmeyi hiçbir zaman düşünemezdi —çünkü, gerçeklikte, bunlar ne ayırdedilebilirler ne birbirlerinden farklıdırlar ne de birbirlerinden ayrılabilirler, —eğer bu basitlikte bile, sayısız benzerliğin ve çeşitli ilişkilerin içerilmiş olabileceğini görmeseydi. Böylece, bize beyaz mermerden bir küre gösterildiği zaman, biz yalnızca belli bir biçimin içine serpilmiş beyaz renk izlenimini algılarız; rengi biçimden ayırmak ve ayırdetmek elimizden gelmez. Ne var ki, daha sonra, siyah mermerden bir küre ve beyaz mermerden bir küp görür ve bunları ilk nesnemizle karşılaştırırsak, başlangıçta tam anlamıyla ayrılamaz gözüken, gerçekte de öyle-

dir, şeyde iki ayrı benzerlik buluruz. Bir kez bu türden biraz deneyim kazandık mı, bir *neden ayrımı*'na dayanarak şekli renkten ayırdetmeye başlarız; yani şekli ve rengi birlikte göz önüne getiririz, çünkü gerçekte şekil ve renk birbirine karışmıştır ve birbirlerinden ayırdedilemezler; ama biz şekli ve rengi her zaman değişik görünümlerle görürüz, doğal olarak içerebildikleri benzerliklere göre. Beyaz mermerden kürenin yalnızca şeklini göz önüne getirmek istediğimiz zaman, gerçekte, şeklin ve rengin ortak bir fikrini oluştururuz; ama, kendimize itiraf etmeksizin, dikkatimizi bu kürenin siyah mermerden küreye olan benzerliğine toplarız; ve aynı biçimde, yalnızca rengini göz önüne getirmek istediğimiz zaman, dikkatimizi, beyaz mermerden küple olan benzerliğine çeviririz Bu yolla biz, fikirlerimize bir düşünme ekleriz; bu düşünme'ye ait alışkanlık, nesneyle ilgili izlenimimiz hemen hemen tümüyle yok eder. Beyaz mermerden bir kürenin şeklini, bu kürenin rengini düşünmeden göz önüne getirmemizi isteyen kişi, bir olanaksızı istemektedir; ancak onun niyeti şudur: biz rengi ve şekli gene birlikte göz önüne getirelim ama, siyah mermerden küreye olan benzerliği ya da herhangi bir renkte ya da herhangi bir maddeden yapılmış öbür kürelere olan benzerliği her zaman gözümüzün önünde tutalım.

Çevirenler:
MEHMET SERT - SİNAN KÖM

(1) Dr. Berkeley.

(2) Değişik basit fikirler bile birbirleri karşısında yaklaşıklık'a ve benzerlik'e sahip olabilir; bu benzerlik noktasını ya da bu durumu birbirlerinden ayrıldıkları noktadan farklı ya da ayrı olarak düşünmek zorunda değiliz. *Mavi* ve *yeşil* farklı basit fikirlerdir, ne var ki *mavi* ve *kızıl*'dan daha çok benzerler bu birlerine; bununla birlikte onların tam anlamıyla basit olmaları her türlü ayırma ya da ayırdetme olanağını ortadan kaldırır. Özel sesler, tatlar ve kokular için de durum budur. Görünümleri toptan karşılaştırıldığında özdeş bir duruma ortaklaşa sahip olmasalar da sayısız benzerlikler gösterirler. Yalnızca *basit fikir* gibi soyut bir anlatımı göz önüne getirmek bile bizi bu konuda kesinliğe ulaştırır. Bu soyut anlatım

bütün basit fikirleri içerir. Bunlar basitlikleriyle birbirlerine benzerler. Bununla birlikte her türlü bileşimi olanaksız kılan doğaları yüzünden, benzerliklerini meydana getiren bu durum geriye kalan her şeyden ne ayırdedilebilir ne de ayrılabilir. Tüm basit fikirler birbirine benzese de her bireysel durumda nitelik kendi niteliğinin derecesinden ayrılmaz.

SANAT
VE
EDEBİYAT

SANAT VE EDEBİYAT

Afşar Timuçin

KİRVEM SAĞDICIM ENİŞTEM

Efrasiyab'lı Gençlik Kıraathanesi'nde buldum. Beni görür görmez gözlerini süzdü.

— Eniştemle tanışmak isteyen o ağabey siz misiniz? dedi.

— Evet, dedim, bir otel katipliği varmış, Necdet amca yolladı, size de haber vermiş... Efrasiyab'ı bul dedi...

Yerinden doğruldu, bir sandalye çekti benim için.

— Otur abi otur, dedi, otur da bekle eniştemi...

— Gelmez mi? dedim.

— Gelmez, dedi, geçer. Gelmek diye bir alışkanlığı yoktur. Büyük adam olduğu için geçer, gelmez. Bir terslik yoksa üçü birden geçerler.

Beni inceden inceye süzdü.

— Demek otel katipliği yapacaksınız, dedi. Eniştemin otelinde. Hangisinde? Kemer Palas'da mı?

— Belki de, dedim, pek bilmiyorum.

— Sen de bu canavarların eline düştün ya sonunda, dedi. Eh, bu canavarların eline düşmesen başka canavarların eline düşecektin.

Ocakcıya bağırdı:

— Serbülent, çayın bayatsa kendin iç, demliyse iki çay yolla bize, şekerini içine atma, şu abile karşılıklı içelim.

Kolumu dürtüşledi:

— Bu adama çaya şeker atmamayı öğretemedik, dedi. Bu yolda dayak bile yedi, öğrenemedi. Neden dersin?

Gülerek kendi yanıtladı:

— İşine öyle geliyor.

Düşündü.

— Sen sahi, dedi, bilerek mi geldin, yoksa birinin gırgırına mı geldin, yoksa birinin oyununa mı geldin?

— Yahu kardeşim, dedim...

Beni dinlemedi, ocakcıya döndü:

— Boyun devrilsin Serbülent, başka bir şey demem. Şu çayı adam gibi yap da bize iki tane daha gönder...

— Bak, dedi bana, sen iyi bir adama benziyorsun. Neyse canım, bana ne! Benim canım sıkılıyor zaten.

— Neden canın sıkılıyor Efrasiyab arkadaş? dedim.

— Bana bak bacanak, dedi, solcu ayakları atma bana.

— Yahu, dedim, anlatsana be kardeşim!

— İşlerim karışık bacanak, dedi. Senin anlayacağın, bu üç adamla başım dertte. Bu üçünden çektiğimi bir ben bilirim. Üçü de kuyruklu verem mikrobu. Bunlardan çekmediğim kalmadı benim. Şimdi de kafaya koymuşlar, beni müdür yapacaklarmış. Mahkeme kararıyla adımı değiştirip müdür yapacaklar bacanak beni. Daha ne istiyorsun? diyeceksin. Deme. Anlatayım. Onlar çalıp çırpacaklar, dayağı ben yiyeceğim, savcıya ben çıkacağım Yoksa o koca kurtlar Efrasiyab'ı müdür yaparlar mı? Ah bacanak, bilemezsin bunları. Dünyanın en büyük pislikleri bu üç adamın kafasından çıkıyor. Bana kalırsa bacanak, gülme, bu üçü olmasaydı, dünya bildiğin gibi olmayacaktı. Bu üçü geceleri düşlerime giriyor, gündüz aklımdan çıkmıyor, bilemezsin.

— Neyse, birbirlerini tanımıyorlarsa korkma, üçü bir araya gelmesin de, dedim.

— Bacanak ben ne anlatıyorum, sen ne dinliyorsun! Üçü birleşti, beni müdür yapacaklar diyorum, sen diyorsun ki tanıştırma...

— Kim tanıştırdı bunları birbirine? Gene sen tanıştırdın?

— Ben mi? Deli misin! Uzun zaman üçü birbirinden habersiz durdu bacanak. Sana bacanak diyorum ama kötüye alma. Evet, tanışmazlardı. İyi ki tanımıyorlar birbirlerini derdim, bir tanışsalar, yok mu ya! Anam üçünü de pek sever. Anamın şu dünyada yoksulluktan ağzı yandı. Anam büyük adamlara bayılır. Beni büyük adam edecekti, olmadı. Diplomama bakarsan ben şimdi yüksek gazeteciyim abi, gazetecilikte benden yükseği yok, tamam mı. Neyse, senin anlayacağın şunları bir tanıştırsak der dururdu anam. Ben hiç oralı olmazdım. Bilirdim, bunlar tanıştığı gün dünya ortadan ikiye çatlayacak. Düşlerimde üçünü bir arada gördüm mü sıçrayarak uyanırdım. Bir gün bir düş görüyorum efendi, hesabet, kirvem tilki olmuş, sağdıcım köpek, eniştem ayı. Bunlar anlaşmışlar, iyi mi, bundan sonra dünyayı biz çekip çevirelim, demokrasi de biz olalım, kral da biz olalım diye. O sırada karşıma bir polis abi çıkıyor, oğlum Efrasiyab sen de Cey-

misbond'sun, kovala bunları diyor. Ben nasıl kovalarım! Bu düşü gördükten sonra beni üç gün durduramadılar, kalktım kalktım oturdum, ateşim çıktı.

— Efrasiyab korkmuşsun sen bunlardan.

— Ne diyorsun abi, elbette korkmuşum, korkmaz mıyım! Bir başka gün, hastayım, soğuk soğuk terliyorum böyle. Akşamdı, bu vakitler. Dalmışım. Gene düşümde gördüm üçünü: biri bir ülkeye kral olmuş, biri vezir, biri de bostancıbaşı. Seni de bamyacıbaşı yapalım diye tutturmuşlar bacanak. Fırlamışım yataktan, başlamışım dünya batıyor yetişin demeye. Meğer gene ateşim çıkmış bacanak, kabakulakmışım. Delikanlıyım, çocuk değilim. Erkekliği kaçırmadığımıza şükredelim.

— Yahu bunların üçü de yaman adam öyleyse Efrasiyab?

— Deli misin, yaman olmaz mı! Serbülent, iki çay gönder buraya! Ne diyordum? Evet, bunlar yamandır. Üçü de baş belasıdır bacanak. Üçü bir olup mahallede bir bakkal dükkanı açsa bütün bakkallar top atar. Üçü bir adama kötülük etmeye kalksa, ölmedikten sonra paçayı kurtaramaz o adam. Üçü bir araya gelip «biz bu dünyaya mikropluğa geldik ama dur bakalım bir iyilik edelim nasıl oluyor» deseler o iyiliği yüzlerine gözlerine bulaştırırlar, sonra o iyiliği olmadı diye bir enayiye karaborsa fiyatına satarlar. Giremeyecekleri kapı, yağdıramayacakları yağmur, beni dinle bacanak dalıp gitme, çürütemeyecekleri tohum, estiremeyecekleri rüzgar, bozamayacakları dostluk, çirkinleştiremeyecekleri güzellik, yurt sevgisi adına dağıtamayacakları yuva yoktur. İstemeye görsünler... düşme yoksa ellerine... Pekiyi, ne üstünlükleri var da bunlar böyle? diyeceksin. Hiç bir üstünlükleri yok bacanak. Üstünlükleri olmadığından bunlar böyle. Üstünlükleri yok, ondan bu kadar zorlu bunlar. İşleri güçleri kafadan atmak. Sen ben kafadan atsak tutturamayız. Onlar tuttutur, on ikiden. Bir yerde doktorluk mu konuşuluyor, hemen söze karışırlar. Bir yerde avukatlık mı konuşuluyor, bunlar başta. Aslına bakarsan top oyunundan bile anlamazlar. Gelgelelim şiirden de onlar anlar, esrarın iyisinden de, kumarın güzelinden de. Kadın denen şeyin zaten üçü de ustası.

— Tanışmalarını anlat.

— Anamın işi. Başta birbirinden hiç haberi yoktu bunların. Birbirlerini uzaktan bilirlerdi. Kirvem ara sıra, yahu Efrasiyab,

derdi, şu senin sağdıcınla enişten büyük adamlarmış, beni onlarla tanıştırsana bir. Ve sağdıcım bir gün şöyle dedi: Kirveni çok övüyorlar, her ne kadar tanışmıyorsak da görürsen benden çok çok selam söyle. Bir gün tanışıp bizim evde şişeleri açacağız, öyle de kendisine. Bacanak, anlarsın ya, o selam yerine ulaşmadı. Eniştem bir pazar sabahı soluk soluğa geldi. Yahu, dedi, gidelim de şu işi kirvene bir danışalım. Enişte, dedim, ablam bilmez, kirvem dün Almanya'ya gitti konferans vermeye, üç ay sonra gelecekmiş. İşte böyle. Evet, başta birbirinden hiç haberi yoktu bunların. Anamın işi.

— Ne iş yapar bunlar?

— Dur, ben sırayla anlatıyorum, sen karıştırma. Aslında üçü de hiç bir iş yapmaz, üçü de tembel mi tembeldir. Kirvem yağlı bir adamın damadıdır, belli bir iş tutmaz, bizim anlayamadığımız bir sürü iş çevirir kayınbabasıyla. Ara sıra da kitap yazar. Sağdıcım babadan kalma evlerin kirasıyla geçinir, ayrıca her yerde tanıdığı olduğundan senin benim hesabıma oradan oraya selam taşıyarak bin kişinin işini gördürüp avantasını bulur. Enişteme gelince, bacanak, sıkı dur, bugüne bugün yedi otelin sahibidir. Sonunda ne oldu oldu, tencereler kapaklarını buldular, anam bahanesi. Serbülent çay gönder buraya, deminkiler buz gibiydi, adamakıllı bir çay içelim be kardeşim.

— Şu senin müdürlük işi ne oluyor?

— Bir gün bir mektup alıyorum kirvemden. Gönderen o, alacak olan ben. Tamam, bana geliyor. Efrasiyab Bunalmaz, Rahmi Gürcan sokak, falanca... Diyor ki, sevgili Efrasiyab'cığım, sen Kırklareli'ndeyken annen beni sağdıcınla ve eniştenle tanıştırdı. Oh de Efrasiyab yavrum. Sizin rahmetli babandan kalma arsanıza ev yaptıracağız gülüm, anacığın başını sokacak bir yer istiyor evladım, sen de başını sokmuş olursun ananla birlikte. Evlenirsin, ne bileyim, karın mutlu olur. Mektubu alır almaz bize gel, görüşelim. Gelmeden önce bana bir telefon et şekerim, daha iyi olur. Biz sağdıcın ve eniştenle bir «Sıcak Yuvamız Özlem Yapı Ortaklığı» kurmuş bulunuyoruz. Borcunu vaktinde ödemeyenlerden yönetmelik gereği günde yüzde beş ceza alsak sana da yeter bize de yeter paşacığım. Seni bu ortaklığa müdür yapacağız, hadi gene işin iş sümbülüm. Boş gezmekten kurtulmuş olursun. Senin gibi diplomalı gazeteciyi biz arasak bulamayız tonto-

num. Rahmetli babacığın uyansa da görse. İyi bir işin olacak. Çünkü bu ortaklık yalnızca sizin arsaya ev yapmayı ve sonra dağılmayı düşünmüyor. İleride işimiz çok iyi olacak göreceksin. Efrasiyab'cığım, gelirken şu senin fotoğraf makinesini getir, biliyorsun onu sana ben armağan etmiştim, bizim Erdal'ın fotoğraflarını çekeceğim falan... Yani, arsa da gitti bacanak, fotoğraf makinesi de. Bana bin iki yüz lira aylık vereceklermiş, avantamı almama karışmayacaklarmış. Bütün işe ben koşacağım. Ayrıca bizim arsaya yapacakları evden bir daire anneme veriyorlar, bir daire de bana. Yalnız bir şartları var: adımı değiştireceğim.

— Neden o?

— Efrasiyab adı kötüymüş. Öyle bir ortaklığın müdürüne yakışmazmış.

— Ne koyacaksın adını?

— Onlar koyuyor. Böylece kaç yıllık işportacı Efrasiyab Bunalmaz «Sıcak Yuvamız Özlem Yapı Ortaklığı» müdürü Cumhur Yurdatapaner olacak. Rahmetli babacığım ne özenerek koymuş adımı, anam anlatır... Her pisliği onlar yapacak, her pisliği ben yapıyor görüneceğim... Gerekirse onlar yeni bir iş kurarken ben hapisanede...

— Vah vah, nereden sardırdın başına sen bu adamları!

— Serbülent, sen bu çayı al da musluğun deliğine dök! Neyse... evet, bacanak, ne anlatıyorduk, tamam, bu adamları başıma ben sardırmadım, sana da bunu anlatamıyorum, kendileri geldiler. Yakınım olmalarında benim şu kadarcık payım yoktur. Şu kadarcık bir oğlandım. Babam bir gün bana, «kafaya yerleştir beyinsiz herif, sen dalga geçiyorum sanıyorsun, bu hafta kestiriyoruz» dedi. Benimki böyle kalsa ne olur diye yalvardımsa da kestirdiler. Bir elime bir mantar tabancası, öbür elime bir elma şekeri verdiler. «Kestirmem» diye tutturmuşum. Aygır gibi bir herif beni tuttu. İşte kirve hikayesi bu. İkinci hikaye enişte hikayesidir. Şu bizden aldığın para gözüne dizine dursun Serbülent? Bu enişte hikayesi biraz daha karışık. Günün birinde ablam enine boyuna bir adam getirdi. Kimdir? dedik. Hiç! dedi. Hiç olur mu koskoca adam, ben olsam neyse.

— Belki hiç'di.

— Hiç değildi bacanak, ayının biriydi. Hiç sen yüz yirmi kiloluk bir hiç gördün mü? dedim ablama. Ablam açtı ağzını yum-

du gözünü. Öyleyse enişten dedi, hiç değilse enişten. Aldın mı ağzının payını Efrasiyab?

— Üçüncüsü.

— Üçüncüyü sormasaydın keşke. Üçüncü hikaye daha temiz. Biz o üçüncü hikayeden sonra insan içine çıkamaz olduk. Bir gün bana dediler ki, sana mahallenin en namuslu, en akıllı, en soylu kızını alıyoruz, dediler. Açlığa da o biçim dayanıklıdır. Durun demeye kalmadı... Gerçekte dulmuş ama, kocasıyla bir ay oturmuşmuş. Yani az evli kaldı demek istiyorlar nedense. Ben aman demeye kalmadan kadını getirdiler eve. Bu işi de dayım ayarlıyor. Anam bana ne dedi biliyor musun? Bu kızı almazsan sütlerimi haram ederim, dedi. Eh, alalım bari, dedik. Nişanı taktığımızın ertesi günü bizimkini bir başka adamla gördüm. Sağ kaşının üzerinde bıçak yarası olan kısa boylu ve topal bir adamsa eski kocasıdır, meraklanma, kızcağız ondan yakayı kurtarmaya çalışıyor dediler. Ben taktım aklıma. Yemeğime sinek düştü sanki. Bizimkini bir gün de tığ gibi bir delikanlıyla gördüm. Üstünde durma, dediler, Tanju'dur, eski sevgilisi, ama onunla arkadaş şimdi, yani kötü şey getirme aklına. Üçüncüsünde bizimkini bir ağacın dibinde Darbukacı Kemal'le yakaladım bacanak. Yahu, dedi dayımın karısı, Darbukacı Kemal dediğin it gel sana şarkı öğreteyim diye kandırmıştır kızı, yoksa o ona bakacak kız değil, sen aldırma, ben araştırırım. Kısacası bacanak, evlendik, ben kafayı bozdurmak üzereyken bizimki günün birinde toz oldu, izine raslayamadılar. İşte bu evlenme işinde benim başımı yakmaya çalışanların başında gelen dayı dostu da sağdıç diye üstüme kaldı.

Sustu. Gözleri buğulanmıştı. Dudağının kıyısında belli belirsiz bir gülümsemeyle öylece kalakaldı. Bir iki bir şeyler mırıldandı, ne dediğini anlayamadım. Serbülent «bunları da beğenmezseniz benden çay istemeyin» diye iki çay daha gönderdi. O ara birden masanın altına attı kendini Efrasiyab. Masanın altından seslendi.

— Bacanak, geçiyorlar işte, sorarlarsa burada olduğumu söyleme!

Üç adam geçti kahvenin önünden. Ellerini kollarını sallayarak konuşuyorlardı. İçlerinden biri Efrasiyab'ı çağırıyor gibi geldi bana. Eğildim, masanın altına baktım: oğlancığın yüzü limon sarısıydı.

Ömer Ateş Kızıltuğ

BU GECE KAR VAR

- anısına -

Sabahları severdi o. Ben akşamüstlerini severdim. Sabah erkenden kalkar, iki bardak demli çayını içer, ardından sigarasını tellendirirdi. Hep beyaz gömlek giyer, boyunbağını takmadan sokağa çıkmazdı. Kanaryasına su verip radyosunu açtı mı, hep aynı şarkıyı duymak ister, duymazsa kendisi söylerdi:

«kanaryam güzel kuşum
ben sana vurulmuşum»

Sabahın ilk konuşması kolay kolay değişmezdi. Kırışık alnını birden bire gerer, yavaş yavaş rahatlıyarak gözlerimin içine bakardı:

— Yaz ama, anlatacağını bağırmadan anlat.

— Arkadaşlarını sev ama, sonuna dek güvenme.

— Biraz da kıskansan onları?

— Aşkı rüzgar gibi geçici, sevgiyi gökyüzü gibi kalıcı bil...

— Aldatılma duygusunu içinden çıkarma.

Uzun bir serüvenin son günlerini yaşıyormuş da ben bunun farkına varamamışım.

— Hastasın, dedim.

— Ölebilirim, dedi

— Beni tanıdın mı?

— Şimdi, bir piknik yerinde olsam, karpuzları soğutmak için suya bıraksam, etleri kendi ellerimle şişlere taksam, sonra bir kadeh de rakı...

— Umutsuz musun?

— Şu denizin maviliğine bak, dedi.

Elleriyle odanın duvarlarını okşadı.

— Beni biraz dolaştırsan n'olur? İnan birşeyciğim kalmaz...

— İyileşir iyileşmez söz...

— ....

— Kar yağıyor, kar dursun söz.

— Yalan söyleme, kar yok. Sokaktan çocuk sesleri geliyor. Yine ne var?

— *Seni biraz dolaştırabilsem, bir şeyin kalmaz...*

— Bu hastanenin terasında güzel bir lokanta varmış, doğru mu? Beni oraya çıkarsana. Bak, sen bir koluma girsen, hemşire kızı da çağırsak? Bak kalkarım vallahi.

Benim suskunluğumun onu kızdıracağını önceden düşünebilmeliydim.

— Ali nerede? Çağır onu. O beni çıkarır...

— Buradayım ya baba, konuşuyorum ya seninle.

— Gözlerime kül rengi bir perde indi, Ali. Onu görüyor musun?

— Bir şey yok baba. Yorgunluktandır..

— Gece sokağa çıkma. Anneni üzme. Gece senin gibi genç insanları vuruyorlar Mitinglere katılmasan ne olur sanki? Bir kişi bağırmasa bir kişi yürümese?

— Bir kişi bir kişi daha...

— Ama biliyorsun. Konuşturmuyorlar, yazdırmıyorlar, üstelik geceleri.. Peki peki katıl, katıl ama, orta sıralarda yürü, kendini korumayı bil. Ortaya atma kendini. Ben de hastahanedeyim. Sonra annen, kardeşlerin?

— Olur baba Sigara ister misin?

— Sağol, istemem. Yıllardır parmaklarımı sararttı meret. Ben onu bırakamadan, o beni bıraktı. Sen iç. Rahatsız etmez beni

— İlaçlarını düzenli kullanıyor musun?

Uykuya daldı. Birşeyler mırıldanıyor bana. Onu duyamıyorum artık. Dışarıda alabildiğine kar var. Kar gözlüğümün camlarını buğulandırıyor. Nöbetci eczanelerin çoğu kapalı. Açık olanlarında da aradığım ilaç yok. Zaman gece yarısını çoktan geçmiş Ama sabah geç olacak. Gece alabildiğine uzayacak. Geceyi kısaltacak gücüm yok.

Gece ve kar. Gece ve korku Gece ve hastalıklar. Gece ve umutsuzlukla sabaha çıkamıyan hastalar. Hiç bir gece hastahanelerde sabahlamamıştım. Hastahanelerde sabah olur mu? Morgdaki ölüler sabahı duyar mı? Kar var. Sabah otobüsler, dolmuşlar çalışır mı? Bu sabah hastahanenin imamı geç gelecek Babam bu sabahı görecek mi? Miting alanının çevresinde bana gözük-

mek istemeden, beni arayacak mı? Beni bakışlarıyla olsun korumaya çalışacak mı?

Babamın gözlerinde kül rengi bir perde.

Sabah sevgilime telefon etsem mi?

— *Babam öldü, desem mi? Seni tanıyamadan öldü.* Tanısaydı yemin ederim sevecekti. Sen onun tek gelini olacaktın, deyip avutsam mı onu? Ya ağlarsa, ya ağlarsam? Yüzüme gözüme bulaştırır mıyım avutmayı? Listedeki son eczaneye de baksam mı? Yoksa, sabah mı bakarım? Sabah ona telefon edeceğim. Babam öldü, diyeceğim. Şimdi gece. Şimdi kar var. Babam bu sabah, bu karlı gecenin sabahı, kanaryasına su verecek mi? Belki sigara da içer Belki bu sabah, radyo o şarkıyı çalar:

«kanaryam güzel kuşum
ben sana vurulmuşum»

Babam sevinir. Hem, benim babam, beyaz gömleğini giymeden, boyun bağını takmadan sokağa çıkmaz. Çayını yudumlarken radyosunu açar, o şarkıyı dinler...

BİR TUTKUNUN TÜRKÜSÜ

Neden onu görünce
Karışıyor ellerin birbirine
Onu görünce neden
Kendini bırakıp gidiyorsun giderken

Bırakıp gidiyorsun ve sende
Sevinç gibi bir acı koyuluyor
Öyle durup kalıyorsun gecende

Onu görünce sende neden
Bin tohum ekiliyor birdenbire
Birdenbire nice ürün kaldırılıyor
Onu görünce neden hızlanıyor
Suların akışı kendi kendine

O gidince neden başka birisin
Adın başka susuşun başka sesin başka
O gidince hiç kimse değilsin
Tükenmiş bir rüzgarsın ağaçta

AFŞAR TİMUÇİN

YAZ TÜRKÜSÜ

Gülden çıngı sektirir güneş
O cehennem yazı unutamazsın
O kar suyu getiren çocukları
Rüzgârı saçlarını tarayan
Sözleri buz üstüne yazılı

Hafifçe titreyen yaprağa kayıtlı
O baş dönmesi aşkı unutamazsın
O ıslanan kirpikleri buğulu mavi
Rengini dalgın denizden alan
Kıvılcım yüklü bir uçtan uca

Hiç kirlenmeyen bir gece
Gibi gözleri sevda direnci
O koyu derinliği unutamazsın
O ürkek ceylanın eğildiği
Yıldızların uğradığı baskında

Dönekliğin ölüm kusan zinciri
Zırhını örerken bir kuytuda
Veririz nabzımızın ölçüsüz vuruşunu
O el sıkıştığımız dostlara
Duyarak o an karanfil kokusunu

Gün doğdu mu yasak sözcüklere
Paylaşırız seninle sınırsız özgürlüğü
O kurtuluşun anlamını unutamazsın
O derine düşen yaranın acılarını
Doludizgin geçtiğin tutkulu yüzyılda

AHMET ADA

BURDA YENİ BİR MEVSİME

—Afşar Timuçin'e—

Burda yeni bir mevsime hazırlanıyor
hüznü dölleyen gün
değen gün
ölülerin yaşlanmayan fotoğraf yüzlerine.

Uzak arkadaşım benim
bir rüzgar gönderdim sana
harlansın diye ateş
uyansın diye gül
ve yitip gitmesin diye türkün
suskunun öldüren soluğunda.

Ve artık zamanıdır diye yeni bir güzün
yeğin uçurtmalar uçurmanın
göklerin sonsuz gündüzüne
bir rüzgar gönderdim sana;
açılsın diye birer birer
bütün pencereler!

ADNAN AZAR

GÜNDÜZ GECELERE ZAMAN

bacaların üstünden
güne eklenerek
kendi kendine gelmez
gece
döner akşam sayımında
koca kum saati
gün geceye döner içeride
ardından
yürek acısıyla sevda
ve artık
buğulanmış hayaliyle dünya
ortasından bölünmüş
bir ekmek gibi
gelir akşam sofrasına
mahpusluğun
sonra
uykular
bölünür
ortasından
sonra günsüz gecelere zaman

ALİ ALKAN İNAL

DENİZ ve YAĞMUR

Kıyısında oturalım sevdiğim
Denize yağmur yağıyor
Uzak bir şehirdeyiz
Ne merhaba diyebileceğimiz bir dostumuz
Ne de yitirilmiş anılarımız var bu kentte

Yanlızca deniz ve yağmur
Bize yakın olan
Yağmur bir türküdür düşlerimizde
Denizse özlemidir yaşamımızın
Yorulduk özlemekten
Bazen
        denizi
                bir sevgiyi
Rüzgara direnen bir yaprağı bile

Sevdiğim
Denizlerin bittiği yerde
Gurbetler başlar...

ERTUĞRUL KOÇAK

KABARAN YÜREĞİME

—Sana ve yaz gecelerine—

Kimi bulacağım bu güzelim yaz gecesi
Yalnızlığımı tüketecek biridir o
Etin ve sarı tüylerin güzelliğinde

Ölümlü bir yalnızlıktır benimkisi
Yani acılı ve umarsız
Yüreğim kabarır tüm güzelliğiyle de
Gösteremem sana

Bir başkasını arıyorum
Yalnızlığımı tüketecek
Benim gibi ölümlü biri
Bu sensin biliyorsun
Etin ve sarı tüylerin güzelliğinde
İyi bir yumruğu yapıştıracak yüreğime
Kabaran yüreğime

SUAT VARDAL

DOLU DİZGİN

Binlerce kez ölerek de olsa,
Belli ki;
Bir kez yaşar insan!
Ve yaşadığımız değil de,
Nasıl yaşadığımızsa önemli olan!
İyinin, güzelin, doğrunun...
Yani insan emeğinin,
Yani onurun...
Uğruna olan,
Ne varsa her şey için!
Kavgasıyla, kaygısıyla, sevdasıyla...
Eksiksiz algılamak evreni,
Eksiksiz, dolu dizgin!

DURSUN ERGÜLER

BİLİYORUM

Biliyorum;
Her güzel şey gibi
Kavgadan geçer!..
Hasretten, sevgiden,
Sevdadan geçer!...
Yaşanası bir dünya uğruna,
Duymak, düşünmek, anlamak...
Biliyorum;
İpten, zincirden, zindandan geçer!...

DURSUN ERGÜLER

HER GÖRÜŞ GÜNÜ

—Aliş'e—

Gülümsemek sana
Her görüş günü...
Konuşmak,
Güzel şeyler anlatmak...
Öpmek kara gözlerinden,
Kırmızı kurdeleler bağlamak saçlarına...
Tutup,
Lunaparklara götürmek
Ellerinden,
Döner dolaplara,
Çarpışan otolara...
Ve görmek gözlerinde mutluluğu...
Keloğlan'ı, Karayılan'ı, Şeyh Bedrettin'i,
Ferhat ile Şirin'i anlatmak,
Yatmadan önce.
Ve mutluluk yorgunu
Bir günün gecesinde,
Uyurken mışıl mışıl...
En güzel dünyaları düşlemek yarınlara...
Bütün çocuklara mutlu!
Bütün çocuklara güzel!

DURSUN ERGÜLER

Kemal Bekir'in Romanı

HÜCRE

BİR

Polis, kolundan sıkı sıkı tutuymor, yön veriyordu yalnızca. Mustafa, sezgiyle, kolayca kavrıyordu ne yana gideceğini.

Koca yapının en tepesindeydiler. Camlı demir çerçevelerin gerisinde, yapının çatısı kara kara görünüyordu. Gün yükselmiş; ışınları parlak parlak vuruyordu. Ama mavi gökyüzüne bakamıyordu Mustafa. Kimin konuştuğunu da kavrayamamıştı o sıra. Masada oturan polis mi söylemişti, yoksa kolundan tutan mı? Dur, demişti biri önce, fısıltıyla.

«Boşalt ceplerini.»

Çıkardı. Yirmi beş-otuz lirasını, bozuk paralarını, kalemini, sigarasını, kibritini, başka nesi varsa, hepsini çıkardı. Nüfus cüzdanını da. Dün sabah evinden alırlarken nüfus cüzdanını da cebine koymasını söylemişlerdi. Hepsini bıraktı masanın üstüne.

«Kayışını da çıkar. Kıravatını da.»

Önce kıravatını çıkardı, sonra bel kayışını. Kötü bir kahve masasının üstündeydi hepsi. Masa dibindeki, kötü bir kahve iskemlesine oturan nöbetçi polis yorgun, bıkkın görünüyordu. Daha doğrusu, Mustafa böyle görüyordu onu Dün sabah, evinden alındığından bu yana, başına geleni, gelebilecekleri düşünmüş, düşündüklerinde yoğunlaşmış, bilinmedik bir dünyaya doğru, sürekli yürüdüğünü sanmıştı. Öylesine büyük, önemli bir olaydı ki başına gelen, nedenini biliyor, kestiriyor, ama sonuca giden yolun karanlığında yitiyordu. Onun için ne dışarıdan vuran günışığını, ne kara çatının üstünde duran, koskocaman, sonsuz maviyi görebiliyordu. Gözucuyla yakaladığı gün, göğün mavisi kapkara çöküyordu içine. Polisin nüfus cüzdanını alışı, açıp bakışı, ambar memuruymuş gibi, getirilen sanki bir malmış gibi, adını, soyadını, daha bilmem nelerini girdi defterine yazışı, tam bir çelişki yaratıyordu durumuyla. Polise ilk alınışı değildi, ama

karşılamanın da böyle olacağını beklemiyordu. Memurun, sıradan bir iş görürmüş gibi önemsiz davranışları, rahatlık değilse bile tuhaf bir durgunluk çökertmişti içine. O sanıyordu ki, hemen sorgular, baskılar başlayacak. Oysa öyle yürümüyordu işler. Neden diye soruyordu kendine, yanıtını veremiyordu. Yorgundu. Dün gece, Ankara'dan İstanbul'a trenle getirilirken uyumamıştı, hiç uyumamıştı. Başı önüne biraz düşmüştü iki polis arasında otururken. Uzun uzun dalıp gitmiş olmalıydı belki de. Çünkü başını kaldırdığında, sağındaki, solundaki iki polisin de, «oh, oh, oh» gibilerden gülümsediklerini görmüştü. «Uyuyabiliyorsun da ha?» der gibi bakmışlardı. Uyumak, içi rahat olmak, suçu kabullenmekle birdi sanki.

«Sorgum ne zaman?»

«Sus!» diye fısıldadı masa başındaki polis. «Yavaş konuş. Benim gibi, bu sesle.»

Sesinin, onlara göre yüksek çıktığını anlamıştı Mustafa. Ama bağırmamıştı ki... Öteki polise, kendini buraya getiren polise döndü. Ankara'da evinden alanların arasındaydı o. Gelirken trende yanında oturmuştu. Adını da öğrenmişti. Yirmi dört saat önce tanışmanın verdiği bir yakınlıkla yanıtladı Mustafa'nın bakışını.

«Burda yavaş konuş.»

Mustafa başını az eğerken, polisin yeşil gözlerinin derinliğinde gizli bir anlam aradı; dostca verilmiş bir öğüt.

«Al paralarını!»

Masa başındaki polis söylemişti bunu.

«Sorgum» diye yalnızca içinden geçirerek masadaki paralarını aldı Mustafa. Beli bollaşan pantolonunu, kalça kemiklerinin üstüne çekti. İşte, bu sırada ayağa kalkmıştı nöbetçi polis. Mustafa'yı getiren, adını bildiği o polis de çekip gitmişti. Görevi bitmişti, ama yirmi dört saati aşkın bir süredir tanıyordu onu. Böyle mi gidilir? Kendine bilinçsizce sorduğu soruyu, yine bilinçsizce yanıtladı içinden. Böyle gidilir elbet. Başka nasıl gider? Amcamın oğlu değil ya!...

Kolundan usulcacık tutan elin isteğini sezinledi Mustafa. Her adımı, her davranışı sessizce olmalıydı. Bir gizli buyruktu bu.

Sağ yanda bir karanlık koridor. Birkaç adımlık, belli. Bir

jandarma eri sigara içiyor koridor başında. Kolunda kırmızı bir bant. Üstünde beyaz harfler.

Kolundan tutan ele uydu, iki taş basamak indi. Sağında, solunda kapılar kapılar, kapılar... Karşıda da bir kapı. O kapının önünde durdular. Kapıyı açtı orta yaşlı polis. Elinin ucu biraz daha sertçe geldi Mustafa'nın koluna. Yüzüne baktı adamın.

«Gir.»

«Buraya mı?»

Yine yüksek çıkmıştı sesi.

«Yavaş!» diye fısıldadı polis. «Yüksek sesle konuşmak yok. Gir...»

Adımını attı kapı aralığına. Karanlığa bakakaldı. Uzun uzun bakıp kendini alıştırmaya çalışıyordu sanki. Kapının ondan sonra kapanacağını ummuştu. Öylesine olağanüstü bir şeydi ki bu, birdenbire sona erdirelemezdi. Polis de biliyor olmalıydı bunu. İnsanın doğal yaşamının birdenbire bozulması, kimileri için kaçınılmazsa, bu dönüşümün küçük bir şakası olmalıydı. Ölüme yollanan insana, boynuna ip geçirilirken, bir manga tüfekli askerin önüne gözleri bağlı dikilirken, ip çekilmeden, ateş komutu verilmeden, son isteği sorulmaz mı? Böyle şeyleri düşünmedi Mustafa, ama benzeri duygularla doluydu içi. Olağan yaşamdan, olağandışı yaşama geçişin acısı, bir tuhaf gülümseme oldu dudaklarında, gözlerinde. Döndü. Ardında duruyordu polis. Döndüren de onun uzanan eli olmalıydı yine. Bir şey daha söyleyecekti.

«Bir isteğin olursa kapıya vur, böyle.»

Üç kez tıklattı kapıyı.

«Böyle.» diye fısıldadı. «Yüznumaraya filân çıkacak olursan... Anladın mı?»

«Anladım.»

«Yavaş! Alış alçak sesle konuşmaya.»

«Olur.» diye fısıldadı Mustafa. «Sorgum?»

Kapanmıştı kapı. Bir tıkırtı duydu; polis sürgülemişti kapıyı dışardan.

Olduğu yerde kalakaldı Mustafa. Bir süre kıpırdayamadı. Ardına yaslanacak oldu, kapının gıcırdamasından çekindi. İlerleyemezdi de. Bir somya duruyordu önünde Üstüne kara bir battaniye gelişigüzel atılmış. Kalın, kara yüzlü duvarların loşluğu sardı onu. Her yanını sardı. İçini, dışını. Bir adım attı sağına doğ-

ru. Omuzu duvara değiyordu. Duvara değmese bacakları demir somyanın keskinliğine çarpacak. Bir İstanbul eylülünün nemli sıcağı içinden, serin, karanlık bir kuyuya düşüvermişti işte. Zaman nasıl geçecekti burda? Ne zaman soracaklar? Ne zaman dövecekler? Ne zaman bırakacaklar? Öyleymiş, Ergun öyle söylerdi. Devrim'i, devrim'in gerçekleşeceği günleri Ergun'la konuşurdu çokluk. Devrim'i, devrimciliği en az Ergun kadar bildiğine inanırdı, ama alçak gönüllülükle dinlerdi onu. Bazı şeyleri, onun daha çok bildiğine inanmaz değildi. Doğrucası, gelip geçmiş devrimcileri, tutuklanma öykülerini daha çok bilirdi o. Evet, Ergun söylemişti ona. Poliste döverlerdi tutukluyu. Söyletmek için, konuşturmak için. Devrim için giriştiği eylemi, eylem arkadaşlarını öğrenmek isteyeceklerdi şimdi Mustafa'dan. Ama ne zaman? Belki biraz sonra. Belki gece. Dayak atma işini gece, Müdüriyet'ten elayak çekilince yaparlarmış. Öyle mi söylemişti Ergun? Nasıl dayak atarlar acaba? Falaka... Ergun'un sarı bıyıklı, topalak yüzü, bilgiç bilgiç duruyordu gözleri önünde. «Falaka» diyor, ekliyordu. «Sonra ayakların şişmesin diye sırtına birisi binermiş, yürütürlermiş. Yanar sigaralarını tende söndürürlermiş, derisini dağlarlarmış insanın...»

Karanlığın içinde durdu Mustafa. Köşedeydi. Soğuk soğuk sırtına değiyordu kalın duvalar. «Dayanabilecek miyim?» diye sordu kendine. «Başkaları dayanmış» diye düşünebildi yalnızca. Karanlık daralıyor, daralıyor, üstüne üstüne bastırıyordu. Döndü. Gözleri kirli duvarlardaydı şimdi. Alnını köşeye dayadı serin serin. Gözlerini yumdu. Yaşadığını duyumsamaya çalışıyordu. Her duygusu, her düşüncesi uzun bir süre alıyordu sanki. Döndü. Yine sırtını verdi köşeye. Loşluğa bakındı. Dilini ağzında oynatarak fısıltıyla bile çıkaramadığı bir sesle içine içine söylenmeye başladı:

«Demek hücre bu. Bir hücreye kapatırlarmış ya adamı. Hücre bu. İki buçuk metre var mı boyu? Belki de iki metre. Eni bir metre. Şu battaniyeyi örtüneceğim Alta ne koyacağım? Ya da battaniyeyi altıma alacağım. Gömlek, ceketle, pantolonla yatacağım.»

Somyanın üstüne raslayan yerde bir delik vardı. Soba borusu deliği gibi. Duvar öylesine kalın ki, gökyüzü görünmüyor Gökyüzünü ya da delikten neresi görünüyorsa, onu görebilmek için

somyaya basmak, belki de ayakparmakları ucunda yükselmek gerekti. «Sonra bakarım.» dedi içinden. «Belli, vaktim olacak. Yalnız o delikten bakmaya mı? Duvarlardaki çizikleri saymaya, yazıları, tarihleri okumaya...»

Somyadaki battaniye üstüne oturdu. Daha rahat oturmak için battaniyeyi düzgün katlamayı düşünmedi. Battaniyeyi katlasa, daha bir rahat oturmayı denese, burdan kimbilir ne zaman çıkacağını bilememenin karabasanı yüklenecekti üstüne, kararan yüreği daha da kararacaktı. «Öyle mi?» diye sordu kendine. «Bilmem.» diye hem düşündü, hem sordu sonra. «Battaniyeyi katlamaya da vaktim olacak. Çok vaktim olacak.»

Rengini yitirmiş tahta kapı hemen burnunun dibindeydi. Üstünde ufacık bir delik var. Baksa? Dışarda ayak sesleri, öksürükler... Bu öksürükler demin gördüğü kapalı kapılar ardından mı geliyor? Yoksa birini daha mı getirdiler?

Öyle ya, dün evinden alınınca, Ankara'da Birinci Şube'ye götürmüşlerdi. Akşama dek bir odada bekletmişlerdi orda. Bir ara kapı açıkken görmüştü. Bir görevlinin önünde arkadaşı Demiray da getirilmişti. Nasıldı Demiray? Açık seçik görmüştü yüzünü odanın önünden geçirilirken. Hiçbir anlam yoktu yüzünde. Yalnızca şaşkın bir korku, neye uğradığını şaşırma. Her halde kendisi de öyleydi. Neye uğradığını şaşırmıştı. Ama Demiray daha mı şaşırmıştı, ne? Başını çevirip açık kapıya doğru baksaydı göz göze gelebileceklerdi. Ama bakamamış, ayaklarını sürüyerek geçmişti. Ardındaki görevli, kapıyı açık görünce, ne halt ettik gibilerden ivediyle yürümüş, kapıyı hışımla çekmişti. Yine de bakmamıştı Demiray.

Akşama doğru, güneş batmadan bir cipe bindirmişlerdi. Yanındaki iki sivil görevliye nereye götürdüklerini sormuştu, ama yanıt alamamıştı. Ankara garına götürdüler. Garın önünde, cipin içinde beklettiler. Başka sivil polisler gelip gidiyor, Mustafa'nın başındaki görevlilerle fısıldaşıyorlardı. O sonradan adını öğrendiği polis, Nevzat'tı adı, en güleryüzlü olanıydı. Herhalde yufka yürekli biriydi. Karısının kocacığı, çocuklarının sevecen babasıydı. Sokulmuştu Mustafa'ya:

«Mustafa Bey.»

«Efendim?»

«Paran var mı?»

«Var, ama... Ne olacaktı?»

«İstanbul'a gidiyoruz. Senin biletin üçüncü mevki. Farkını verirsen ikinci alırız. Sen de rahat edersin, biz de...»

Yeşil gözlü, dolgun yanaklı, güleryüzlü polis Nevzat'a bakmıştı Mustafa. Yıldırım hızıyla düşünebilmişti. İstanbul'a gezmeye gitmiyorum ya...

«Yok.» demişti sonra. «Param az. Üçüncüde giderim ben.»

«Sen bilirsin.» diye durgunca ayrılmıştı polis Nevzat.» «Olur.»

Çekilmişti. Yine fiskos, koşuşmalar, bakışmalar. Cipten indirip koluna girmişlerdi. İstasyonun kalabalığı arasında, birilerinden kaçırır gibi bir o yana, bir bu yana zikzaklar çizerek vagona bindirdiler. Başka bir polis kompartmanlardan birini tutmuş. İçerde, köylü kılıklı, kasabalı kılıklı bir kadınla üç-dört erkek yolcu daha vardı. Mustafa, Nevzat'la öteki polisin arasına oturdu. Sonra iki polis, arada yorgunluk gidermeyi, içeri rahat girip çıkmayı, koridorda ayak dinlendirmeyi düşünmüş olmalı. Mustafa'yı pencere dibinde oturtmayı uygun gördüler.

«Sen şöyle dibe geç istersen.» dedi Nevzat.

İşte, o zaman görmüştü Mustafa. İstasyondaki kalabalığın arasındaydı Ergun. İki görevli, iki koluna girmişti onun da. Demiray'daki şaşkın bakış, korkulu yüz onda da vardı. Polis Nevzat, dışardaki arkadaşlarını görmüş olmalı:

«Otur çabuk!» dedi.

Öteki polis, uzun boylu, vurdumduymaz görünümlüydü. Ama bir çabuk omzundan tuttu Mustafa'yı, oturttu. Kendisi pencere dibinde ayakta durdu.

Başörtülü, esmer kadınla yanındaki esnafa benzer kocası, araştırıcı gözlerle bakıyorlardı. Öğrenciye benzer genç de, öteki iki yolcu da, o karı-koca gibi izlediler olanları. Mustafa, onların neler düşündüğünü araştırmamıştı, ama edindiği izlenim yüreğini burktu. İki polis bir suçluyu götürüyordu işte.

Evet, bir suçluydu o, onların gözünde. Ama nasıl bir suçlu? Hırsızlık mı? Adam öldürme mi? Belki kılık kıyafetine bakıp kibar dolandırıcılığı yaraştırmışlardı. Ama acaba öyle bayağı suçlarla ilişiği olmadığını bilseler, nasıl bakarlardı, ne düşünürlerdi?

Mustafa, öyle duygular, öyle düşünceler içindeydi ki o sıra, onların neler düşünebileceklerini de önemsemedi. Önemli olan

aklına gelendi çünkü. Birinci Şube'de gördüğü Demiray, İstasyonda gördüğü Ergun, herşeyi apaçık söylüyordu ona. Tutuklama gelişigüzel bir tutuklama değildi. Bir buçuk yıl önce, Mustafa'nın Birinci Şube'ye götürülüp, birçoklarıyla bir arada, bir odada bekletilip sonradan sıradan bir sorguya çekilerek salıverilmesi gibi değildi. Üstelik üçü de İstanbul'a götürülüyordu. Yine üstelik, bir yıl önce İstanbul'da bir tutuklama başlatılmış, gazetelerin yazdığına göre gizli örgütün elebaşıları yakalanmıştı. Ama Ergun derdi ki...

Gözünü kapıdaki deliğe uydurdu Mustafa. Ötede, masa başı olduğunu umduğu yerde bir kıpırdama. Az önce kendine yapılan işlem, bir başkasına yapılıyor. Delik de öylesine küçük ki...

Sağ gözünü uydurdu, sol gözünü uydurdu. Göremedi. Derken bir kıpırdama daha oldu. Ergun'un kafası mıydı o? Evet, kabarık saçlarıyla, sarı bıyıklı Ergun. Geçip gitti deliğin içinden. İki gölge yaklaşıyordu delikte şimdi. Yaklaştıkça seçilmez oluyordu. Ama tanır Mustafa, Ergun'u gölgesinden tanır, ne ki, gövdesinin tamamını bir görebilse... Görüyordu ki... Bir kapı açıldı. Sürgüsünün çekilişini duydu. Yine fısıldaşma... Kapı kapandı. Sürgü tıkırtısından belliydi bu.

Doğrulup oturmuştu Mustafa. Ergun da burdaydı şimdi. Demiray da. Daha kimler vardı kimler getirilmişti acaba? Bu tutuklamanın şakaya gelir yanı olmadığını anladı. Tavana baktı. Çizikler, çizikler, çizikler...

Kapı üstünde bir boşluk. İçinde on beş mumluk bir ampul sarı sarı yanıyor. Ama ampulle hücredekini kafes teliyle ayırmışlar. Elektrik cana kıyma aracı olabilir, öyle ya... «Canıma kıymam.» diye geçirdi içinden. «Daha çok yaşayacağım... Güzel günler göreceğim... Ülkenin kurtulduğu günleri göreceğim... Güzel günler göreceğiz, çocuklar... Güzel günler...» Kimin şiiriydi bu? Dilinden düşürmezdi Ergun bu dizeleri. Güzel günler... Başka ne derdi Ergun? «Poliste konuşulmaz... Konuşulmaz...»

Gerilmişti Mustafa. Ayağa kalktı. Terliydi gövdesi, alnı, burnu, kulak arkaları. Başını sıkı sıkı uğuşturdu. Terin sıyrıldığı yerlere, kalın duvarlar arasındaki serinlik yayıldı, değdi. İki adım attı, köşede buldu kendini. Alnını dayadı iki duvarın bitişiğine, taşlaşmış, kayganlaşmış sıva üstüne:

«Anam!» diye seslendi içine, yüreğine. «Anam!»

Yüreği ses vermedi, karşılık vermedi. Yetmemişti bu sesleniş.

«Karım, karıcığım! Anam, anacığım!... Karım, karıcığım! Anam, anacığım!...»

Belki on kez, belki yüz kez yineledi bu sesi içine, yüreğine doğru. Neden sonra karşılık verdi içinden bir ses:

«Sus be! Korkak!»

Birden döndü köşeciğinde. Kendine yabancı biri gibi duruyordu ayakta. Alacakaranlık boşlukta görüyordu kendini şimdi. Bir başka Mustafa'ydı bu, bir başkasıydı. İnsan değil, bir köpek, bir kedi, bir fare, sıkıştırılmış, viyaklayan, zavallı bir yaratık.

«Tüh!» diye tükürdü ona. «Tüh sana, tüh!»

Bir aynada görüyordu kendini sanki. İkiye bölünmüştü daracık hücrede. Kıpırdadı köşesinde, iki adım attı. Boşlukta duran ikinci kişiliğinin içine girdi. Gerildi, durdu. Döndü. Demin alnını dayadığı o karanlık köşeye baktı, tükürdü:

«Tûh sana, tûh!»

Kollarını açtı. Duvara değecek yumruğu. Yan döndü, açtı. Gerindi. «Oh,» dedi içinden, «uykum var...»

Soba deliğinden giren günışığı, hücrenin karanlığının rengini değiştiriyordu tavana doğru. «Dışarı baksam mı? Hayır. Günlerim çok. Yarın bakarım, daha sonra bakarım.»

Eğilip battaniyeyi açtı, gelişigüzel yaydı somyaya. Sırtüstü uzandı. Tavana baktı. Bomboştu kafası şimdi; iliği kemiği boşalmıştı. Baktı, baktı, baktı... Bulamazlardı örgütü, bilemezlerdi. Bütün bunlar kuru sıkı, boş atıp dolu vurmak. Hey, hey, hey! Kimler geçmişti bu hücreden, kimler! Belki Nazım Hikmet de...

Anlamını çözmeye çalışıyordu tavandaki çiziklerin, duvardaki karalamaların. Hele bak! Biri resim yapmış duvara. Bir yumruk. Havaya kalkmış bir kolun bilekten yukarısı. Ya tavandaki çizgiler?. Bir, iki, üç, dört, beş, altı, yedi...

Karıştırdı, baştan saydı. Sekiz'e, dokuz'a gelince karışıyordu hep. Neyse, sonra sayarım. Hah, şu kalın çizgiler, ay bitimi olmalı. Kalın kalın çizdiğine bakılırsa, öyle ya... Bir ay, iki ay, üç ay, dört ay, beş ay... Beş ay be! Beş ay! Sonra günler... Beş ay şunca gün. Peki, nereye götürdüler sonra? Beş ay mı kaldı bu

hücrede? Ben ne kadar kalacağım? Sus be! Düşünme be! Ne kadar kalacaksan kalacaksın. Kalanlar nasıl kalmış? Adam ol, adam!

«Adamız, adam.» dedi içindeki ses.

«Hıh!» diye gülümsedi. «Adamız, adam.» diye dilini oynattı ağzının içinde.

Ceketinin sırtında kat kat olduğunu düşündü birden. Kalktı, çıkardı. Yine yattı sırtüstü. Göğsü üstüne aldı ceketini. Uyursam üşümeyeyim. Üşünür bu duvarlar arasında. Ama şimdi üşünmez. Pabuçlarımı da çıkarsam mı? Hayır, gelip götürecek olurlarsa?

Ayak parmaklarını oynattı pabuçlarının içinde. Of! Vıcık vıcık olmuştur şimdi ayaklarım çoraplarım. Çıkarsam leş gibi kokar. Dün sabahtan beri içinde ayaklarım. Üstelik terler. Falakaya yatırırlarken yıkatırlar mı? Belki de der ki adam: bu ayak vıcık vıcık terlemiş pis. Kokuyor. Ben vurmam bu ayağa... Hangi ayağa vurursun Nevzat Bey? Polis Nevzat mı dövecek? Hayır, polis ne denli kıyıcı olsa, eninde sonunda o da insanmış. Dayak atmak hepsine vergi değilmiş. Dayakçılar başkaymış. Onlar ayrı bir doyum alırlarmış dayak atmaktan, işkence etmekten. Ergun öyle derdi. Ergun bilir. Bok bilir. Bilirdi de yakalandık, öyle mi?

Daracık hücrenin karanlığında en küçük düşünceleri büyüyor, çıkmazlara, karabasanlara sürükleniyordu. En iyisi. tavana bakmak, çizikleri saymak. Bir, iki, üç, dört... Hem sayınca unutursun. Uyku tutmayınca sayı saymaz mı insan? Kaçta kalmıştım? Beş'te. Yok, dört'te. Baştan say. Bir, iki, üç, dört, beş, altı, yedi... Ne iyi etmiş de takvim tutmuş. Kalemi nerden bulmuş? Kalemle yazmamış bunları. Bir çiviyle çizmiş tavanın tahtasını. Boyu da uzunmuş, belli. Benim boyum yetişmez.

Birden kalktı, doğruldu. Somyanın çökmez yerine, kıyısına bastı. Kaldırdı kolunu. Yetişmemişti parmakları. Elinde on santimlik bir kalem de olsa yetişemez. Belli, o adam kimse, uzun boyluymuş.

Duvara tutundu. Somyanın duvardan yana demirine bastı. Delikten baktı. Parmak uçlarında yükselmesi gerekiyordu. Güç görebildi, ama İstanbul'u görebildi sonunda. İstanbul'un Karaköy dedikleri yakası. Kadıköy'e kalkan vapurların iskelesi. Biraz

daha yükseldi. Galata Köprüsü'nün Karaköy'e açılan bölümünü gördü. Uf, uf, uf! İnsanlar, insanlar, insanlar... Yaşamı boyunca hiç böyle görmemiş, hiç böyle duyumsamamıştı insanları. İnsanlar, insanlar, insanlar... Kadınlı, erkekli koşuşturuyorlar. Vapurlara, tramvaylara, evlerine. Tramvayların çın çın geliyor sesi, raylarda vınlayan tekerlekleri, kulak ver. İnsanlar, insanlar, insanlar. Biliyor musunuz, burda kim var? Bir toplumcu, bir devrimci. Sizi kurtaracak, ekmek verecek, aş verecek, iş verecek... Ahmaklar!

Yoruldu. Bunlar ahmak, akıllı olan benim, öyle mi? Düşünüyor, dilini oynatıyordu ağzının içinde. Akıllı benim, akıllı benim, akıllı benim, bilen benim, bilen benim, bilen benim...

Kapının dibinde bir omzu düşük, başı yana devrik duruyordu böyle düşünürken. Çıt oldu, kıpırdadı, döndü kapıdan yana. Bir göz deliği varmış kapıda, o açıldı. İki göz bakıyordu içeri şimdi. Ne yapacağını bilemedi. Geri mi çekilsin? Dikine dikine baksın mı? Yoksa bakmaz gibi beklesin mi? Gezinir gibi mi yapsın yoksa? Ama gözleri, delikten bakan iki gözdeydi bunları düşünürken. Karar verememişti ki, kapandı göz deliği.

Hah, hah, hah!... İçinden katılasıya gülüyordu, ama sesi çıkmıyordu. İp üstünde bir canbaz gibi kollarını kaldırdı sıkı sıkı. Yüzü kapıya dönüktü. «Mustafa...» diye dilini oynattı ağzında. Yüreğinden gelen sesi, kafasına doğru ulaştırmak istedi. Kafasına, kafasının içindeki deli beynine, aklına, düşünen yanına. «Mustafa... İnsan böyle delirir. Aklını topla! Hah, hah, hah!... Hahhah da neymiş? Konuşma kendinle be! Düşünme be! Bir aslansın sen! Bir aslanım ben. Hayvan gibi tıktılar seni buraya. Hayvanım ama türlü türlü hayvan var. Aslansın sen, aslan. Bak, aslan terbiyecisi geldi, delikten gözledi seni. Aslanım ne yapıyor diye merak ediyor. Hah, hah, hah! Gülme be! Kime gülüyorsun? Kendine mi? Aslana mı? Terbiyecine mi? Hah, hah, hah!»

Kafasına bir yumruk attı. İnsanın kendi canına kıyması çok zormuş. Örneğin, yüzme bilen denize atlayıp öldüremezmiş kendini. Onun için yumruğumla canımı acıtmam zor. Tak! Tak! Tak!

Sıkı vurdu yumruğunu bu kez. Üçüncüsünde acıdı kafası. Azıcık acıdı. Okşadı kafacığının acıyan yerini... Hah şöyle, düşünebiliyorum...

Uzandı somyaya yine. Karmaşık düşüncelerden, duygulardan

yorgun düşmüştü sanki. Yorgunluğunu tepeden tırnağa duyumsadı. Ne soba deliğinden İstanbul'un Galata Köprüsü ucuna, vapur iskelesine, yaklaşıp uzaklaşan beyaz vapurlara, köpüklü mavi sulara, koşuşan insanlara bakmak, ne duvardaki sıkılı yumruğun gizini çözmek, ne de tavandaki çizikleri saymak... Bunlar birer can sıkıntısı dağıtma aracıydı ki, işlevini yerine getirmişti hepsi de. Tükenmişti sonunda. Yeni bir şey gerekti, yeni bir şey...

Tam uzandı somyaya. Ayağının birini yan yatırdı. Birinin tabanı yere basıyordu. Kapı üstündeki tel kafesin ardından gelen sarı ışıklar mı aydınlatıyordu içeriyi? Yoksa kalın duvardaki soba deliğinden giren günışığı mu? Hem kapıya, hem duvarın kapı kıyısı düzeyine vuran beyaz ışınların üstünde gölgeler oynaşıyordu. Kimi gölgeler belirli. Kanat çırparak süzülüp geçen kuşlara benziyordu bu gölgeler. İstanbul'un yükseklerde uçan güvercinleri olmalı. Yoksa başka bir şey mi? Okuldaki fizik dersi deneylerini anımsadı. Bir kutuyu, örneğin bir kibrit kutusunu bir yüzeyinden delince... Öbür yüzeyinden de delinir miydi? Delinirdi, delinecekti, öyle ya... Işınların yansıması, ilkel fotoğraf makinesi... Evet, evet, güvercinlerin gölgesi geçiyordu duvardan. Günışığının parlattığı mavi boşlukta uçuşan kuşlar, havaya dolan, yayılan, sonra da soba deliğinden sızan güçlü ışınların arasında gölge olup tersine vuruyordu duvarlara. Fizik kitaplarında çizgilerle gösterilir. Kutunun bir deliğinden... Evet, kutu tek delikliydi. İkinci bir delik yoktu. Deliğin karşı düzeyine, içerden tersine yansıyordu görüntü...

«Unutmuşum.» diye geçirdi içinden Mustafa. «Neleri unutmuyor ki insan? Şimdi başımdan geçen şu olayı da unutacağım. Unutacağım. Unutacağım. Unutmuşum. Tavana çizgileri çizen, beş ay mı, altı ay mı, burda kalan o uzun boylu adam da unutmadı mı? Unutmuştur. Unutmuştur. Unutacağım...»

İçi geçmişti birden. Hücreyi unutturan derin bir uykuya gömüldü Bir düş... Evet, evindeydi yine. Genç karısıyla kucaklaştı kapı dibinde. Uzun uzun öptü onu. Hiçbir zaman öpmediği gibi öptü. Sonu gelmiyordu öpüşlerin. Sıkıyordu kolları arasında. Eksik tadılmış bir sevgiyle dolduruyordu yüreğini. Cinsel dürtüyle ruhsal sevgi kaynaşıyordu birbiriyle. Et yumuşaktı. Kimi zaman mermer sertilğinde. Kapı dibinden sarmaş dolaş yürüyorlardı divana doğru. Divana düşüyorlardı. Sevgiler birbirini kovalıyordu. Anası bakıyordu uzaktan, yılların gerisinden. Bilgisiz bakışları

sevecendi, acımalıydı. Mustafa'sını, en küçük oğlunu çağırıyordu. «Yavrum,» diyordu, «yavrum, nerdesin sen?»

«Burdayım anne.» diyor muydu Mustafa? Bilinçaltı oyunları karmaşıklaşıyor, düş içinde düşe dönüşüyordu. Düşlere düşlere, düşlere, karalara, karalara, karalara düşüyordu. Ufalıyor, ufalıyor, ufalıyordu. Ana kucağında bir çocuktu. Meme emen, meme emdiğini bilmeyen, ağzı süt dolu bir çocuk. Çocuklar, doyma güdüsüyle dişlerler, damakla dil arasında kıstırırlar analarının meme uçlarını. Mustafa küçücüktü şimdi, ufacıktı, ama bilincindeydi bunun. Dişliyor, sıkıyor, acıtıyordu. Ama sütle doyurmuyordu karnını. Dişlediği, emdiği ana memesi miydi? Yoksa karısının memesi mi? İşte, divandaydı şimdi de. «Ben ne gördüm bu yaşamda?» diyordu. Fısıldıyordu. Kulağına fısıldıyordu. «Yokluk gördüm. Acı gördüm. Açlık gördüm. Didindim, para kazandım. Çocukluğumda, daha okul sıralarındayken serseri oluyordum ben. Köprüaltı çocuğu oluyordum. Esrara düşerdim belki. Eli bıçaklı olurdum. Ama şu aklım benim, karıcığım. Yoksa rastlantılar mı? Ah, o rastlantılar, güzel rastlantılar, mutlu rastlantılar... Sonra aklım, sonra seni gördüm. Sana sarılarak, seni kucaklayarak vardım yaşamın tadına. Rastlantılar mı? Nerden rastladım Mustafa'ya mı diyorsun? Şimdi anneme, babama ne söylerim mi diyorsun? Deme, söyleme böyle, güzel karım. En çok okşanacak zamanım benim. Öpülecek zamanım. Düşlerimde, düşlerimde öp beni. Öp beni... Öp beni... Öp beni...»

«Oğlum, öpeyim seni.» diyordu anası bilisiz, sevecen, acırken gülen gözleriyle.

«Düşüyorum.» diyordu Mustafa karanlık bir boşluğa yuvarlanarak. «Tutun beni. Düşüyorum. Öpün beni, öpün beni, öpün beni...»

Kapı açıldığında başı yana devrikti Mustafa'nın. Kısa boylu bir adamla uzun boylu bir adam duruyorlardı. Kapının çıt etmesiyle açılmıştı gözleri. Durgun yüzü, gevşemiş gövdesi geriliverмişti yine. Kalktı, doğruldu, dikildi karşılarında.

Elini ardında bağlamış, kısa boylu, yaşlı adamın kamburu çıkmıştı sanki. Onun bir baba, belki de bir büyükbaba olduğunu düşünebilmişti Mustafa. Çevresinde hücre kapılarının dizildiği boşluğa demir çerçeveli camlardan vuruyordu daha günışığı. Uzun boylu adam da kıravatlı, düzgün giyimliydi. Yarım

adım gerisinde duruyor, saygıyı eksik etmiyordu yaşlı adama. İkisinin ardında daha saygılı duran üçüncü adama dikkat bile etmedi Mustafa. Hele dördüncüsü daha gerideydi. Masa başındaki nöbetçi polis olmalı.

Uzun boylu adam da, yaşlı adam da seyrediyordu Mustafa'yı. Neden sonra dudakları inceldi uzun boylu adamın. İnceldi, inceldi, sanki çizgi gibi oldu. Büyük anlamını sonra düşünecekti Mustafa. Şimdilik kısaca aklından geçirdi o alaycı gülümseyişi. Diyordu ki: kıstırıldın.

Neden sonra açıldı ince dudaklar:

«Adın ne senin?» diye fısıldadı.

«Mustafa.» dedi alıştığı sesle Mustafa.

Öteki fısıldadı yine. Arkadan vuran parlak günışığı gövdesinin bütün kıpırtısını belirginleştiriyor, gizli öfkesinin ayrımına varabiliyordu Mustafa. Tepeden tırnağa sinirliydi adam. Sıradan polisin görevini yapmak istemiyor, ayakları ucunda az yükselerek, dişlerini sıkarak, sesini fısıltıyla çıkararak buyuruyordu Mustafa'nın uyması gereken kuralları:

«Mustafa Taşkesen, değil mi?»

«Evet.»

Kısa boylu adamın yüzünde de aynı anlam vardı. Bakıyorlardı öyle. Mustafa sezinlemişti; uzun boylu adam müdür olmalı. Kısa boyluysa üst düzeyde bir yetkili. Belki vali. Vali olamaz. Vali yardımcısı ya da güvenlik örgütünden bir yetkili.

Karşılıklı bakışma uzun gelmişti Mustafa'ya. Belli ki, kendine ayrı bir önem veriyorlar. Neden? Bunun, uğraşından ileri geldiğini sanıyordu. Oyuncuydu Mustafa. Cumhuriyet Türkiye'sinin çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmasını sağlayacağı umulan okullardan birini bitirmiş, batılı türde tiyatro yapmak için oyuncu olarak yetiştirilmişti. Ne var ki, şimdi düşünüyor olmalılar. Ülkeyi kızıla boyamak isteyenler, işte, bunların arasına kadar sokulmuş.

«Sorgum ne zaman?» dedi Mustafa.

«Sorulacak, sorulacak.» diye fısıldadı müdür neden sonra.

Az suskunlukla fısıltı etkilemişti Mustafa'yı:

«Ne zaman?» diye sordu fısıltıyla.

Yalnızca başını, yukarı aşağı sallamakla yetindi müdür. Dudaklarında, gözlerinde yine o gizli alay.

«Mektup yazmak istiyorum.»

«Yazarsın, yazarsın.» diye başını aşağı yukarı salladı müdür süzerek.

«Kâğıdım, kalemim yok.»

«Verirler, verirler.»

Bir suskunluktan sonra çekildiler kapı önünden. Kapı suratına kapanınca öylece duraladı Mustafa. Soluk almak, ciğerlerini şişirmek, ringe çıkmış bir boksör gibi şişinmek, gücünü duyumsamak istedi o an. Çünkü hoşnuttu içindeki duygudan. Yalvarmamış, vızıltılı bir sesle konuşmamıştı. Tok sesle, takır takır söylemişti sözünü.

Çocukluğundan beri sevmezdi sövgüyü. Mahallesinde öğrendiği sövgülerin ağzından dökülüverdiği olurdu, ama sövgü diye söylemezdi hiçbirini. Ama bu kez her sözcüğün anlamını bilerek, anlamını güçlendirerek söylendi:

«Nah!» diye bir kolunu kaldırdı kapıya doğru. Sol eliyle sağ dirseğini tutarak «nah»lattığı sövgüyü, yumruğundan dirseğine kadar büyütmüştü.

Çene kemiklerini sıkmış, ağzını, yüksek sesle konuşur gibi açmıştı:

«Zor lâf alırsınız benden.» diye dilini oynatarak söylendi. «Zor alırsınız. Nah!»

Bağırıversem diye düşündü sonra. Bağırmak, çağırmak, yırtınmak, yaşam hakkını istemek gerekti bunlardan. Belki öbür hücredekiler de katılırlar, bütün Emniyet Müdürlüğü altüst olur, ayağa kalkardı. Ne yapabilirlerdi ki?...

Dışarda bir kapı daha açıldı. Gözünü hemen deliğe uydurdu Mustafa. Hiçbir şey göremedi. Kulak dayadı kapıya. Bir fısıldaşma geliyordu. Bir kapı açılmıştı, belli. Yine biri seyrediliyordu. Adı soruluyordu. Demiray mı? Ergun mu? Bunlardan başkasını düşünemiyordu Mustafa. Ankara'da yakalananlardan, bu ikisinden başkasını bilmiyor, düşünmek de istemiyordu.

«Yüksek sesle konuşun be!»

Dili, yine ağzının içinde oynamış, böyle söylenmişti. Tam bir sessizliğe gömüldü Av bekleyen avcı gibi. Kulak verdi. Evet, Ergun'du kapısı açılan tutuklu. Fısıltıyla yanıtlamıştı, ama işittiği sesin hem Ergun'un sesi olduğunu sezinlemiş, hem de «Ergun Atılgan» dediğini işitmişti sanki. Oyuncularla mı ilgileniyor bunlar? Olabilir. Sol görüşün oyunculara kadar sokulmasından te-

dirgindirler. Oyuncu ilginç kişidir toplumda. Tirende, bir konuklukta, deniz kıyısında, her hangi bir yerde oyuncu olduğunu bilmesinler, ilgilenir insanlar. Belki bunların ilgisi de böyle. Kapı kapandı. Bir kapı daha açıldı sonra. Yok, yok, yeni getirilenleri görüp tanıyorlardı bir bir. Görevleri bu. Tanıyacaklar elbet. Oyuncu moyuncu bilmem nerden aşağı, kasımpaşa...

Dışardan gelen seslerle, tıpırtılarla ilgilenmek de yormuştu Mustafa'yı. Oturdu. Hücreye tıkıldığından beri düşündüklerini bir bir anımsadı yeniden. Uykusunda takılıp kaldı. Ne kadar uyumuştu acaba? Saati yoktu kolunda. Evden çıkarken almadım da... Enayilik! Delikten giren ışığı yokladı. Somyaya çıktı, dışarı baktı. Galata Köprüsünde koşuşan insanların gölgeleri uzun uzun vuruyordu yere. Mavi sular beyaz dalgacıklarla çalkalanıyor, iskeleden kıçın kıçın ayrılan bir vapur döneniyor, yol yol köpükler bırakıyordu gerisinde.

Vapura koşuyordu insanlar. Kırmızı giysili bir kız, hızlı hızlı yürüyordu köprünün ucunda. Çantasının sallanışını kalabalığın arasından bile seçebiliyordu. Karıcığının beyaz noktalı kırmızı giysilerini görmüştü onun üstünde. O kız da işinden çıkmış karısı gibi, vapura koşuyor, evine gidecek.

«Karım da bu saatlerde çıkar daireden. Eve vardı mı acaba?» Yanıtını gecikmeden verdi. «Acaba daireye gitti mi, desene. Dün sabah yediydi beni evden aldıklarında. Annesine koşmuştur beni polisler götürünce. Dün bir bahane bulup gitmemiştir daireye. Bugün gitmek zorunda. Nasıl gitti? Ne dedi arkadaşlarına? O saatten beri yememiştir, ağzına lokma komamıştır. Ne dedi Şükran Hanım'a, ne dedi Ahmet Bey'e? Hepsi de tutucu, gerici. Toplumcu olmak şöyle dursun, toplumcu karısı olmak bile suçtur onların gözünde. Canları cehenneme!»

Kırmızı giysili, çantalı kız gözden yitmeden iyice baktı. Aynı boy, aynı yürüyüş. Böyle bir çantası vardır karımın. Giysilerinin beyaz noktacıklarına kadar... Lâf işte! Bit kadar beyaz noktacıklar görünür mü hiç burdan?

Görünmezdi. Ama görüyordu Mustafa. Nerdeyse bir metre kalınlığındaki duvarın deliğinden uçup gidiyor, kırmızılı kızın yanına varıyordu.

Kalabalıkta görünmez oldu kız. Kuşlar geçti havada, gözünün önünden, kanat çırparak. İnsanlar, insanlar, insanlar... Koşuş-

malarına bakılırsa daireler dağıldı. Köprü üstündekileri, irili ufaklı memurlara, çalışanlara benzetiyordu şimdi de.

Ayak parmakları üstünde dikilmekten yoruldu. Döndü. Tıkıldığından beri sürekli duyduğu bir uğultu vardı; dışardan geliyormuş demek Şimdi tıs, ses seda yok. Demek saat beş. Daireler dağılmış, müdüriyet boşalmıştı.

Kapı açıldı. Genç bir polisin bakışları somya üstünde yakaladı Mustafa'yı. Boş boş bakıştılar önce. Bu tuhaf bakışma, somya üstünde, dünyayı gezer gibi yakalanma, gülümseme oldu Mustafa'nın bakışlarında.

«Şu delikten bakıyordum da»

Genç polis, tuhaf görünümlerin, tuhaf bakışların her türlüsüne alışıktı:

«Şanslıymışsınız.» dedi. «Hava da gelir ordan.»

Mustafa, somyadan indi, durdu, sorarak bekledi.

«Mektup yazacaksanız, yazın.»

Müdüründen aldığı buyruğu yerine getiriyordu polis. Bir kâğıtla kalem uzattı.

«Zarf?»

«Zarfı sonra veririm... Haaa... İsterseniz yatak filân da... Getirtin isterseniz...»

Mustafa sessizce bakakaldı bir süre, tavandaki çizikleri anımsadı:

«Burda ne kadar kalacağım?»

«Bilinmez.»

Sarı bıyıklı, ince yüzü gülümsüyordu genç polisin. Hiç de kötü bir şey söylemiyordu sanki. Davranışındaki yumuşaklık, iyimserce bir yoruma götürmüştü Mustafa'yı:

«Peki, ama suçum ne?»

«Bana sormayın kardeşim.» diye başını az yana devirdi polis.

Bu baş devinimiyle daha çok konuşamayacağını söylüyordu böylece.

Kâğıdı, kalemi aldı Mustafa.

«Açsanız, bir şey aldırmak istiyorsanız...»

«Aç değilim.»

Dün sabahtan beri ağzına lokma girmemişti oysa. Sigara üstüne sigara içmişti yalnız. Açlık da duymuyordu:

«Sigara aldırabilir misiniz?»

«Olur.»

Mustafa, cebinden beş lira çıkardı, uzattı:

«Birinci. Bu paranın hepsine sigara aldırıverin. Bir de kibrit. Teşekkür ederim.»

Kapı kapandı. Bir elinde kurşun kalem, bir elinde kâğıt, öylece kaldı olduğu yerde. Ne yazacaktı karısına?

Kapıyı altlık yaptı kâğıda. Yazdı:

«Karıcığım,

«Ben İstanbul'a getirildim. Henüz sorgum yapılmadığı için neyle suçlandığımı bilmiyorum. Ama hiçbir suçum yok, bunu bil. Suçu olmayan bir insanı neden uzun zaman burda tutsunlar? Elbette yakında kavuşacağım sana. İnan bana. Yalnız öyle sanıyorum ki, bir süre burda kalacağım. Bana bir yatak gönder. Biraz da para. Ben iyiyim, hiç üzülme. Annenin, babanın ellerinden öperim, seni de özlemle kucaklar, gözlerinden öperim, karıcığım. İzmir'e, anneme, babama da mektup yaz, durumu bildir. Tekrar tekrar gözlerinden öperim, sevgili karıcığım.— Mustafa Taşkesen—»

Bir süre boş boş baktı kâğıda. Somyaya oturdu. Bekledi. Dürdü, büktü kâğıdı. Az sonra açtı, yazdığı mektubu bir kez daha okudu. Tarihini de koymalıydı. Doğruldu, üst sağ köşeye yazdı: İstanbul, 9. Eylül. 1952.

Yine oturdu. Bir daha, bir daha okudu mektubu. Sekiz ay önce evlendiği karısına doyamamıştı. Biliyordu. Bu mektubu alınca gözyaşlarını tutamayacaktı. Pencere önünde okuyacak, okuyacak, bir daha okuyacak, başını kaldırıp evin önünden geçenlere bakacaktı. İnsanların hepsi, şu soba deliğinden gördükleri gibiydi. Belki binbir derdin içindeydiler, ama hepsi de mutlu görünecekti ona da. Mutlu görünen o insanların gizliden gizliye bir kavgası vardı ki, bunu görebilen, bilebilen yalnız kendileriydi. Toplumsal bir kavga, sınıflararası kıyasıya bir dövüşmeydi bu. Altta kalanın canı çıkıyordu. Mustafa, altta, en altlarda değildi. Kurtarmıştı kendini yaşam kavgasında Ama mutluluk kendini kurtarmayla sağlanmıyordu. Steinbeck ne demişti romanının sonunda? Ölen, kavgacı bir kahramanı için söyletmişti bu sözü, bir başka roman kişisine. «O, kendisi için hiçbir şey istemiyordu.»

«Biz kendimiz için hiçbir şey istemeyiz, karıcığım.» diye fısıldadı ağzının içinde, yüreğine doğru.

«Biz kaç kişiyiz?» diye soruyordu yüreğinden kafasına doğru fısıldayan bir başka ses.

«Kaç kişiyiz, bilmem. Bir, üç, beş... Yarın belki milyonlar...»

İlkokuldan başlayarak bugüne dek kitaplardan, derslerden, insanlardan, deneyimlerinden öğrenebildikleri korkunç bir hızla cirit atıyordu kafasının içinde. Çağırışım üstüne çağırışım... Dün bir, bugün üç, yarın beş kişi... Daha sonra milyonlar... Kaç milyon yıldır boşlukta dönüyordu bu köhne dünya? Tarih öncesi yazıtlar, kalıntılar, mağara duvarlarına ilkel insanın kazıdığı resimler... Toprak altında fosilleşmiş kemikler, dinazorlar, uzun kuyruklu, dev yaratıklar... Tarihi derinlemesine bilmezdi Mustafa. Ama düşünebiliyordu ki, insanoğlu, taş devrinden cilâlı taş devrine, cilâlı taş devrinden yontma taş devrine geçmek için, yani bir taş parçasını yontup keski yapabilmek, keskiyle parçaladığı hayvanı en tadalacak biçimde ağzına atabilmek, onu pişirecek ateşi bulabilmek için milyon kere milyon yıl yaşamıştı. Tarih kitaplarından öğrendiği Yunan uygarlığından bu yana büyüyen, küçülen, yıkılan, bölünen devletler, imparatorluklar, Perikles'ler, Sezar'lar, Neron'lar, Jüstinyen'ler, Atila'lar, Cengiz Han' lar, Fatih Sultan Mehmet'ler, Kanunî'ler, Napolyon'lar, Marks' lar, Engels'ler, Musolini'ler, Hitler'ler... Açlık tokluk kavgaları... Silâh harcamaları, sömürge savaşları... Musa'lar, İsa'lar, Muhammet'ler... Mızraklı, kalkanlı ordular... Toplar, tüfekler, barutlar, el bombaları, şarapneller, tepkili uçaklar, atom bombaları... Sonra kavgacılar, aklın yanında, halkın yanında, açlığın, yoksulluğun yanında... Spartakus'lar, Şeyh Bedrettin'ler, Lenin'ler, Stalin'ler, Troçki'ler, Togliatti'ler... Nâzım Hikmet'ler... Daha nice adsız yiğitler... Sonra... Sonra Mustafa Suphi diye de biri varmış. Ergun öyle söylerdi.

Birer çocuktu hepsi, birer bebekti. Ana sütü emmişler, yumucuk ellerini yüzlerinde bastırmışlardı. Altlarını ıslatmışlar, cırtlak pislikleriyle apış aralarında bezleri sarartmışlardı. Oyuncaklarla oynamışlar, kucaklarda hoplatılmışlar, büyümüşler, okullara gitmişler... Ve düşünmüşlerdi. Düşünmeyi öğrenmişlerdi. Ne olacakları boklarından belli miydi?

«Bok boktur.» diye söylendi Mustafa dilini oynatarak ağzının içinde. «Boktan bir şey anlaşılmaz. Bok boka benzer. O bokla bu bokun belirli bir ayrımı yoktur. Yok, vardır. Nasıl vardır?

Şöyle vardır ki, Fatih Sultan Mehmet'in bokuyla... Fatih Sultan Mehmet'i geç... Diyelim, Spartakus'un bokuyla Sezar'ın boku... Yeryüzünde kalın boklular vardır, iyi yerler, iyi sıçarlar. Oturdukları zaman rahatca bırakırlar bağırsaklarındaki boku. Soğan ekmek yiyenlerin, bulgur aşına, tarhana çorbasına kaşık sallayanların, şu kibrit kutusu kadar beyaz peyniri koca somuna katık edenlerin bokuysa... Tam bok, bok üssü bok Çocuklar dönüp dönüp bakarlar ettikleri boka. Ben de bakardım. Jean-Jacques Rousseau'ya göre çocuğun bokuna bakması.. Eğilip sıcaklığını duyması, kokusunu koklaması... Boklar ayrımlıdır birbirlerinden. Bonfilenin bokuyla kurufasulyenin boku birbirine benzemez Öyleyse Spartakus'un bokuyla Nâzım Hikmet'in boku da benzemez birbirine. Öyle ya, paşa soyundanmış Nâzım Hikmet...»

«Sittirsin ordan kalın boklu deyyus!»

Öfkelendiği zaman böyle derdi Mustafa'nın babası. Kaygısız, bencil, rahatına düşkün, hem varlıklı, hem kıyıcı insanlar için söylerdi bunu.! Hükümet, Kore'ye asker gönderme kararı aldığında da söylendiydi. İsmet Paşa, Ankara'da başka söylendi, Behice Boran, Karaköy'de bildiri dağıtarak söylendi, Mustafa'nın babası da, İzmir'deki, daracık, kümes gibi evinde, küçük avludaki bodur ağacın altında, şırıl şırıl akan suya baka baka söylendi:

«Vay vay vaaay!» dediydi gözlerini büzerek, gazeteyi buruşturarak. «Yollayıverdi körpecik ana kuzularını dünyanın bi ucuna. Vay kalın boklu, vay!»

İşte, bu bakımdan her kalın bok birbirine benzemez. Adnan Menderes'in bokuyla Nâzım Hikmet'in boku bir olur mu hiç? Biri kalın boklu, biri ince boklu Biri, yer, içer, söylev çeker. Biri, gezinir, sever, şiir düzer. Peki, dedi Mustafa, benimki nasıl bir bok acaba?

Dalıp gitti sonra.

Anası, keçi inatlı küçük Mustafa'nın, dediğim dedikçi oğlunun sonunda oracığa pisleyiverdiğini görünce, geçmiş bir olayı gerçekleştirememiş olmanın bin pişmanlığını yüreğinde duymuş, yürekten söylemişti:

«Vallâ düşürüverecektim ben bu çocuğu. Bıraksan alacaktım o ilâcı, helâya gidip akıtıverecektim karnımdan dışarı, bokların içine...»

Anasının sözü bitince, bokunun da bittiğini anlamıştı küçük Mustafa. Babasını görmüştü anasının yanında. O da aynı şaşkınlıkla duruyordu karşısında, ayakta. Üç dakika mı, beş dakika mı, on dakika mı geçmişti öyle? Anımsıyamıyordu şimdi.

Daha ilkokula gitmiyordu o zaman. Akıllı bir yanıyla düşünebilmişti yalnız. Kilimi kirletmek gereksizdi... Dışarda kar, fırtına, ayaz. Gözünü araladığında duymuştu rüzgârın sesini. Kalkmak, kapıyı açmak, karanlıkta yürümek, merdiveni inmek, aşağıda, avluda, eski pabuçları ya da nalınları ayağına geçirmek, ta dipteki helâyı bulmak, kubur kıyısına ayak koymak, donu indirip çömelmek ne zor şeydi. Belki çömelir çömelmez dışkısı içine kaçardı soğuktan.

Gözlerini aralamıştı yatakta. Kolları yorgan altında olmalıydı. Çıkarmazdı dışarı. Öyle soğuktu ki hava.

«Ana!» demişti fısıltıyla. «Ana!»

Kulağı kirişte anacığı duyuvermişti hemen:

«Ne var oğlum?» demişti karanlığın içinden. «Ne var Mustafam?»

«Üşüdüm, ana »

«Üşüdün mü? Yorganın üstüne battaniye de örttündü. Kaymış mı acep?»

«Kaymamış.»

«Hasta mısın yoksa?»

«Şeyim de geldi. Helâya nasıl ineceğim?»

Babası dönmüş olmalıydı yatağında:

«Hıııh!» diye söylendi uykusunun arasında.

«Hadi oğlum, kalkıver, lâzımlık kapı önünde, şurda.» dedi anası.

«Soğuk, ana.»

«Soğuksa sık dişini, sabahı bekle.»

«Bekleyemem, ana. Çok sıkıştım.»

«Sıkıştınsa kalk. Yeter gayri, sus, baban uyanacak şimdi.»

«Ne diyor bu, kız?» dedi babası. «Mustafa'ynan mı konuşuyorsun sen?»

«Sıkışmış. Kalk diyorum, kalkmıyor. Lâzımlık dışarda, hayatta.»

Hayat dedikleri sofanın bir yönü havaya açıktı. Lâzımlık bu kesmişti şimdiye dek. Kıyılarının, kabaetine soğuk soğuk değdi-

ni duyumsuyordu Mustafa. Onun üstüne oturmaktansa bağırsaklarını zorlayan dışkısını tutmak daha iyiydi. Kıpırtısız duruyordu yatağın içinde, dişlerini sıkıyordu.

«Hadi, kalk oğlum. Kocaman oldun, biz mi gidip ettirelim seni?»

«Gitmem Soğuk dışarısı.»

Keçi inadını açığa vurarak söylemişti bu sözü Mustafa.

Babası da inatla fırlayıvermişti ayağa. Şak diye çeviriverfmişti elektriğin anahtarını:

«Kalk len!» diye öfkeyle açmıştı gözlerini. «Koskoca herif, bok yüzünden evi ayaklandırıyor!»

«Sus, bağırma!» dedi anası babasına. «Ötekiler uyanacak.»

Ağabeyiyle iki ablası yan odada, uykudaydılar.

«Uyansınlar!» diye gürledi babası. «Ne bu be? Koca oğlanı elinden tutup helâya mı götüreceğiz?»

«Hadi, hava soğuk, helâya gitmesin. Lâzımlık dışarda diyorum deminden beri.»

Babası günün yorgunluğunu atamamıştı anlaşılan. Bir gün önce içmiş miydi yine? Belki. Yüzü genç yaşında kırış kırış, sakalları az uzamış.

«Lâzımlık hayattaymış. Kalk, ona et.»

Anası, başucuna geldi Mustafa'nın:

«Hadi yavrum, hemen şurda, kapı dibinde.»

«Buraya getirin.»

«Buraya getirin diyor!» diye gürledi babası. Birden yan odada uyuyan üç çocuğunu düşünüp sesini kıstı. «Buraya gelmez lâzımlık! Odayı mı kokutacaksın, hayasız? Kalk!»

«Etmeyeceğim.»

«Karnında tutacak soğuk korkusuna. Kalk oğlum.»

Mustafa karnını tutuyor, kıpırdanırsa kaçıracağını sanıyordu. Anası gözlerinden anlamıştı sıkıntısını:

«Hadi kalk!» diye zorladı, battaniyeyi çekip aldı üstünden.

«Uf! Soğuk»

Yorganı da kaldırdı anası. Tatlı tatlı davranıyor, damarına basmak istemiyordu oğlunun. Omuzundan tuttu, öteki elinin tersini, yüzünü, gıdısında, alnında, yanaklarında gezdirdi oğlunun:

«Yok, hasta filân değil.» diye söylendi. «Hadi kalk!»

Kıpırdamasına yardımcı oldu. Donup kalmıştı Mustafa. İçe-

risi pek soğuk değildi, ama dışarıya adımını attığı an, tenine, eline, yüzüne, ayak bileklerine değecek ayazı düşünebiliyor, tir tir titriyordu. Kendini aldattı:

«Yok, yok. Sıkışmam geçti.»

«Edeceğin yoktu da neye ayaklandırdın bizi?» diye yatağına girdi babası.

«Var, var.» dedi anası. «Böyle uyunmaz, oğlum.»

Okşaya okşaya ayağa dikti Mustafa'yı. Mustafa, ölüme gider gibi yürüdü kapıya. Hayat'ın karanlık ayazında, bir kıyıda duran beyaz lâzımlık gözleri önündeydi. Buz gibi değiyordu kabaetine:

«Buraya getir, ana. Ne olur, buraya getir.»

«Gelmeyecek len!» diye gürledi babası yattığı yerden. «Çık dışarı, dışarda et!»

«Aslan oğlum.» diye avuttu, okşadı anası. «Koskocaman, aslan gibi oldun. Sen yaşta çocuk, abdesi gelince anasını, babasını uyandırmaz bile. Gider, kendisi eder...»

Omzundan tutmuş, kapıdan yana çekiyordu Mustafa'yı. Demir mandalı kaldırdı bir eliyle.

«Çıkmam!» dedi birden Mustafa. «Buraya getirin lâzımlığı!»

«Çıkacaksın işte!»

İndiriverdi donunu Mustafa:

«Buraya ederim.»

Akıllı bir yanıyla o sırada düşünebilmişti işte. Kilimin üstüne değilde, tahta üstüne çömelmişti. Yine akıllı bir yanıyla dışkısını hemen bırakmamak gerektiğini anlamıştı. Gözdağı veriyordu daha. Ya lâzımlık içeri gelecek, ya da oğulları Mustafa, işte bu tahta üstüne, odanın bu köşesine edecek.

«Hele bir et!» diye fırlamıştı babası. Kış geldi mi, gece gündüz giydiği, ayakbileğinden bağlı içdonuyla, bembeyaz, dimdik duruyor, bekliyordu.

Mustafa, çömeldiği yerde kıpırtısız, gözlerini ayıramıyordu onlardan. Anasının da, babasının da şaşkındı bakışları, araştırıcıydı. Delirdi mi bu oğlan, diyorlardı sanki.

«Doğrul len!»

«Doğrulmayacağım.»

«Edersen...»

«Edeceğim.»

«Edersen vallahi de, billâhi de...»

«Sus herif, yemin etme.»

«Sen karışma!» diye yürüdü babası, Mustafa'yı kolundan tutmak için uzandı.

Ama tutamıyordu. Tutarsa hemen bırakıvereceğini sanıyordu oğlunun:

«Vallahi de, billâhi de,» diye sürdürdü sözünü, «avludaki çaya atarım seni edecek olursan.»

Oysa Mustafa, çömeldiğinde dişini sıkıp tutabildiğini, artık tutamaz olmuştu. Önce kalın kalın, sonra ince ince çörekleniver-mişti dışkısı tahtanın üstüne. İçinin rahatlığı yüzüne de varmuş, gözleri gülüyordu sanki. İşte, bu rahatlık daha da çileden çıkardı babasını. Hiç mi hiç ummadığı bir şey olmuştu Şimdi de doğrulmuş, oh der gibi donunu çekiyordu oğlu. Yan dönüp buğusu tüten pisliğine bakıyordu üstelik.

«Vay alçak çocuk!» diye öfkesini bastırarak fısıldadı. «Vay rezil! Vay katır inatlı! Vay akıllı bildiğimiz Mustafa! Vay, mekteplere gidince okur, adam olur bellediğimiz oğlan! Gördün mü kadın? Gördün mü akıllı oğlunun ettiğini? Yeminim de var, kız. Yemin de ettim ben bunu çaya atarım diye...»

Anasının da gözleri açılmıştı. Bakışları hoşnutsuzdu; bütün sevecenliğini yitirmişti. Mustafa'ya düşman düşman bakıyordu sanki:

«Sen önledin.» dedi babasına. «Sen dur dedin. Dört çocuğu ne yapayım dedim ben. Nasıl büyütüp nasıl rızkını vereyim? Üçüyle başetmemiz güç. Hasib'ânım ilâç verdiydi bana. Alıp düşürüverecektim bunu. Doğmadan düşecekti o helâya, şimdi gidemediği yere, bokların içine. Doğuşunda hayır yok uğursuzun. O doğdu sen işinden oldun. Hayırlı evlât rızkını da yanında getirir. Bunun ne mal olduğu daha doğduğunda belliydi. Tûh sana!»

Anasının tükürüksüz tûh'laması şaşırttı küçük Mustafa'yı. İlk kez duyumsadı yaşamı süresince. Demek bu adam babası değildi. Demek bu kadın anası değildi. Demek öte odada uyuyanlar kardeşleri değildi onun. Demek doğurmamıştı bu kadın kendini. Doğmak nasıl olur, bilmezdi. Anasına bir gün sorduğunda şu yanıtı almıştı. Doktor gelmiş, karnını yarmış anasının, sonra da Mustafa'yı çekip çıkarmış içinden. Karnına nasıl girdiğini sorduğunda da demişti ki anası: «Allah baba geldi, oraya bıraktı

seni.» Demek Allaha karşı geliyordu şimdi? Daha önce de karşı gelmişti Allaha. Allahın karnına bıraktığını, Hasib'ânım Teyzeyle birlik olup Allahı aldatarak helâya atıvermek istemişti. Atıvermek istemedikleri de işte şimdi, yan odada mışıl mışıl uyuyorlardı. Çocuk aklında beliren sorular öfke, hoşnutsuzluk anlamları vermiş olmalıydı yüzüne. Babası da, anası da acımasız, bağışlamasız bakıyorlardı Mustafa'ya Ortada duran sarı pisliğe döndü anası. Öfkeli öfkeli soluk alıp veriyordu Tüten buğusuyla birlikte dışarı atmaya hazırlandı. Kâğıt, kürek arandı.

«Yeminim var!» diye kolundan tutuverdi o sıra babası.

Sürükledi, çekti dışarı. Nereye sürükleniyor, nereye çekiliyordu Mustafa? Kapıdan dışarı atılırken yakaran bakışlarla dönmüş olmalıydı anasına. O zaman orta yerde gördü başına gelenlerin nedenini. Sarı sarı, buğusu tüte tüte duruyordu yerinde. Babası olanca gücüyle çekerken, kulağında anasının sözleri, gözü önünde son kez gördüğü dışkısı, kendini bok gibi önemsiz bir şey saymıştı. Anası koşmayacaktı yardımına işte. Ancak aşağıya inen merdivenin başında yanlarına geldi anası:

«Ne yapıyorsun, herif?»

«Yeminim var, suya basacağım.»

Evlerinin avlusundan, başka evlerin avlularıyla bahçeleri arasından çay geçerdi. Kışın kabarırdı buz gibi. Yazın suyu inerdi, ama yine de akardı. Oraya sürüklüyordu babası.

«Dur adam, delirdin mi sen?»

«Yemin ettim be, duymadın mı?»

Yemin yerine getirilmesi gerekli bir sözdü. Anası çok önem verirdi. Evcek başlarına gelen kötü işleri hep tutulmayan yeminlere yorardı. Bir yandan ana yüreğinin yumuşaklığına yeniliyor, öte yandan kocasının yeminini yerine getirmesini kaçınılmaz görüyordu.

Merdivenin alt basamağında, başını yukarı kaldırdığında, hayat'ın ucunda iki ablasıyla ağabeyini gördü Mustafa Sabah akşam dövüştüğü ağabeyi gülüyor muydu, ne? İşte, öcünü alıyor baban!

Avluyu geçiyordu şimdi.

«Seni keçi! Seni katır! İnat neymiş, gör bakalım. Sen miymişsin inatçı, ben miymişim?»

«Ne yapıyorsun, herif?»

«Suya basacağım be! Yemin ettim bir kere.»

Oysa suya atacağı üstüne yemin etmişti babası. Öyle ya, diye içinden geçirmiş, rahatlamış olmalıydı anası. Yemini yerine gelsin diye batırıp çıkaracak. Ama Mustafa'nın çocuk aklı anlayamamıştı bunu. Çayın dibine gelince babasının şaka etmediğini seziverdi. Bastı yaygarayı.

Konu komşunun avluya bakan pencereleri açılmıştı bile. Sabahın alacakaranlığında, rezilliği içine sindiremeyen anası, herbirine açıklıyordu bir bir evdeki bağırışmanın nedenini:

«Haklı, haklı! Babası haklı! Yemin etti, suya atarım diye yemin etti!»

Ama Mustafa'nın yaygarası arasında duyurabiliyor muydu sesini? Orası belli değildi işte.

Öylesine bağırıyordu ki Mustafa, ter basmıştı her yanını. Ne sabahın ayazı, ne damların üstündeki, ağaçların dallarındaki karlar, ne saçaklardan sarkan buzlar... Ne de çağıltılı akarsuyun buz gibiliği... Sanki yatağında ayazı düşlerlen tirtir titreyen gövdesi bir kor parçasıydı, demircilerin kızgın demiriydi. Kızgın demir soğuk suya batırılınca cız eder ya, öyle oldu. Mustafa da. Sımsıkı yapışmıştı babasının eline. Babası da, öfkesine iyice yenilip akıntıya kaptırmamak için sımsıkı kavramıştı oğlunu bileğinden. Daldırdı, çıkardı. Sonra da avluya doğru savuruverdi şöyle.

Hemen merdivene çekti anası Mustafa'yı. Sarıldı oğluna. Kucakladı, yukarı çıkardı. Büyük ablası son temizliği yapıyordu Mustafa'nın kirlettiği yerde.

Çok mu üşümüştü, ne? Gerisini anımsıyamıyordu Mustafa. Nasıl soymuş, kuru çamaşırları nasıl giydirmişti anası? Nasıl bağrına basmış, nasıl ısıtmıştı?

Bok deyip geçmemeli diye düşündü Mustafa. Benimki de öyleymiş demek. Acaba yaşlı anasıyla yaşlı babası, oğullarının yakalanıp buraya kapatıldığını öğrenince neler düşünecekler? Anımsayacaklar mı bu olayı? Neden anımsasınlar? Olacak çocuk bokundan belli olur derler ya... Bu bokun belli ettiği ne var? Belki ilk aylığını alıp anasıyla babasının yüzünü güldürmek için postaladığı parayı ellerine alınca öyle düşünmüşlerdir. Demişlerdir ki birbirlerine:

«Hatun, hatun! Hani biz uyurken gece kalkardı Mustafa. İlk-

okula gidiyordu hani. Kitabını açar, çalışırdı sessizce. Sen beni dürtüklerdin belli etmeden, ben de seni. Bu çocuk olacak derdik hani, adam olacak derdik...»

«Oldu mu ki? Şöyle avukat, doktor, mühendis olmalıydı ki...»

«Onun da hevesi buymuş, ne yapalım? Mahallede hangi çocuk okudu? Hepsi it uğursuz oldu. Bir Faik Bey'in oğlu. Eh, o da zengin, varlıklı. Çocuk okumaya mecbur. Hem Faik Bey'in öteki oğulları da bir halt olamadılar. Onlar da it, uğursuz. İkisi de hem. Bırak, iyidir, iyidir, kurtardı kendini hiç olmazsa...»

Babasının o zaman söylediğini düşlediği bu sözde takılıp kaldı Mustafa. Evet, o zaman kurtarmıştı kendini. Ama şimdi ne diyecek? Akılsız mı? Deli mi? Budala mı? Hayır, doğduğu günden beri babası ne gözlemlemişse onda, hepsine ayrı ayrı derin anlamlar verecek, oğlunu, keçi inadı yüzünden bir sabah suya basışını bile başka türden yorumlayacak. Kısaca diyecek ki, bu çocuk başka çocuk, kimselere benzemez.

Kapı açıldı. Dalgınlığından kendini alamamıştı Mustafa. Az önce gelen genç polis karşısındaydı. Bir zarf uzattı önce, ardından dört paket birinci sigarayı.

«Sağolun kardeşim.»

«Bir şey değil.»

Dolmakalem de uzattı polis:

«Yazın adresi, koyun mektubu zarfa. Yazdınız mı mektubu?»

«Yazdım.»

«Zarfa koyun, ama kapatmayın.»

Mustafa zarfın üstünü yazdı çabucak, mektubu koydu içine:

«Teşekkür ederim.» dedi uzatırken. «Ha, bir dakika posta pulu parasını vereyim.»

Cebinden bozuk para çıkardı. Avcunun içinde uzattı. Odacıya, jandarmaya filân bahşiş gerekiyorsa, o bilir alacağını diye geçirmişti içinden. Genç polis pul parasını aldı yalnız. Belli, insaflı bir polisti. Kapıyı da hemen kapatmamıştı. Son sözü Mustafa söylesin diye bekliyordu sanki. Gözlerinde, hoşça kal gibilerden az biraz gülümseme, yavaşça itti kapıyı, sürgüledi dışardan.

Mustafa boş boş baktı kararmış kapıya. Sonra somyaya, sırtüstü, boylu boyunca bırakıverdi kendini. Açtı paketin birini, yaktı sigarasını oflaya oflaya. Çabucak alışmıştı sessiz konuş-

maya. Dumanlar halka halka, yol yol uçuşup dağıldıkç, of diyordu, of... Anam, babam, of... Of, Hasibe Teyze, of... İlâcın keskin olsaydı, anam da babama söylemeseydi, ilâç içeceğini, bütün bunlar... Of, of... Of, karıcığım, of... İşte, mektubu verecekler postaya. Yarından sonra elinde olur her halde... Of, of...

Çatıdan sesler geldi. Kanat çırpan güvercinlerdi bunlar. Ötüşleri hırıltılı soluk alıp vermelere benziyordu. Akşam oluyordu. Yuvasını arıyordu onlar da. Soba deliğinden içeri günışığının pırıltısı süzülmüyordu artık.

İKİ

«Günaydın!»

«Günaydın!»

Gözlerini açar açmaz, çevresini saran karanlığı, burnunun ucundaki soluk, kalın duvarı, kapı üstündeki tel kafesin gerisinde yanan güçsüz, sarı ampulü görememişti Mustafa. Uykusunun en derinlerindeydi. Böylesi bir uykuyu çoktandır uyumamıştı o. Kırk yılda bir uyuduğunda da mutlu kalkardı yatağından Portakal gibi bir uyku çekmişim diye düşünürdü. Deliksiz uykuları için bu benzetmeyi kullanırdı, severdi bu benzetmeyi. Bu gece de öyle uyumuştu. İçinde bulunduğu durumun bilincinden kaçmak istemiş, uykunun karanlığında bir beyaz dünya yaratmıştı kendine. Gerçeği, bilincinden uzaklaştırmak için yeni, pırıl pırıl, renkli renkli başka gerçekler uydurup koymuştu bu beyaz dünyaya. Beyaz dünya... Çocukluğunun dünyasıydı bu. Bir düş dünyası. Mutsuzlukları, çocuksu özlemleri, öğretmenin sıfır ya da bir atar korkuları, kapı komşuları Ayten'in, yürek tıpırtılarını karşılıksız bırakması korkuları, ütülü pantolona, düzgün gömlek yakasına, biçimli kıravatlara özlemleri, kentin seçkin yerlerinde, seçkin evlerde oturan, iyi giyimli, kabarık, tel tel saçlı, yaşlarını bile göstermeyen, hoş kızlara imrenmeleri, hayallerini körükleyen bir sürü filmin etkisiyle kurduğu inanılmaz düşleri, düşsel serüvenleri, futbol alanlarında on bir'lik takımlara karşı tek başına, bir uçan adam gibi top oynayışı, gol üstüne gol yağdırışı, tribünlerdeki seyircilerin çılgınca alkışı... Daha daha neler... Kafasında kura kura gerçeği, taş gibi kaskatı yüreğinde,

elinde sımsıkı tuttuğu inancıyla çocuksu mutluluklarda yoğunlaştığı günlerin düşleriyle, özlemleriyle dopdoluydu bu beyaz dünya. Uykunun en pürüzsüz, en lekesizine, altı aylık bir bebeğe yaraşır dünyasına atmıştı kendini. Yitmek, unutulmak, unutmak istemişti o dünya içinde. Gözlerini açar açmaz, beyaz dünyanın içinden hiç değilse birini, canlı bir varlıkmış, bir insanmış gibi göreceğini ummuştu. Gözlerini açar açmaz, kendini saran kalın duvarları, solgun ışığı, üstüne abanan tavanı görüvermiş, yüreğinde, su yüzünden sualtına, aydınlıktan karanlığa, soluk alıp vermeden soluksuzluğa uğramış bir masal insanının acısını duymuştu cızzadanak. Ne ki, beyaz dünyanın içini saran mutluluğunu yitirmek istemezcesine bir ses duymuştu kulağında:

«Günaydın!»

Bakmıştı boşluğa. O beyaz dünyadaki çocuğun özlemleri gerçekleşmiş mutlu yüzünü görüvermişti karşısında. Loşluğun içinde, yumurta biçimi eski fotoğraflar görünümünde, silik, gülüşü çarpık, biraz da acımalı bir yüzdü bu. Saçları, fotoğrafın arka karartısına karışmış, omuzbaşlarına doğru, boynu, gömlek yakası, kıravatı belirsiz bir imge. Kendisiydi bu. Mustafa'ya dostca bakan iki göz, iki kaş, burun, gülümseyen dudaklar...

«Günaydın.» diye yanıtlamıştı fısıltıyla.

Sonra dağılıvermişti loşluğun içinde.

Gözlerini açıp kapadı Mustafa yattığı yerde. Arandı. Bir daha görmek istiyordu o imgeyi. O gülüşü, o dudak kıvrımını, burun kanatlarından dudak kıyılarına doğru inen iki anlamlı çizgiyi bir kez daha görse, bin kez daha o beyaz dünya içine girip çıkmışcasına mutlanacak, uçurtmalar üstünde bulutlara karışacak, yellerin üstünde kanatlanıp hücrenin karanlığından çıkacak, evinde uyanacak, karısı çayını yapacak, onu öpecek, kapıyı çekip işine gidecek, dostlarıyla kahkahalar atacak, caddelerin vızır vızır kalabalığında bulacaktı kendini.

Ama gördüğü, tavandaki çizgilerdi şimdi. Duvara kimbilir kimin çiziktirdiği hem öfke, hem utku simgesi koca yumruk.

Soba deliğine baktı. Saat kaçtı acaba? Başını oynattı. Soba deliğinden süzülecek günışığını görmek istiyordu. Bir süre öylece kaldı. Sessizliği dinledi. Kapatıldığından beri ayrımına varamadığı bir sessizlikti işittiği. Bir iki uzak öksürme öteki hücrelerden geliyor olmalıydı. Sessizliği daha da belirginleştiriyordu

öksürükler. Öksürenler, sesszliği yırtmamak için biraz da içlerine, ciğerlerine doğru öksürüyorlardı. Saat kaçtı acaba? Ne kötü etmişti evinden çıkarken saatini koluna takmamakla. Belki vermezlerdi, üstünden alırlardı. Niçin alsınlar? Saat cana kıyma aygıtı olamaz. Saat pantolon kayışı değildir. Pantolon kayışıyla nasıl cana kıyılır burda? Kayışı tavanda bir yere bağlayacaksın. Ucunu tokasından geçirdikten sonra tabi. Halkayı boynuna geçireceksin, boşluğa bırakacaksın kendini. Ama kayışı takacak bir yer yok burda. Lâf işte! Öyle buyurulmuş, buyuranlar da öyle görmüşler; alıyorlardı kayışı.

Sessizliği dinledi. Tramvayların raylarda vınlayan sesini duyabiliyordu. Arasıra çınçınları da geliyordu kulağa. Bir vapur düdüğünü öttürüyordu. Evet, evet, kent uyanıyordu.

Kent uyanıyordu. Çöpçülerin bir bölüğü, Karaköy'ü, Eminönü'nü, Beyoğlu'nu pisliklerinden arındırmaya çabalıyorlar, bir bölüğü de mahalle aralarına girmeye hazırlanıyordu. Sefertaslı, çıkınlı işçiler, uzak yakın fabrikaların yollarını tutmuşlar, ilk otobüslere, ilk tramvaylara doğru öksürüklü aksırıklı yürüyorlar, Kadıköy, İstanbul yakası arasında işleyen vapurlar yolcularını alıp vermek için yerlerinde kıpırdıyorlardı. Kuytu köşelerin ipsizleri, İstanbul'un kimsesiz çocukları, Marmara'ya açılan balıkçı motorlarının, mavna çeken çatanaların homurtusuyla gözlerini açmışlardı çoktan. Bitlenir gibi kaşınıyorlardı. Şimdi. Biraz sonra lokantaların, aşçı dükkânlarının çöplüklerinde sabaha dek eşinen köpeklerin, kedilerin, köhne Bizansın yüzyıllık yapılarının bilinmez köşelerinden gecenin karanlığına başını uzatmış irikıyım farelerin ağızlarından arta kalan yiyeceklerini arayacaklardı günışığında. Gözlerini kırpsalar, önlerine çay koyan, dürtükleyen garsonlara öfkeli, evsiz takımı, cebindeki son paraya güvenerek, sabahcı kahvesinden işkembe çorbacısına atıyordu kendini.

Az sonra Boğaziçini Marmara'ya bağlayan, Sarayburnu'yla Kadıköy arasındaki durgun deniz uyanacak, doğan gün, maviliği kirleten sisi dağıtacak, mavi sular çırpıntılı köpüklerle canlanacak, tıklım tıklım insan dolu beyaz vapurları, gülen çehresiyle üstünde taşıyacaktı. İnce minareleri, kurşun kubbeleriyle, yüzyıllık ulu ağaçların hışırtısı arasında, geceyle sessizce konuşan camiler, vapur dumanlarıyla isli, yosunları kararmış kiremitleriyle

kalın duvarlı taş yapılar, sanki yağmur bulutlarıyla yüklüymüşcesine kiri gökyüzünün altında renklerini ele verecekti. İstanbul uyanacaktı. Kahvelerde, işyerlerinde, evlerde, sokaklarda bir canlanmadır gidecek, ölüm döşeğinde birine serum verilirmiş gibi geceden basılıp sabaha karşı kente yayılan gazeteler, bilenin bilmeyenin elinde dolaşacaktı.

«Kore Gazileri Yurda Dönüyor.»
«Değiştirme Birliği Yola Çıktı»
«Eisenhower Amerikanın Başkanı Ben Olacağım Dedi.»
«Soğuk Savaş Sıcak Savaşa Dönebilir mi?»
«NATO Güçleniyor.»
«Dışişleri Bakanları Paris'te Toplanıyorlar.»
«Menderes'i İzmir'de Büyük Bir Kalabalık Karşıladı.»
«Menderes Amerika'ya Gidecek»

«Vatan Haini Nâzım Hikmet Rusya'da Türkiye Aleyhine Konuştu.»

«Meydana Çıkarılan Gizli Komünist Örgütüyle İlgili Soruşturma Büyük Bir Titizlikle Sürdürülüyor.»

«Adapazarı Canavarı Ağladı.»
«İdamlık Canavar Pişman Değilim Dedi.»
«Dünyanın En Büyük Ordusu: Türk Ordusu.»
«Hür Dünyanın Güvenilir Üyesi: Türkiye»
«Amerikalı General Dedi ki: Türk Gibi Savaş!»

«Gizli Komünist Radyosunun Gerçeğe Aykırı Yayını: Türk Hükûmeti Halkını Savaşa Kışkırtıyor, ama Türk Halkı Barışçıdır.»

Mustafa düşünüyordu. Her günkü gibiydi dünya. İstanbul, Van, Kars, Edirne, Adana, Mersin, Sinop, Kastamonu, İzmir, Muğla, Antalya her günkü gibi uyanıyor, Stalin, yine uluslararası barışın kurulması için bir yumruk daha atmaya İkinci Dünya Savaşından sonra Avrupa'nın doğusunu kaplayan sosyalist cumhuriyetler devrimlerini pekiştirmeye, sömürülen Afrika, Asya, Güney Amerika ülkelerinin aydınları, işçileri kaplumbağa adımıyla düşünmeye, sömüren Avrupa'nın, sömüren Amerika'nın kıravatlı, düzgün giyimli, düzgün tıraşlı, güleryüzlü diplomatlarıyla Nato'nun şıkırtılı kumandanları başkentler arasında dolaşmaya, bir uçaktan inip bir uçağa binmeye, yuvarlak masalar çevresinde toplanmaya, Birleşmiş Milletler'de, Nato, Cento toplan-

tılarında boy göstermeye, Afrika'nın bilmem ne ülkesinde, saz kamışların altında ağlayan çıplak bir karaderili çocuk açlıktan ölmeye, karaderili babasıysa bir tarla faresini avlamaya hazırlanıyordu.

İstanbul'un göbeğinde Sirkeci denilen bir yerde bir Sansaryan Hanı vardı. Emniyet Müdürlüğüydü orası. Tavan arasında yan yana dizili hücrelerden birinde kendisi kalıyordu işte. Ötekilerde de belki birkaçını tanıdığı, çoğunu tanımadığı ülkü arkadaşları. Uzaktan uzağa öksürükleri geliyordu. Öksürüklerini bile sonuna dek bırakamıyorlardı. Sonuna dek bırakılamayan öksürüklerin gizli bir anlam taşımdığını kavrayacak kadar akıllı olmalıydı polisler. Gidip susturmuyorlardı... Onlar da uyanıyordu işte. Tekdüze bir gün yeniden başlıyordu hücrelerde. İstanbul'dan, Van'dan, Kars'tan, Edirne'den, Adana'dan, Mersin'den, Sinop'tan, Kastamonu'dan, İzmir'den, Manisa'dan, Muğla'dan, Antalya'dan, ülkenin dört bir yanından toplanmış, pırıl pırıl, genç kafalar, içine atıldıkları dar, karanlık, küçük dünyalarında yeniden düşünmeye hazırlanıyorlardı. Of, of, of! Nereden nereye?...

Ak bulutlar tersine giderdi orda. Ilık gecelerin yıldızlı, koyu mavi boşluğunda ayın parlak yüzü, gaz lâmbasından daha aydınlık vururdu hayat'a. Anası, babası bu ilçeye geldiklerinde ilk o eve mi yerleşmişlerdi, yoksa daha sonra yerleştikleri evde de böyle bir hayat var mıydı? Mustafa'nın doğduğu ev hangisiydi? Anısı daha ötelere uzanamıyordu. Bu evde doğmuş sayıyordu kendisini. Evin en geç uyuyan insanıydı anası. Geceleri anasının dizi dibinden ayrılmayan Mustafa da geç uyurdu. Anasından sonra en çok yorulan oydu üstelik. Evlerinin bodrum katında sobe oynayan, saklanan, ilçenin tozlu yollarında taş atarak koşan, yolunu şaşırıp evlerinin kapısını açtığında açlığını anımsayan, anasının eline tutuşturduğu peynir ekmeği, yağ sürülmüş dilimi, dürüm edilmiş yufkayı birkaç lokmada yiyip yutacakmışçasına ısırarak yeniden sokaklara dalan, adını bilmediği, yüzlerini anımsamadığı çocuklarla boğuşan, koşuşan, dövüşen, ağlayan, gülen, kısacası en çok yorulan oydu da, yine anasıyla birlikte en geç o uyurdu evde.

Aşağı ahırda babasının kısrağı kişnerdi arasıra. Anası bir köşede namaz kılar, dualar ederdi. Yer değiştirir, diz çöker, yeniden dualar eder, duası arasında sokaktan geçenlerin ayak ses-

lerine kulak verir, kapının açılmasını bekler, gözlerini, derin, koyu maviliğin boşluğunda dolanan, büyük ak bulutlara, bulutların gerisinde tersine gider gibi görünen parlak aya çevirir, Tanrıyla konuşurdu sanki.

Mustafa da konuşurdu Tanrıyla. Ayla, yıldızlarla, bulutlarla, ahırdaki kısrağın uysal kişnemesiyle, gözkapaklarına inen uykunun ağırlığıyla, babasıyla, babasının canciğer dostu, «doktor amca» diye *elini öptüğü, ilçe'nin sağlık memuruyla.*

Anasının ne düşündüğünü bilirdi. Babaları, Aşçı Kerim'in dükkânında Doktor Amcasıyla süt rengi kadehleri deviriyordu şimdi. Ah bir gelse, kör kütük olmadan kapıyı bir açsa, diye yüreği atıyordu anacığının.

İki kanatlı tahta kapı gıcırtıyla açılıp babaları içeri girince gülerdi anacığının yüzü. Kendi kendine güler, babasıyla yüz yüze gelince surat ederdi. Babası önce vurgulardı kapıyı, sonra atına bakmak için ahıra girerdi. Kibrit alevinde seyrederdi kısrağını. Kısrağın kişnemesine, toprağa tak tak vuran nal sesleri de karışırdı. Anası, gurbet ellerde, küçük bir memurluğa yerleşebilmiş kocacığının başına bir iş gelmesinden tedirgin olur, yüreği titrerdi. Dört çocuğunu yedirmek, içirmek, besleyip büyütmekten başka bir derdi yoktu. Sonra...

Sonra uyurlardı. Mustafa gözünü açar açmaz, ilçe'nin basık evleri arasında, tozlu sokaklarda, saman çöplü kara çamurlarla sıvanmış duvar diplerinde mi bulurdu kendini hemen? Ancak bunları anımsadığına göre... Sümüklü çocuklar, yalınayak çocuklar, ağız dolusu söven, birbirlerinin anasına, babasına, ablasına söven çocuklar...

Güneş yükselir, mavi göğün ortasında sallanır, bozkırı, bozkırda yeşil adına ne kalmışsa tümünü yakar, kavurur, Mustafa da, arkadaşları da umursamazlardı. Kimi evlerde, kadınlar bağırır çağırırlar, bir araya gelen konu komşular, avlularda hamur yuğururlar, ateş yakarlar. Sacayağında kara saçı kızdırırlar, yufka açarlar, üstüne sıcak sıcak kaldırıp korlar. Ateş köze döndüğünde, külüne patlıcanlar, domatesler, biberler, baş soğanlar gömerler. Külden alınınca yumuşamışlardır artık. Kabukları soyulur, kıyma gibi doğranır, karıştırılır, tuzlanır, taze yufkalara dürüm edilir.

«Mustafa nerelerde ki? Hangi cehennemde gine? Hadi, bak da kapıdan, şunu ver, kızım. Yesin kardeşin de...»

Mustafa, kaparcasına alır ablasının elinden dürümü. Sonra...

Sonra yine koşuşturma, yine oyun... Hele o bayram oyunları. Çıtı pıtı patlatmalar, el öpmeler, bayram harçlığı almalar... Üç tekerlekli bisikletine binen, kimseyi bindirmeyen çocuğa kıskanç kıskanç bakmalar, sövmeler, saymalar. Kaymakamın çocuğu mudur? Yoksa çarşı içindeki ne ararsan bulunur türden o büyük mağazanın sahibinin çocuğu mu? Kırmalı bisikletini. Ya da ne yapmalı, ne etmeli, kendine de bir bisiklet aldırmalı.

Ağlıyor Mustafa. Burnundan akan sümükleri gözyaşlarına karışıyor:

«Baba, babaaaa! Üç tekerli bisiklet...»

Babası kaçıyor Mustafa'dan. Girecek delik arıyor. Utanmış mıdır çarşı içinde?

«Git oğlum, eve git, hadi! Akşama getiririm ben...»

Oraya giriyor, buraya giriyor, yitip gidiyor Mustafa'nın gözünden. Ağlar, ağlar, umudunu keser, gider eve. Nerde bende o para? Sonra...

Sonra unutuyor Mustafa. Bisikletleri, oyuncakları. Toprak sıvalı evler, tozlu yollar, sümüklü çocuklar, kaçıp kovalamalar... Nesine yetmez Mustafa'nın?

Günler geçiyor devrile devrile. Günün bir gününde anası, babasını karşısına alıyor. Babası çıkarıyor cebinden, sayıyor, koyuyor anasının avcuna, ya da önüne:

«Bir lira... İki lira... Üç, dört, beş...»

Kırk iki'de bitiyor sayması. Anası zengin olmuşların sevinciyle avuçlayıp alıyor paraları, gözden yitiyor. Benim babam zengin mi, diye düşünüyor küçük Mustafa, enayi Mustafa. Zengin olmasa bile, bu kadar paramız var ya... Sonra... Sonra'sı hiç işte...

Sünnet dediğin çift olurmuş müslümanlıkta. Ağabeyini daha önce sünnet ettirmiş babası. Dayısının oğluyla yanyana. Mustafa'nın yanına da bir yoksul çocuğunu kattı babası. İkisi bir odada yatıyordu. O çocuk ayrı süslü, Mustafa ayrı süslü. Doktor amcası başındaydı. Yatağa yatırmadan önce mi yaptılardı? Sünnet entarisini sıyırdılardı:

«Kuşa bak, kuşa!»

Hayat'ta, havada kuş arıyordu Mustafa. Ağlamasıyla iri bir lokumun ağzına girmesi bir oldu. Bir de azıcık sızlama bacakları arasında. Yoksa büyük bir sızlama mı? Neden ağladı öyleyse? Mustafa inatçı, Mustafa hep ağlar. Sünnet yoldaşı ağladı mı? Sünnetten önce, süslü, iki atlı yaylıyla gezdireceklerdi onları mahalle arkadaşlarıyla. Aptal Mustafa, inatçı Mustafa, enayi Mustafa binmedi Mustafa, binmedi. Yağma mı var? Döndürüp dolaştırıp, yayşu çocukları yalvar yakar oldular. Ama Nuh dedi, peygamber demedi Mustafa, binmedi. Yağma mı var? Döndürüp dolaştırıp, yaylının içinde def zurna dinlettirip getireceksiniz bizi, «kuşa bak, kuşa!» deyip pıh edeceksiniz. Yağma mı var? Enayi Mustafa, katır inatlı Mustafa... Sonra...

Sonrası hiç. Parlak güneşler, tozlu yollar, güdük ağaçlar, tozlu yaprakları, serçe kuşları, serçe kuşlarına atılan sapan taşları, uçsuz bucaksız mavilik...

Anadolu'nun batı bölgesinden içerilere doğru yeşilin bitmeye yüztuttuğu topraklarla kıraç Içanadolu bozkırlarının birleştiği yerlerdeydi o mavilik, o tozlu yollar, o evler, o ay... O ay ki, hep tersine tersine gider gibiydi durmadan devinen koca koca bulutlar arasında..

Şimdi burdayım, diye bakındı Mustafa kalın, soğuk, kara duvarlara. Birdenbire değişen yaşamına alışmamışlığın verdiği gerilimle altüst olmuştu gövdesinin işleyen düzeni. Dün, hayır dünden önceki gün, sabah sabah evinden alınalı beri ağzına bir lokma koymamıştı. Midesinin, bağırsaklarının boşluğunu dinleyerek anımsadı birden. Tık tık vuracaktı kapıya.

«Tık! Tık!»

Ses yok.

«Tık, tık.»

Yine ses yok. Hayır, vardı bir ses. Bir ayak sesi yaklaşıyordu bu yana. Ayak sesi birkaç adım sonra durdu dışarda. Sonra bir öksürük sesi. Hücrelerden gelmiyordu bu. Öksürük konuşuyordu sanki.

«Kapıya vuran kim?»

«Tık, tık, tık.»

Ayak sesi yürüdü. Bir daha öksürdü:

«Kim?» diyordu öksürük.

«Tık.»

Sürgü çekildi, kapı açıldı. Kolunda kırmızı üstüne beyaz yazılı bant bulunan polis görevlisi jandarma kötü kötü bakıyordu ona. İstanbul gibi koca bir kentte askerlik etmesine, üstelik jandarma yazılmasına karşın gözünden, kaşından, alnından, burnunun ucundaki güneş kırmızısından belliydi nerelerden geldiği. Öküz gütmekten, eşek kovalamaktan, saman çöpüyle tutturulmuş çamur sıvalı kerpiç evlerin içinden, yağ kendiliyle aydınlanan karanlıklardan, hırlayan çoban köpeklerinin beklediği köylerden.

«Ne?»

«Helâya.»

«Yürü.»

Önüne katmıştı Mustafa'yı. Bir gün önce önünde durduğu masa başında başka bir nöbetçi polis gördü Mustafa. Onun karşısında, karanlık, çıkmaz koridordaydı yüznumara.

Gelişigüzel bir davranışla elini kaldırmış, o yanı gösteriyordu polis. Ardındaki görevli jandarma da bir kolunu o yana kaldırmıştı. Konuşmaya yeminliydiler sanki.

Yürüdü Mustafa. Dipte ufak, kara bir lavabo. Üstünde kıyıları kırık, çatlak, çizgi çizgi bir ayna asılı. Solda taş basamakla çıkılan bir kapı. Sağda başka bir kapı. Sağdaki kapıyı iteledi jandarma. Helâ burasıydı. Girdi Mustafa, itti kapıyı. Çengeli, sürgüsü yok. Arandı. Hemen anladı. Kapı aralık kalacaktı böyle Ya içeri giren sürgüler de bir daha açmazsa kapıyı? Hıyarlar! Hücreden beter yer burası.

Kuburun üstüne çömelmeden önce arkadaki geçme demir kafesten görünen çatıya baktı. Çerçeve çerçeve, kalın buzlucamlarla kaplanmıştı çatı üstü. Aşağı katlar ışık alsın diye anlaşılan. Ne zaman kurulmuş bu yapı? Camlar kırılmamış mı hiç? Pis, kara kara. Kuş boklarıyla örtülü isli... Yağmur yıkar, ama yıkamamış.

Kuburun üstüne çömeldi. Bir ara sesler geldi çatıdan. Çıtırtı pıtırtı, güvercinlerin kanat çırpması. Doğruldu Mustafa. Dayadı demir kafese başını. İyice görmek istedi, anlamak istedi. Bu çıtırtı, bu pıtırtı neden, nerden?

Çatıyla duvar arasındaki geniş su yoluna kâğıtlar, çerçöp atılmış. Su yolunda bir güvercin. Kanat çırpar, havalanamaz. Kâ-

ğıtlar, çerçöp hışır hışır hışırdar, güvercin ürker, kanatları rüzgâr almaz, pençeleriyle tutunacak yer bulamaz.

Uzandı Mustafa. Nerde olduğunu unuttu elini uzatırken, yüzü gülüyordu. Uç güvercin, uç! Özgür ol! Kanat çırp! Tadını al yaşamın! Süzül maviliklerde, yumurtla, yavrularını besle, azık taşı!

Ne ki, kolu yetişmiyor Mustafa'nın. Hem yetişmiyor, hem de güvercin, uzanan elden ürktükçe ürküyor. Daha da çırpıyor kanatlarını, debeleniyor buruşuk kâğıtlar, çöpler arasında. Sesi büyüyor, büyüyor...

Kapıya tak tak vurdu jandarma. Tez davrandı Mustafa. Pantolonunu çekmiş, ama ilikleyememiş daha. Güvercini kurtarmayı toparlanmaktan önde görmüş. İtiverdi kapıyı jandarma. Onunla göz göze geldi Mustafa:

«Güvercin.» diye gösterdi aydınlık pencereyi, kara demirli pencereyi.

Anlamadan baktı jandarma.

«Uçamıyor.» dedi Mustafa.

«Eee?» der gibi bakıyor jandarma.

«Kurtaracaktım.»

O ara kapının önüne gelmişti Mustafa. Omzundan tutup çekiverdi jandarma onu. Susuyor, bir şey söylemiyordu, ama Mustafa çok şey söylediğini seziyordu jandarmanın.» Sana ne? Hıyar! Kendine bak! Güvercinmiş. Deli mi ne? Güvercinle uğraşıyor serseri hâline bakmadan.»

Gözü, dipteki lavabodaydı Mustafa'nın. Eli pislenmedi, ama yıkayacak. İki adım attı, sokuldu. Ardında bir yük gibi duruyordu jandarma. Şırıl şırıl akan suya tuttu ellerini. Gözlerini çizik çizik aynadan ayırmadan yüzünü inceledi. Sakalları uzamış iyiden iyiye. Hart hart eline geliyordu zaten. Çırpıştırdığı sular, iri yağmur damlacıkları gibi tane tane duruyor yağlı yüzünde.

«İçilir mi bu su?»

«İçilir »

Elini çanak yaptı suyun altında, içti, içti.

Musluğu kapadı, döndü. Göz göze geldi jandarmayla. Onun anlamsız, buyruk kulu, belki de düşman bakışlı yüzünde bir dostluk arıyordu Mustafa. Ben, diye geçiriyordu içinden, sen diye ekliyordu ben sözcüğüne. Biz, diyordu sonra, siz diyordu sonra. Biz,

siz, ben, sen... Ses yok. Bakışları da, yüzü de duvardı jandarmanın.

İçinde pis bir kırıklık, ilerledi. Artık ne demir çerçeveli camların gerisindeki aydınlığa bakmak, ne nöbetteki polisi gözucuyla yoklamak, ne de uçamayan güvercini düşünmek... Kapısı yarı açık hücresine doğru yol aldı. Aralığında durdu:

«Yiyecek bir şey aldırabilir miyim?»

«Öğlen aldırırsın.»

Girdi içeri. Kapının sürgülenişi kısa sürdü, ama sesi büyük büyük geldi kulaklarına.

İlk kez girdiği bir evde, tanımadığı birinin karşısındaymış gibi oturdu somyanın bir köşesine, usulca. Bir boşluk. Çevresini saran karanlıktan da, kalın duvarlardan da büyük, karanlığı delen, kalın duvarları aşıp geçen derin bir boşluğa düşmüştü şimdi. Bomboştu. Kafası boş, yüreği boştu. Damarlarında kan da dolaşmıyordu belki. Güvercini uçuramadım, diye bilincine varamadan düşündü ya da söylendi dilini oynatarak. Karnım da aç mı, diye boş boş sorarak sürdürdü boş düşüncesini.

Kaç dakika, kaç saat oturdu böyle kıpırtısız, bilmiyordu. Gece uykusunun üstüne daha kaç saat uyuduğunu, düş görüp görmediğini, buraya niçin geldiğini, kimin getirdiğini, neden kapattıklârını da bilmiyordu.

Boşalmıştı içi.

—sürecek—

ÜÇ AYIN NOTLARI

DERGİCİLİK TİRYAKİLİKTİR

Kitaplar varken dergiler neye yarar? Dergiciye sorulacak en saçma soru budur. Okuyan açısından da yayımlayan açısından da dergicilik düpedüz tiryakiliktir. Dergi çıkarmaya harcadığımız takti ve emeği kitaplar çıkarmaya harsacak nice ürün çıkar ortaya. Dergicilik pürüzlü iştir: yazışması vardır, dağıtımı vardır, postalaması vardır. Yazıları dergiye girmeyen ya da kendilerinden yazı istenmeyen dostların kırgınlıkları da cabası. Herkes kendini usta yazıcı siz de kendinizi usta değerlendirici sayarken bu sürtüşme sesli sessiz sürer durur. İki dregide üç şiiri yayımlanan bir genç şair bile size şair falanca olarak hesap soruverir. Hepsi bir yana fiyatlar artar durur. Bazı dergiler, örneğin bizim dergimiz bir dar çevre dergisidir ister istemez, siyasal bir yükümlülükle çıkmadığı için satılması gönüllere kalmıştır. Astarı yüzünden pahalıya gelen bir dergi çıkabilir mi? Çıkıyor işte. Ben tam kapayacakken dostlar aman dediler yapma. Sizden saklayacak değilim ya —çıkardığım derginin niteliğini bilmesem belki saklardım— ben artık fiyatlara erişemez oldum. Ne var ki sağdan soldan mektuplar geliyor, beni yüreklendiren mektuplar. Aman dergiyi sürdür diye yazıyor yüzünü bile görmediğim birçok dost. Sürdüreceğim sürdürmesine ama bakalım ne kadar. Dergicilik tiryakiliktir. «Ben ki tiryaki mizacem zehr kâr etmez bana» diyordu Fuzuli. Biz de tiryaki mizacız ama fiyatlar içimze işliyor. Bu derginin desteği sizlersiniz, bir de benim. Ne dersiniz kapayıp çıkalım mı?

ÖMER FARUK TOPRAK'I YİTİRDİK

Kafasını ve yüreğini şiire ve toplumcu dünya görüşüne adamış bir arkadaşımız, bir dostumuz, bir ağabeyimiz, bir ustamız ayrıldı aramızdan. İnsanların küçülmeden yaşamakta güçlük çektiği bir ortamda sıradan da olsa onurlu bir yaşam tutturabilmiş olanlara ne mutlu! Yaşamla ölümün kesin olarak birbirinden ayrıldığı bu noktadan sonra Ömer Faruk Toprak'ın şiiri artık tümüyle gerçekleşmiş bir bütünlük olarak zamana yerleşecek, ge-

lecek kuşaklara bir dönemin çok çetin bir dönemin namuslu kavgasını anlatacak. Onun şiiri, biliyorsunuz, her şeyi duygu ve düşünce düzeyinde ince ince tartışan bir toplumcunun şiiridir, iyice yumuşak başlı, hemen baştan sona duygulu, hep iyi dilekler ortaya koyan bir şiirdir. Şiirden de beklediğimiz bu olumlu kuşkuculuk, bu yapıcı tartışmacılık değil mi? Doğanın ve insanın yaratıcı gücüne ve dönüştürücü etkinliğine inanmış bir şair için her şey bir irdeleme konusudur. Bir çeşit insan araştırmasıyla yükümlü kılınmıştır o. Ömer Faruk Toprak da *Hürriyet*'ten başlayarak, ta 1945'den başlayarak bunu yapmıştır.

Ömer Faruk Toprak'ın otuz beş yıllık şiir serüveni burada bitmiyor, burada yeniden başlıyor. Yapıtın gerçek yaratılmışlığı yaratıcısının gidişiyle başlar, gerçek etkinliği de. İnanıyorum, yükümlülüğünü daha da güçlülükle sürdürecek şiirleri. Bizler bu arada onun şiirlerini yeniden okuyacağız, onun şiirlerinden yeni şeyler öğreneceğiz. Gene birlikteyiz onunla. Gerçek birliktelikler her zaman ayrılık rengindedir.

HÜZNÜN İSYAN OLUR

Ben Ahmet Telli'nin şiirlerini severim. Biraz acemice yazılmış dizelerin arkasından cıvıl cıvıl bir sevinç, buram buram inanç fışkırır, her söyleyişte dürüst ve çalışkan bir kafanın dirençliliği yansır. *Yangın Yılları*'nı da sevmiştim, ama elim değip iki satır yazamadım. Derken *Hüznün İsyan Olur* çıktı geldi. Dilin rengini, ışığını, müziğini iyi kavramış, yazarken sözü plastik bir madde gibi biçimleyip önümüze koyuyor. Bu arada, bir de kolaya kaçıyor Yazmayı bir oburluk durumuna getirdi de ondan mı? Bir şeyi bir şeyle özdeşleştirerek şiiri yakalamak kolaya kaçmak değil de ne. Akşamlar sabahın tufanıdır, yalnızlık sonsuzluğun hüznüdür gibi bin tane dize yazsam şiiri kurtarmış olur muyum. Bereket bu kolaylığa her zaman yüz vermiyor Ahmet Telli, genellikle içinde ince ince erittiği bir düşünceyi söze dökerek kuruyor sanatını. Hep başarılı olması dileğiyle.

ANLAŞILDI VEHBİ'LERİN KERRAKESİ

Öyküyü bilirsiniz. Vehbi diye bir kadı varmış, vurucu mu vurucu. Mahalleli adamın elinden nasıl kurtulacağını düşünür

dururmuş. Kadın demez kız demezmiş Vehbi akraba arkadaş da tanımazmış. Zamparalığın bu kadarı hastalık (kadılar hasta olurlar mı?). Yılmışlar artık Vehbi'den, şunu bir güzel bastıralım demişler. Bastıracaklar ama Vehbi anasının gözü. Hem kadıyı bastırmak kolay iş mi! Neyse, peşine düşmüşler Vehbi'nin, alamadın veremedin derken bir evde kıstırmışlar. Vehbi tongaya düşmüyor, clump aşağıya, pencereden. Geliyorlar bakıyorlar ki Vehbi orada yok, ama yerde bir kerrake var, evet, yerdeki kerrake Vehbi'nin kerrakesi. Anlaşıldı, diyorlar, kendisi gitmiş de olsa kerrakesi burada.

Şimdi biz bu öyküyü niçin anlattık? Hiç. Anlattık ve sonra içimize bir tedirginlik çöktü, acaba dedik bu öyküden alınan olur mu? Öyle ya, Vehbi hukukçuydu, hukukçular zampara olmaz diye bir baro bildirisi yiyor muyuz ensemize. Aman, Tanrı korusun. Canım, efendim, kadı başka hukukçu başka. Kadılarla ilgili öyküleri bol bol anlatabilmeliyiz. Avukat Vehbi demedikten sonra! Avukat Vehbi diyemeyiz, çünkü bütün avukatlar melektir. Biz bu konuyu burada kapayarak, gene sizin hoşgörünüze güvenip, bir kadı öyküsü daha anlatalım mı, oldu olacak?

Adamın bağına aynı anda, biri kuzeyden biri güneyden, bir öküzle bir kadı girmiş. Adam uşağına bağırırmış, sersem salak, öküzü bırak önce kadıyı çıkar!

Şimdi bu öykülerde ben kimseyi küçük düşürücü bir yan bulmuyorum. Çünkü az önce de söylediğimiz gibi, kadılar tarihte kalmıştır ve kadılarla ilgili olarak ileri geri her şey söylenebilir. Burada hukukla, çağdaş hukukla ilgili bir dokundurma yok. Yoksa, bütün insanlar, çok azı dışında, meslek sahibi olduklarından, bütün meslek sahipleri de namusperver insanlar olduklarından, biz herhangi bir meslek sahibine kaşının üstünde gözün var diyemeyiz. Bunca namussuzluğun herkes meslek sahibi olduğu halde nereden geldiği sorusunu da fazla karıştırmayın.

BATILILAŞTIK BATILILAŞMADIK DERKEN

Türkiye toplumu batılılaşmaya çalışan bir doğu toplumudur. Türkiye toplumu gerçekte batılılaşmak istemez, çünkü ruhuyla doğuludur. Yer yer gizemcidir çilecidir, kesinlikle yöntemsizdir, çok zaman bireycidir, her zaman içedönüktür. Batılılaşması bu dinginlik verici nitelikleri yitirmesi demektir. Türkiye toplumu

batılılaşmak istemez ama Batı'dan gelen etkilere ister istemez açıktır. Türkiye Batı'nın burnunun dibindedir çünkü. Batı Türkiye'nin bu uzamsal yakınlığını her zaman çıkarına kullanmak istemiştir. Türkiye Batı için büyük bir yiyim yeri değildir gerçekte, Batı'ya vereceği çok şeyi yoktur, zaten kendisi de enazla yetinir. Gene de Batı Türkiye'ye hep yalanır, çünkü ne koparsa iyidir, koparır da. Türkiyeli, buna karşılık, belki de haklı olarak. Batı karşısında aşırı kuşkuludur, bir Kötü Ruh sayar onu, ona kıymık kadar güvenmez, ondan iyilikler geleceğine hiç inanmaz. Mozart'ın, Çaykovski'nin tadına varamayınca, Baudelaire'in, Verlaine'in, Aragon'un, Mayakovski'nin düşünselliğine giremeyince, Manet'deki, Picasso'daki devrimi kavrayamayınca, Descartes'ın, Kant'ın, Marx'ın önemini anlayamayınca Batı nedir ki? Vaktinde kalkan uçaklardır, sömürgeciliğin düşmüş kılıcıdır, geçmiş yüzyıllardan kalma görkemli yapılardır, Brigitte Bardot'un umursamazlığı, Herbert Marcuse'nin akrobatlığı, İngiltere sarayının sululukları, Avrupa komünizminin özgürlükçülüğüdür.

Gerçekten, Türkiyeli Batı'yı eleştirirken yerden göğe haklıdır. Toplumsallık bilinci deyimiyle özetlediğimiz gücüllüğü insanların kafasında azçok ortak bir biçimde oluşturmayı ve onu yaratıcı bir siyasal edimliliğe dönüştürmeyi başaran Batı henüz bencilliğin ve başkaları karşısında ilgisizliğin çemberini kıramamıştır. Marx'ı, Lenin'i yetiştiren Batı bu Batı mıdır? Rousseau'yu yaratan Batı bu Batı mıdır? Bu artık düşünmek istemeyen, her şeyi olduğu gibi yaşamaya, istediği gibi kurallaştırmaya yatkın Batı o bildiğimiz Batı'nın ta kendisi mi? Eski dehalara dudak büken kafalar gerçekte daha anlaşılmamış dehalar mıdır şimdi, yoksa bir çöküş çağının etkisiz yaratıcıları mıdır? Bu sorular karşısında Batı elbette başını biraz yere eğmek zorunda. O büyük felsefe geleneğinden sonra Marcuse'yi yese yese başkaldırma duygusunu devrim bilinci sanan avrupa burjuva gençleri yer.

Bir doğulu kendini bir batılıdan üstün görür her zaman. Ne derseniz deyin, bunun altında azçok aşağılık duygusu yatar. Sen gönlünü toplumculuğa ver de, Marx'ı açınca hiç bir şey anlama, bu elbette koyar adama. Hor gördüğümüz şey kolay anladığımız şey olduğu zaman iş kolaydır. Yargılamalar birbirini kovalar: batılı şudur, batılı budur, biz onların yanında daha güçlüyüz, hem

daha çok erkeğiz hem daha çok kafalıyız vb. Oysa daha erkek olmak da daha kafalı olmak da ayrı ayrı anlamlarda iyi beslenme sorunudur. Bize sorarlarsa, batılının kafası sınırlıdır, hatta ahmaktır batılı, bir çırpıda gerçekleştirebileceği bir şeyi uzun süreçler boyunca gerçekleştirir; sonra, alıştığı şeyin dışına çıkamaz, pencere onarmaya alışmışsa kapı onarmayı beceremez; öte yandan, hep uzun yolları dener, kısa yollardan gitmek varken uzun yollarda, dolambaçlı yollarda dolaşır durur. Bu eleştiri doğrudur elbette, ne var ki batılının kafasızlığını göstermez, tersine kafalılığını gösterir. Batılı kafasının içini çöp tenekesine döndürmeme bilincini almıştır, ayıklayarak ve ayrıştırarak çalışır, çabuk sonuçlardan çok sallantısız sonuçları amaçlar, çabasını bir yönde sınırlar, bilir ki dağınıklık verimsizliğin kaynağıdır, yoğunlaştırılmış çaba en yararlı çabadır; yöntemli olmak zorunluluğu onu olasılıkları denemeye zorlar, kısa ve denenmemiş yollardan gelecek iyiliklerin birer rastlantıdan başka bir şey olmadığını bilir. Yaşamı ancak iki metre önümüzü görecek biçimde düzenlemeye alıştığımız zaman iyilikler de kötülükler de rastlantıya kalmıştır.

Neden bir batılı düşünür bir doğruya ulaşmak için gecesini gündüzüne katar da doğulu bir düşünür yüreğinin derinliklerinde birden en büyük doğruları buluverir. İkisinin düşünce biçimi ayrıdır çünkü Birinde tartışmayla elde edilen şey öbüründe vergi'dir. Birinde kolaylık olan şey öbüründe güçlük, birinde güçlük olan şey öbüründe kolaylıktır. Doğulunun genel kaygısı, kendisi açıkça söylemese de, bir yere yamanmak kaygısıdır, birinin düşünce dünyasına midye gibi balta ayaklarla tutundu mu erince kavuşur doğulu. Hep şu kaygıyı yaşar: kafayı nasıl etsek de bir yere yamandırsak, yamandırsak da birileri bizim yerimize bir güzel düşünse. Böyle olduğu için doğuluda sorunlar büyük, sonuçlar küçüktür. Bir doğulu romancı romanında allah yarattı demeden tüm sorunlara el atıp tümünü altından girip üstünden çıkarak çözebilir, ortaya çıkan ürün de tartışmasız güzeldir; oysa batılı bir romancı sakınıktır hep, insanı yorumlarken de, eleştirirken de, yüceltirken de temkinlidir. Batılı bir müzikçi konuştuğu zaman sizi sanatının en ince sorunlarına rahat rahat götürür, doğulu bir müzikçi konuştuğu zaman sesi kutsal ve sözü karmaşıktır. Doğulu bir düşünür özgün bir düşünce ortaya koy-

masa da düşüncesinin acımasız savunucusudur, görüşlerini paylaşmadığınız zaman sizi musluğun deliğine sokup çıkarır. Doğulu Batı'yı sevdiği zaman, Batı'da bulduğu doğulu şeyleri sevmektedir gerçekte. Doğulu için laçkalıkların en kutsalı Batı'da gördüğü laçkalıklardır: sokakta dolaşan zavallı orospulara yeni bir doğruya ulaşmış gibi hayran hayran bakar da, o sokakları sokak yapan koşulları merak etmez. Marcuse'yi neden sever doğulu? Marcuse temiz bir doğuludur da ondan, olmazlıkları olur eden bir doğuludur. Aynı bizim felsefe profesörlerimize benzer, karıştırır da karıştırır. Herifçioğlu toplumculuğun ve özgürlükçülüğün sakıncalarını görmüş —ne göz!—, her ikisini —kötü yanlarını atıp iyi yanlarını alarak— bir yüce ülküde birleştirmiştir. Ateşle barutu evcilleştirip yakmayan alevler yaratmaktır bu. Demek ki tarih yanılmıştır: babasının kafalı oğlu dünyaya gelmekte bu kadar geç kalmasa belki de sakıncalı toplumculuğun ve sakıncalı özgürlükçülüğün yerine çoktan o büyük düzen gelmiş olacaktı. Batı'nın en büyük tipleri saydığımız insanlar bizim en büyük sevgilimizdir. Aylak, inançsız, saygısız, havai olmasaydı kendini o kadar çok sevdirebilir miydi Loti amca?

Tarihten bu yana dış dünya, özellikle de Batı bizi bunca zorlamasa biz uysallığın yerine pek güzel yerleştirdiğimiz bu kestirmeden giden kurnazlığımızla bal gibi yetinecektik. Oysa dış dünya bırakmadı ve bırakmıyor. Ailede birey, toplumda aile neyse, evrende de toplum odur. Tarih kendini yaratırken olmazlıkları giderir bir güzel. Tevfik Fikret'in o sapına kadar erkek toplumculuğu yetmeyince Batı'dan ortaklaşmacı toplumcu savlar geldi. Garibin çanına ot tıkamaya dayanan İttihat ve Terakki siyasetinin yerini kurumlaşmış ve daha demokratik siyaset düzenleri aldı. Felsefe bölümlerinde iyi kötü Bergson, Scopenhauer, Nietzsche falan okutmaya başladılar. Yalın bir insan yasasıdır bu: bileşik kültür basit kültürü etkiler, bu arada basit kültürden azçok etkilenir. Evrensel düzeyde etkilenme bir kültür etkilenmesi olmaktan önce bütünsel bir uygarlık etkilenmesidir, kültür etkilenmesi bunun zorunlu bir sonucu olarak belirir. Önce iktisadi yapılar iktisadi yapıları etkiler, sonra teknik yapılar teknik yapıları, sonra da etki kültürde başlar. Üstyapı etkileşimi daha sonra gerçekleşir ama daha belirleyicidir, doğrudan doğruya düşünce alanıyla ilgilidir çünkü. Doğulunun en güçlü etkileri bile çarpıttığı, eğip büküp tanınmaz ettiği doğru-

dur. Kendine benzetmek zorunda olduğu şey kendine hiç benzemeyen şeydir çünkü. Ne alaturkanın seçkin aydınlarımızca yeniden bulunması, ne keman taksiminin arasına ut tımbırtısı karıştırmak, ne karşılama havasını orkestrayla çaldırmak, ne romanda toplumbilimci ayakları atmak, ne onların filozofları varsa bizim de İbni Rüşd'ümüz vardır diye tepinmek o büyük etkiyi yok edemiyor. Dünya küçüldü, etkiler giderek daha belirleyici oldu. Sen etkilenmiyorum de istersen. Batı'nın doğululuğuyla Doğu'nun doğululuğu komşuluk etmeye başlıyor yavaş yavaş. Doğu'nun batılılığıyla Batı'nın batılılığı da kesin bir alışveriş içinde. Marx batılıydı, Lenin de öyle. Nazım Hikmet de batılıdır. François Mauriac'sa aldığı tüm batı kültürüne karşın sanki Abdülhak Şinası Hisar eniştemizin kendinden üç yaş küçük kardeşidir.

ANILARDA ANLAŞILMAK

Büyük adamların yanında ya da yakınında yaşamış olanlar onlarla ilgili tanıklıklar bırakmalılar. Anı türü nesnellik açısından ne kadar az güvenilir bir tür de olsa önemlidir. Lenin'le ilgili Fransızca bir kitap okuyorum. Kitapta Lenin'le birlikte bulunmuş bazı kişilerin tanıklıkları ilgimi çekti. Bunları size de sunmak istedim. Başka yerde yayımlanıp yayımlanmadığını bilmiyorum.

D. Ulyanov anlatıyor:

«Vladimir İlyiç çocukken piyano çalışmıştı. Bu konuda annem onun iyi bir kulağı olduğunu, müziğe çok yatkın olduğunu söylerdi. Sekiz yaşındayken çocuklar için coşkuyla birçok parça çalardı. Ama liseye girdikten sonra müziği bıraktı. Neden bıraktı? Görünüşe göre dersleri yüzünden bıraktı.

«Volodia çok çok yetenekliydi. Çok çabuk öğreniyordu. Onun piyanoyu bırakışı bence o dönemde geçerli bir görüşe uymak için olmuştur. Bu görüşe göre bu tür uğraşlar erkeklere göre değildi. Ama yaşamında hep korudu müzik sevgisini, müzikten iyi anlıyordu.

«1888 kışında Vladimir İlyiç'le ben Kazan Operası'na gittik. Tepelerde bir yere oturmuştuk, üst balkona. O akşam belleğime tam olarak işlemiştir. Eve yayan döndüğümüzü, evde bir şeyler atıştırdığımızı, süt içip ekmek yediğimizi hiç unutmuyorum. Volodia dinlediğimiz müziğin etkisinde kalmıştı. Evde herkes uyumuş olduğundan hoşuna giden ezgileri alçak sesle mırıldanıyordu. Aşırı ölçülerde duygulanmıştı: polis gözetimi altında kaldığı yitik Kokuçkino köyü nere, opera nere...

«Anamız Maria Aleksandrovna da çok severdi müziği. Birçok romans çalar söylerdi. Ama daha çok *Askold'un mezarı*'ndan bölümleri yorumlamaya bayılırdı. Bu operanın dura dura sararmış çok eski bir partisyonu vardı elinde. Bu operanın müziğini de sözlerini de çok severdik. Vladimir İlyiç *Askold'un mezarı*'ndan bir şeyler mırıldanırdı hep.

«1888-1890 arasında Vladimir İlyiç kendisine piyanoda eşlik

eden Olga İliniçna'yla birlikte söylerdi sık sık. Olga İliniçya'yla çok az konuşurdu, bununla birlikte Olga İliniçna Volodia'nın çocukluk ve ilk gençlik yıllarında en iyi arkadaşıydı. Volodia'dan gençti ama ondan hiç de geri kalmamıştı. Sekiz yaşındaydı, Almanca, Fransızca, İngilizce, İsveççe konuşuyordu. Olga İliniçna ancak ölünce bırakacaktı çalışmayı belli ki. 1891'de, mayıs ayında, tifodan gitti.

«Vladimir onun özenine ve yeteneklerine tutkundu.

«Birlikte, iki ses olarak, İazikov'un *Yüzücü* adlı şarkısını söylerlerdi. Şarkı şöyle başlıyordu: «Denizimiz çılgın bizim» İkinci bölümün uyandırdığı duyguları anımsıyorum şimdi:

«Dalgalar kıyıya ancak
«Yüreği iyice ıslanmışı götürür!..
«Yürekli dostlar!
«Rüzgârla şişen yelkenim
«Sapasağlam dimdiktir.

«Volodia, Dargomyiski'nin *Düğün*'ünü pek severdi:

«Kilisesiz, taçsız,
«Mumsuz evlendik çıktık;
«Ne ezgiler söylediler bize
«Ne evlilik şarkıları okudular.

«Volodia bir de sözleri Heine'nin olan bir şarkıyı pek severdi. «Ölüyorum dostum» diyen müzik cümlesinde notalardan birini çok tiz çıkarmak gerekirdi. O notayı okuduktan sonra «öldüm bittim» derdi Volodia gülerek.

«Vladimir İlyiç'in şarkılarında acılı ezgilere hiç mi hiç raslamadım. Şarkısı her zaman yüreklilikle yiğitlilikle, coşkuyla dolu oldu. Bir, çağrı gibiydi şarkısı her zaman.

«*Faust*'tan Valentin'in şarkısını da söylerdi:

«Ey yüce Tanrı.
«Ey eşk Tanrısı...

«Libretto'daki sözlere uyarak partisyona göre söylüyordu. Ne var ki bir bölümü öbür bölümlerden daha güzel söylemekteydi. Çünkü elinde olmadan ona kavgacı ruhundan bir şeyler katmaktaydı.

«Büyük kavga günü gelse
«İlk savaşçılardan olsam...

«Ve Ground'un müziğini her dinleyişinde bu uzak günleri, Vladimir İlyiç'in bu ezgiyi söyleşini anımsarım.

«1889 yılında, o sıralar Rusya'da henüz kimselerin bilmediği *Enternasyonal*'i ilk olarak işittim. Samara'daki Alekseyeva'daydık. Olga İliniçna piyano çalıyordu. Sonunda *Marsaillaise*'i çaldı. Ona doğru koştum ve gene çalmasını istedim. Sabahtı, Vladimir İlyiç'in genellikle kitaplarıyla başbaşa olduğu saatti. Birdenbire, beklenmedik bir biçimde aramıza geldi, *Enternasyonal*'i söylemeliyiz dedi. İkisi de yeni marşın ezgisini piyanoda aramaya koyuldular, sonra alçak sesle, Fransızca olarak söylediler.

«Maria İliniçna sonraları bana Vladimir İlyiç piyano ya da keman öğrenmediğine çok yanardı demiştir.»

A. Serafimoviç anlatıyor:

«Lenin'in konuşmasını kongrelerde ve konferanslarda birçok defa dinledim. Beni şaşırtan bir şey oldu: hemen her zaman onun konuşması kendinden önceki ve sonraki konuşmacıların konuşmalarından kısa sürüyor, ne var ki çok daha büyük bir etki yapıyordu.

«Onunla tek bir defa başbaşa kaldım. Bugün bu tek görüşmeyi, bu unutulmaz görüşmeyi, Lenin'i ziyarete gittiğim o günü anlatmayı çok istiyorum.

«O unutulmaz akşamda bambaşka bir Lenin vardı karşımda. Kongrelerde, konferanslarda rasladığım o öndere, o konuşmacıya hiç benzemiyordu. Karşımda yepyeni bir Lenin vardı. Sevinçliydi. Güçlü ve yorulmaz bir dikkatle dünya işleriyle ilgili belirlemelerde bulunuyordu. İnsanlar karşısında şaşırtıcı ölçüde tatlı ve duygulu bir tutum içindeydi.

«— Herhangi bir şeye çalışıyor musunuz? diye sordu bana.

«— Şu sıra yazmak çok zor, dedim, örgütlenmeyle ilgili çok işimiz var.

«Lenin kaşlarını çattı.

«— Evet, ülkemizde örgütlenmeyle ilgili çok iş var. Size gelince siz yazarlar, işçileri edebiyat çalışmalarınıza katılmaya itmek zorundasınız. Bu işe dört elle sarılmak gerek. İşçinin en küçük girişimini bile sevinçle karşılamalıyız. Derginizde işçilerin yazdıklarını yayımlıyor musunuz?

«— Pek değil Vladimir İlyiç, bakın, bilgi çok eksik, kültür çok eksik.

«Gülen gözlerle baktı bana:

«— Ne olursa olsun yazmayı öğrenecekler, bizim eşsiz bir edebiyatımız olacak, dünyanın ilk proletarya edebiyatı...

«Bu sözlerde, insana, Rus sanatına büyük inanç vardı, sönmez, güçlü bir inanç. Bir de çalışkan halk için büyük sevgi.»

A. Lunaçarski anlatıyor:

«Yaşamı boyunca Lenin sanat sorunlarıyla azçok ciddi bir biçimde pek az ilgilendi; özencilikten uzaktı Lenin, özencilik onu tiksindirirdi, bu yüzden bu alanda gelişigüzel gitmek istemiyordu. Bununla birlikte beğenileri çok belirgindi. Büyük Rus yazarlarını, edebiyatta, resimde gerçekçiliği seviyordu.

«1905'de, birinci devrim sırasında, Leşçenko'nun evinde bir gece geçirmesi gerekmişti. Orada birçok kitap, bu arada Knackfuss'un büyük ressamlara ayrılmış yayınlarının bir koleksiyonu vardı. Ertesi sabah Vladimir İlyiç bana şöyle dedi: «Bu sanat tarihi denilen alan ne büyük bir alandır. Bir Marx'cı için de ne büyük bir uğraştır. Gece boyu gözümü kırpmadım, kitapların birini aldım birini bıraktım. Sanat sorunlarıyla uğraşacak vaktim olmadığı ve belki de hiç olamayacağı için nasıl hayıflandım!» Vladimir İlyiç'in bu sözlerini hiç unutmuyorum.

«Sonraları, devrimden sonra, sanatla ilgili seçici kurullarda Lenin'e birçok defa rasladım. Aleksandr II'nin yontusu Kurtarıcı İsa bazilikasının yanındaki kocaman ayaklığından indirilmişti, yerine başka bir anıt dikilecekti. Bu anıtla ilgili tasarı çizimlerini kendisiyle ve Kamanev'le gözden geçirmemiz için beni çağırttı. Vladimir İlyiç tüm tasarı çizimleri sıkı sıkı eleştirdi. Hoşuna giden bir tane bile çıkmadı. Bu arada fütürist anlayışta bir tasarı örneğine derin bir şaşkınlıkla baktı. Görüşünü bildirmesini istediler. «Ben bir şey anlamadım, Lunaçarski'ye sorun» dedi. Ortada dikkate değer bir tek taslak göremediğimi söyleyince çok sevindi ve şöyle dedi: «Bakın, ben sizin fütürist bir bostan korkuluğunu yücelteceğinizi sanıyordum.»

«Birinde de Karl Marx'ın bir yontusu dikilecekti. M adlı çok ünlü bir yontucu tasarısını benimsetmek için direndikçe direniyordu. «Dört filin üstünde ayakta duran Karl Marx.» Bu beklenmedik tasarı hepimize garip geldi. Vladimir İlyiç'e de. Sanatçı gene kendi yapıtı üzerinde ayak diremekteydi. Ne olursa olsun yarışmayı kazanmak istiyordu. Başkanlığımdaki seçiciler kurulu

onun tasarısını geri çevirdi, seçimini Alyoşin başkanlığındaki bir yontucular topluluğu adına kullandı. M, Vladimir İlyiç'e yakındı durumdan. Vladimir İlyiç yakınmayı değerlendirdi, bana özel olarak telefon etti, bir başka seçiciler kurulu oluşturulmasını istedi. Sözkonusu iki taslağı da gelip görmek için sözverdi. Alyoş'in tasarısını daha çok beğendi ve heykelci M'nin tasarısını geri çevirdi.

«Aynı yıl (1920), 1 Mayıs bayramı öncesinde, Marx'ın anıtını dikmeyi düşündükleri yere Alyoşin topluluğu anıtın bir maketini yerleştirdi. Vladimir İlyiç oraya özel olarak geldi. Maketin çevresinde birkaç defa dolaştı. Anıtın gerçek boyutunu sordu. Sonra bana dönerek durumu şöyle saptadı: «Anatoli Vasiyileviç, ne olur söyleyin sanatçıya saçları düzeltsin, düzeltsin ki portrelerinden aldığımız izlenimi alalım bundan da, çünkü bence pek az benzerlik var aralarında.»

«1918'de Vladimir İlyiç beni çağırttı, sanatı bir propaganda aracı olarak kullanmak gerektiğini söyledi. İki tasarısı vardı. Birincisi, genellikle afişlerin yapıştırıldığı yapıları, duvarları, açıklık yerleri devrimci içerikli yazılarla süslemek. Bu konuda hemen ayak üstü bazı önerilerde bulundu.

«İkinci tasarı devrim büyükleri için anıtlar dikmekti. Bu anıtlar alçıdan yapılmış geçici anıtlar olacaktı. Petrograd'da, bir de Moskova'da dikilecekti. Her iki kent de Lenin'in fikrini uygulamaya koyma önerisini gönülden benimsedi. Böylece her anıtın açılışı için, ilgili devrimciyi anlatan bir söylev düşünülüyordu, anıtların ayaklıklarına da açıklayıcı yazılar yazılacaktı. Vladimir İlyiç buna «anıtsal propaganda» diyordu.

«Petrograd'da anıtsal propaganda büyük başarı kazan. Anıtlardan ilki Radişçev'e adanmıştı. Bu anıtı Sherwood yap. Bir örneği de Moskova'ya dikildi. Yazık ki Petrograd'daki yon: yıkıldı gitti ve yerine yenisi konmadı. Bu kente dikilen anıtlar. çoğu kullanılan gereçlerin kırılganlığından ötürü uzun süre d yanamadı; dayanıklıları da oldu, anımsıyorum şimdi, Garibald nin, Şevçenko'nun, Dobrolyubov'un, Herzen'inkiler ve daha b ka bazı yontular iyi dayandı Fütürist eğilimli sanatçıların an ları pek başarılı değildi, örneğin Perovskaya'nın çarpıtılmış l şına bakanlar çokluk korkuyla geriye sıçradılar, kübist anlayış ta bir yapıttı bu. Z. Lilina kesin bir biçimde bu yapıtın kaldı

rılmasını buyurdu. Bunun gibi, Çernişevski'nin anıtı da sanki iyice barok bir yapıttı. En iyisi Lasalle'inkiydi (Sinayski'nin yapıtı). Eski belediye duması yapısının yanına dikildi, şimdi (1924) de oradadır, bronzla kaplanmıştır sanırım. Mateev'in yapıtı olan ayakta Marx yontusu çok başarılıydı. Yazık ki bu yontu bozuldu; şimdi de aynı yerdedir, Smolny yakınlarındadır, yerine bronzdan bir Marx başı konulmuştur, sıradan bir yapıttır bu, Mateev'in özgün yorumuna hiç ulaşamaz.

«Vladimir İlyiç'in Moskova'da elbette bunları görme olanağı vardı. Moskova'daki anıtlar oldukça çirkin yapıldı. Bence en iyisi şair Nikitin'inkidir. Bilmem Vladimir İlyiç tüm anıtları gördü mü? Ama bir gün bana öfkeyle «anıtsal propaganda»nın tutmadığını söyledi. Petrograd deneyine dayanarak ve Zinoviev'in tanıklığıyla yanıtladım onu. Kuşkulu bir havayla başını salladı ve şöyle karşılık verdi:

«Demek ki bütün yetenekler Petrograd'da, bütün başarısızlar Moskova'da toplanmış, öyle mi?» Ben bu garip olguyu ona açıklayabilecek kadar güçlü değildim.

«Korenkov'un yaptığı bir anı plaketi için de belli bir sakınıklık gösterdi. Plaket ona pek inandırıcı görünmüyordu. Çünkü Korenkov da kendi yapıtını hafife almaktaydı. Vladimir İlyiç'e Kalturin'i temsil eden bir alçak kabartma sunmuş olan ressam Altman'ı da anımsıyorum. Bu alçak kabartma Vladimir İlyiç'in hoşuna gitti, gene de bunun fütürist bir yapıt olup olmadığını sordu bana. Sonuçta, hiç tutmuyordu fütürizmi. Nadejda Konstantinova'yla birlikte geldiği öğrenci yurdunda Zanaat Okulu'nun «solcu» öğrencilerle yaptığı konuşmayı ben işitmedim. Bana sonra anlattılar. Vladimir İlyiç onlarla şakalaşmıştı, biraz da dalga geçmişti, orada da ciddi konuşamayacağını, çünkü o alanda kendini yeterince bilgili saymadığını söylemişti Gençlerse onu pek beğenmişler, onun toplumcu tutumundan hoşlanmışlardı.

«Yaşamının sonlarında Lenin sanat beğenilerinin tadını çıkaracak vakti pek az buldu. Birçok defa tiyatroya gitti, özellikle Sanat Tiyatrosu'na, çünkü oradaki temsilleri beğeniyordu, onları gördükten sonra kendini çok iyi duyuyordu.

«Vladimir İlyiç müziğe tutkundu. Bu dönemde ben evimde çok iyi konserler düzenlemiştim Şalyapin'in şarkı söylediği, Meitşik'in, Romanovski'nin, Stradivarius dörtlüsünün, Kutsevitski'

nin çaldığı olurdu. Birkaç defa Vladimir İlyiç'i çağırdım, ama onun hep işi vardı. Bir gün bana açıkça şöyle dedi: «Elbet müzik dinlemek çok güzel, ama, bakın, müzik beni allak bullak ediyor. Çok duygulandırıyor beni.» Tsiurupa evinde verdiği konserlerden üçüne dördüne Lenin'i getirebilmişti, o da bana aynı şeyi söyledi: müzik Vladimir İlyiç'e büyük haz veriyor ama onu allak bullak ediyordu.»

Lenin'in bir telgrafı:

«Petrograd, Halk Komiseri Lunaçarski

«Bilgi: Pokrovski, Moskova, 53, Ostojenko sokak

«Vinogradov'un büstler ve anıtlarla ilgili olarak verdiği raporu bugün öğrendim, yerin dibine geçtim; aylardan beri hiç bir şey yapılmadı; şu güne kadar tek büst yok ortada. Radiyaşev'in büstünün yitmesi büyük güldürü. Caddeye konulacak olan Marx büstü de yok, bu arada caddelere yazılacak propaganda yazıları da yazılmadı. Bu kötü ve savsaklayıcı tutumu kınıyorum, bütün sorumluların adlarını bildirin bana, kendilerine hesap sorulacaktır. Kundakçılar ve aylaklar utansın. 18/9/1918.

Halk Komiteleri Konseyi Başkanı Lenin.»

KUYTU SULAR

Değerli ozan arkadaşımız Eray Canberk birinci kitabı *Kuytu Sular*'ın ikinci baskısını, ama genişletilmiş ikinci baskısını yaptı. Eray Canberk şiire yıllarca, sessiz sessiz emek vermiş bir ozandır, ürününün niceliğiyle değil niteliğiyle ilgimizi çeker, sevgimizi kazanır. Şiirleri toplumcu dünya görüşünün duygulu örnekleridir, her biri ince ince, titiz bir işçilikle işlenmiştir. Hem geçmişin özenli duyarlığını yansıtır. Eray Canberk'in şiirleri, hem bugünün çoksesli arayışlarını. Bu çok anlayışlı, çok açık, çok aydınlık ürünler bana sorarsanız Türk toplumcu şiirinin önde gelen yapıtları arasında sayılacaktır. Bugünkü göz gözü görmez ortamda Eray Canberk'in şiirinde yaptıkları belki de gözden kaçar, ne var ki bu şiirler zamana direnecektir, ileride de anılacak, anılmakla da kalmayıp bilinecek, övülecek, sevilecektir. Eray Canberk'in daha çok şiir vermesini dileriz.

BEN SİZE KONUK GELENDE

Aydın Habipoğlu da benim kuşağımın şairi. Birlikte dergi çıkarmışız, birlikte düşünmeye çalışmış, hatta gün olmuş birlikte duygulanmışız. Onun şiirlerini siz Felsefe Dergisi okurları da, biliyorsunuz. Aydın Habiboğlu'nun toplumcu şiirleri kalabalıklara karşı okunacak gür sesli şiirlerdir. Vurucu imgeler, belirgin fikirler, güçlü sesler gelir aklımıza onun şiirini anınca. *Ben size konuk gelende,* Aydın Habipoğlu'nun sosyalist ülkelere yaptığı geziden arta kalan şiirleşmiş izlenimleri kapsıyor. Bu kitaptaki şiirlere adanmış şiirler diyebiliriz, herbiri o ülkelerde raslanılan bir konuğa adanmış. Aydın Habipoğlu'nun *Ben size konuk gelende* kitabı şiir yüküyle de ilginizi çekecektir.

UNUTTUM

İlhami Bekir Tez hocamız *Unuttum* adlı bir şiir kitabı çıkardı. Sayın hocamız çok eski bir şiir emekçisidir. İlk şiirini 1924'de yayımladığına göre düşünün ne biçim bir emek bırakmış geride. Onu yalnızca şiiriyle anmak doğru mu? Nice yılları kapsayan bir

öğretmenlik ve gazetecilik çabası var geride. *Unuttum*, Hasan İzzettin Dinamo'ya «sevgilerle» adanmış uzun bir şiir, dörtlüklerden kurulu bir şiir. Akıcı bir anlatımla yazılmış olan bu şiirler gerçekte zor bir ustalığın ürünleri Her birinde bir başka güzellik bir başka alınterinin izlerini taşıyor. Eray Canberk arkadaşımız yeni kurduğu Alaz Yayınevinde *Kuytu Sular'ı*, ve *Ben Size Konuk Gelende*'yi basarken *Unuttum*'u da basmakla iyi etti, bu ustanın, önemli bir ustanın şiirlerini ulaştırdı bize. Sayın İlhami Bekir Tez ustamızın yeni şiirlerini de bekliyoruz.

HÜCRE

Hücre bir işkence odasıdır. Bir hücre yaşamı, kolay kolay ulaşılamayacak özgün bir yaşamdır ki ancak yaşayanın kaleminde canlılık kazanabilir. Soba başında hücreyi anlatamayız ne kadar usta da olsak. Ya da anlatırız anlamasına ama o hücre gerçek hücre olmaz. Tiyatroya verdiği emeğin bir o kadarını da edebiyata vermiş olan sayın Kemal Bekir, yılların gerisinden canlı izlenimlerini romanlaştırarak anlatıyor. Bir çağın olgularını doğru olarak kavrayabilmek için bu tür tanıklıklar elbette gereklidir. Yalnız, elbette okurlarımız bu yapıtta salt bir izlenimler kitabı olarak bakmayacaklar, onu sağlam anlatım düzeniyle, güçlü yapısıyla da beğenecekler. Sayın Kemal Bekir — yaşça da kafaca da ağabeyimizdir — bana bu tür bir kitap kaleme almak istediğini söylediğinde —çok iyi anımsıyorum, rakılarımızı yudumlıyorduk— tasarısını çok tuttum, diyebilirim ki onu bu işe biraz da ben zorladım. Bu zorlamayı yapmakla ne kadar iyi ettiğimi şimdi anlıyorum Dış dünyayla iç dünyanın bu kadar güzel bağdaştırıldığı, geçmişle şimdinin bu kadar güzel kaynaştırıldığı yapıtlar gerçekten çok azdır. Birdenbire gerilere gitmek, sonra hiç yadırgatmadan gene şimdiki zamana gelivermek, iyi yapıldığı zaman hiç de kolay bir iş değil. Bu güzel roman ileride kitap olunca dilerim eleştirmenlerimiz onu enine boyuna ele alsınlar, ince eleyip sık dokuyarak incelesinler. Bu arada usta kalemler bu romandan giderek işkence olgusunu da köktenci bir tutumla işleyebilsinler. Bugüne kadar işkenceler hep anlatıldı ama bildiğim kadarıyla bir uzman çıkıp da bir kişinin bir hücreye atılması olgusunu ruhsal, felsefî, toplumbilimsel temellerine oturtarak araştırmadı. İşkence nedir, bir edim hangi koşullarda işkence olur,

işkenceyle edinilen *nesnel* bilginin geçerliği var mıdır, bütün bunlar incelenmeli. Özellikle bu toplumda bunları çok iyi incelemeli. Gene de bu tür olguların sanatçı kalemiyle anlatılması bile büyük bir kazançtır bizim için. Ben oyunu kadar kalemini de sevdiğim sayın Kemal Bekir'e teşekkür ediyorum. Sanıyorum bu sürükleyici romanı siz de seveceksiniz.

BİR SEÇİMİN ARDINDAN

Bu ay notlar bölümünü uzattın da uzattın diyeceksiniz. Doğru. Ne var ki, yazılması gereken birçok olay bir araya geldi Bu sayıda notlar bölümü uzun olduysa bunu bizim çenesi düşüklüğümüze değil de yaşamın şu sıra yoğunlaşmış olmasına verin.

Seçimlerin sözünü etmeden bu derginin kapağını kapatmak kolay mı? Altı üstü ne ki, diyebilirlerdi, diyebilirdik, ara seçimleri işte. Diyemezler ve diyemedik. Çünkü ortalık iyiden iyiye kızışmıştı ve iş gelip bir hükümet sorununda düğümlenecekti. Kafalı gazete yazarları, biraz da satışı düşünerek, havayı hem koklamaya hem rüzgârlandırmaya başlamışlardı. Gerçekte kavgacıları ayırır gibi yapıyorlar, ama o şamata içinde kavgayı kızıştırıyorlardı. Aralarında dahada kafalıları, oyumuzu şu partiye değil de şu partiye verin diye öğütler bile patlattılar. Ve seçimlerden sonra, bütün çokbilmişlikleri içinde şu *gerçeği* vurguladılar: halkımız demokrasi düşmanlarına iyi bir ders verdi.

Elindeki parayla ayın ortasını bile getiremeyen adam oyunu o partiye değil de şu partiye verince demokrasi dersi mi vermiş oluyor yoksa boğulmamak için suyun yüzüne doğru bir çırpınış daha mı yapmış oluyor, beyler inandığınız şey adına bunu erkekçe söyleyin! Demokrasi dersi rahat rahat verilecek bir derstir, oysa bıçak kemiğe dayanmıştır bugün. Bunu siyaset adamları da anlamış olmalı ki, ilk olarak bugün ciddi biçimde telaşa düşüyorlar. Eskiden başbakanlık önerisi alan adam sevincinden yerinde duramazdı, şimdi ortalık tıs pıs. Eskiden yönetsen de oluyordu yönetir gibi yapsan da, açıkları umutla kapamak olasılığı vardı. Şimdi siyasetçiler açısından kara kara düşünmenin vaktidir.

Kabak partiyi yitirenin başında patlayacak. Bir suçlu gerekiyorsa o da halkın güvensizlik gösterdiği hükümetin başkanı ol-

malı. Şimdi, yakınındakiler de, en yakınındakiler de ona saldıracaklar. O da bunu yadırgamayacak. Oyunun gereği bu, diyecek.

Şimdi bu durumda bugünkü demokrasi anlayışının çağdaş Türkiye'deki çok önemil sorunları çözebilecek güçte olup olmadığını düşünmenin tam vaktidir. Yazık ki bu yönde bir atılıma pek raslanmıyor. Gazeteler gene eski duyarlıklarını sürdürerek ortam kızıştırma çabasını sürdürmekteler. Yenikler sorumlu ararken, en çok sorumlular bile çoktan sorumlu aramaya çıkmışken halkın boğazı biraz daha sıkılmakta.

Bekle, diyeceğiz halka, biraz daha bekle, bu sefer de tutturamadık ama güzel günler yakında; öyle ya gene boşa attıysak bu bizim yeni bir atışta da tutturamayacağımızı göstermez. Şimdi yurtseverlik gösterileri yapılıyor, yurtseverlik gösterisi yapmayan ebe olacak çünkü.

Cebinizdeki para dün bin liraydı, bugün de bin lira, ama o para dün de bin lira değildi, bugün hele hiç bin lira değil. İnsan eski ceketle yaşayabilir, pantalonunu yamatarak işi götürebilir, insan çikolata isteyen çocuğuna otur oturduğun yerde diyerek bir tane patlatabilir, insan sinemaya gitmeden durabilir, diyelim, olmaz ya. Ama insan belli bir proteini almak zorunda değil mi? Yaşamak için protein gerekiyor, karbon hidrat gerekiyor, şeker, yağ gerekiyor. İnsan bunlarsız edebilir mi? Umut yiyerek yaşamak kolay mı?

Evet, hepimiz çok iyi düşünmeli, çok iyi değerlendirmeliyiz bu durumu. Bu durum karşısında en doğru tutumları almakla yükümlüyüz. Çikolata isteyen çocuğuna bir tane patlatacak olan baba şunu düşünecek: çocuğumun sevincini kim alıp götürdü, çocuğumun sevincini kim geri getirecek?

YAYIN DÜNYASI

Yayın dünyasında belli bir durgunluk var. Bu elbette herşeyden önce kâğıt sorunundan kaynaklanıyor. Kâğıt kültür yaşamının kanıdır. Kültür yaşamı kâğıtsız sakatlanır, nitekim bugün sakatlanmıştır da. Devlet yayınevlerine kâğıt sağlayabilir kolayca. Bugün karaborsadan kâğıt almak zorunda kalan yayınevleri ölüm kalım savaşı içindeler. Bu durum doğrudan doğruya

okuyucuya yansıyor: kitaplar inceliyor, dizgi ve baskı niteliksizleşiyor, fiyatlar artıyor. Kitap gene de ucuz, bir şişe rakı yüz altmış lira olduktan sonra diyebilir miyiz? Türkiye'de ciddi olarak kitap okuyan kesim dargelirliler kesimidir, bunlar da bir kitaba ha deyince seksen yüz lira veremezler. Evet, kültür besini de yaşamsal bir besindir arasında bir seçme yapacak durumuda kaldığı zaman peyniri ve eti seçecektir elbette. Beden sağlığı bilindiği gibi, kafa sağlığını önceler.

Devlet kâğıt sorununu çok geç kalmadan — çok geç kalınmamışsa — çözümlerse kültür yaşamı dağılmaktan kurtulur. Yoksa, bu gidişle, yayınevleri de, hatta belki basımevleri de büyük tehlikelerle karşılaşacaklar, kitapçı dükkânları da ya kırtasiyeci dükkânı ya da birahane olacak. Öldürülmüş bir kültür yaşamının üstüne çek bir arjantin, yanına da biraz kokoreç, biraz karides getir. Belki daha pahalıya gelir ama, hiç değilse kafalar tütsülenir.

Afşar Timuçin